

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ**

ΗΓΕΣΙΑ ΚΑΙ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ:

**Ο ρόλος των πολιτικών ηγετών
στη διαμόρφωση και εκτέλεση
της Υψηλής Στρατηγικής**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Δημήτριος Σουλτανίδης
ΑΜ 1214Μ208**

Επιβλέπων Καθηγητής: Χαράλαμπος Παπασωτηρίου

Αθήνα 2016

Εση Μαρία

Ευχαριστίες

Αποτελεί προσωπική αναγκαιότητα για εμένα η απόδοση ευχαριστιών σε όλους τους καθηγητές μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, για τη μεταλαμπάδευση αυτού του επιπέδου γνώσεων που πραγματώσαν, σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα.

Ειδικότερα, οφείλω να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα Καθηγητή κ. Χαράλαμπο Παπασωτηρίου και τον υπεύθυνο του Μεταπτυχιακού, Επίκουρο Καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Κολιόπουλο, για το αμέριστο ενδιαφέρον και την πολύτιμη βοήθειά τους, τόσο κατά την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας, όσο και κατά τη διάρκεια των σπουδών.

Τέλος, ευχαριστώ τη σύζυγό μου Μαρία, για όλη την ηθική υποστήριξη και συμπαράσταση που μου παρείχε απλόχερα, όχι μόνο κατά τη διάρκεια του Μεταπτυχιακού, αλλά όλα τα χρόνια που είμαστε μαζί.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελί δα
Κατάλογος Σχημάτων – Πινάκων.....	iv
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
Σκοπός	1
Μεθοδολογία.....	2
Προϋποθέσεις.....	3
Σκιαγράφηση της Μελέτης.....	3
 ΜΕΡΟΣ 1^ο 	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΠΕΡΙ ΗΓΕΣΙΑΣ.....	7
A.1 Αρχική Προσέγγιση στην Ηγεσία.....	7
A.2 Ορισμοί - Στοιχεία ηγεσίας.....	8
A.3 Πολιτική Ηγεσία.....	9
A.3.1 Τα Βασικά Χαρακτηριστικά του Πολιτικού Ηγέτη.....	10
A.3.2 Ιδεατοί Τύποι Πολιτικών Ηγετών.....	11
A.3.3 Είδη Θεωρητικών και Μεθοδολογικών Προσεγγίσεων Πολιτικής Ηγεσίας.....	14
A.3.4 Ψυχοπολιτική Προσέγγιση	17
A.3.5 Ο Κώδικας Λειτουργίας.....	20
A.3.6 Ψυχοκοινωνική Προσέγγιση.....	21
A.4 Η Μεταμόρφωση του Πολιτικού Ηγέτη.....	23
A.5 Έλεγχος Θεωρίας.....	25
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ.....	 29
B.1 Ο Πολιτικός Ρεαλισμός.....	29

B.2	Στρατηγική και Υψηλή Στρατηγική	30
B.3	Στρατηγική Ανάλυση.....	32
B.4	Έννοιες Υψηλής Στρατηγικής.....	33
B.5	Σχεδιασμός Υψηλής Στρατηγικής.....	36
B.6	Αρχέτυπες και Μικτές Μακροσκοπικές Στρατηγικές.....	38
B.7	Εναλλακτικές Στρατηγικές Λιγότερο Ισχυρών Κρατών.....	41
B.8	Κριτήρια Αξιολόγησης Υψηλής Στρατηγικής.....	43

ΜΕΡΟΣ 2^ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΗΓΕΤΕΣ ΚΑΙ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΙΣΧΥΡΩΝ ΚΡΑΤΩΝ: Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.....	45	
Γ.1	Το Διεθνές Περιβάλλον.....	46
Γ.2	Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους.....	47
Γ.2.1	Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους.....	50
Γ.2.2	Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους.....	52
Γ.3	Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου κατά τον Α' Π.Π.....	55
Γ.3.1	Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου κατά τον Α' Π.Π.....	56
Γ.3.2	Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου κατά τον Α' Π.Π.....	59
Γ.4	Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου στη Μικρασιατική Εκστρατεία.....	61
Γ.4.1	Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στη Μικρασιατική Εκστρατεία.....	62
Γ.4.2	Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στη Μικρασιατική Εκστρατεία.....	64
Γ.5	Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου στο Μεσοπόλεμο (1928-1932).....	66
Γ.5.1	Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στο Μεσοπόλεμο (1928-1932).....	69
Γ.5.2	Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στο Μεσοπόλεμο.....	71

Γ.6	Το Ηγετικό Προφίλ του Ελ. Βενιζέλου – Έλεγχος Θεωρίας.....	74
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΗΓΕΤΕΣ ΚΑΙ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΥΠΕΡΔΥΝΑΜΕΩΝ: JOHN F. KENNEDY.....		81
Δ. 1	Το Διεθνές Περιβάλλον.....	82
Δ.2	Πυρηνική Στρατηγική του Kennedy	83
Δ.2.1	Στόχοι και Μέσα της Πυρηνικής Στρατηγικής του Kennedy.....	85
Δ.2.2	Αξιολόγηση της Πυρηνικής Στρατηγικής του Kennedy.....	86
Δ.3	Υψηλή Στρατηγική του Kennedy στο Πολιτικό Σύμπλοκο Κούβας Βερολίνου	88
Δ.3.1	Κρίση του Κόλπου των Χοίρων.....	88
Δ.3.2	Κρίση του Βερολίνου.....	90
Δ.3.3	Κρίση των Πυραύλων της Κούβας.....	91
Δ.3.4	Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Kennedy.....	94
Δ.3.5	Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Kennedy.....	96
Δ.4	Υψηλή Στρατηγική του Kennedy στις Αναπτυσσόμενες Χώρες.....	98
Δ.4.1	Λατινική Αμερική – Αφρική.....	99
Δ.4.2	Βιετνάμ.....	100
Δ.4.3	Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Kennedy στις Αναπτυσσόμενες Χώρες	102
Δ.4.4	Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Kennedy στις Αναπτυσσόμενες Χώρες	103
Δ.5	Το Ηγετικό Προφίλ του Kennedy – Έλεγχος Θεωρίας.....	105

ΜΕΡΟΣ 3^ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	111
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	117

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΣΧΗΜΑΤΩΝ – ΠΙΝΑΚΩΝ

	Σελί δα
1.1 ΣΧΗΜΑ : Τύπος Ηγέτη του Η. Lasswell	12
1.2 ΣΧΗΜΑ : Ιδεατοί Τύποι Ηγετών του Ε.Υ. Woolfenstein.....	14
1.3 ΣΧΗΜΑ: Ιδεατοί Τύποι Πολιτικών Ηγετών του J. Barber.....	18
1.4 ΣΧΗΜΑ: Το Σύστημα Πεπιοθήσεων του ΑΙ. George.....	21
2.1 ΣΧΗΜΑ: Σχεδιασμός Υψηλής Στρατηγικής.....	37
2.2 ΠΙΝΑΚΑΣ: Σχέση Στόχων και Μέσων στην Υψηλή Στρατηγική.....	38

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάπτυξη της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων με τους τομείς έρευνας που περιλαμβάνει, καθιστά σχεδόν απαγορευτική την εξειδίκευση σε όλες αυτές τις κατευθύνσεις. Προκειμένου λοιπόν να εστιάσουμε στον τομέα ενδιαφέροντος που δεν είναι άλλος από αυτόν των Στρατηγικών Σπουδών, θα παραμείνουμε πιστοί στον προσανατολισμό και στα πλαίσια της ειδίκευσης και θ' αναπτύξουμε το συνδυαστικό θέμα που αφορά στην αλληλεπίδραση Ηγεσίας και Υψηλής Στρατηγικής.

Η επιλογή του θέματος της εργασίας αποτελεί για εμένα ένα μοναδικό συγκερασμό αντικειμένων και γνωστικών πεδίων, συντιθεμένων από την *Ηγεσία*, στην οποία διαθέτω ψήγματα εμπειρίας -θεωρητικής και πρακτικής φύσεως- από την πολυετή επαγγελματική μου ενασχόληση κι από προσωπικό ενδιαφέρον, αλλά από διαφορετική οπτική γωνία, και την *Υψηλή Στρατηγική*, που υπήρξε το αγαπημένο μου αντικείμενο στο μάθημα των Στρατηγικών Σπουδών, κατά τη διάρκεια αυτού του μεταπτυχιακού. Ωστόσο, δεν έπαψε στιγμή να είναι πρόκληση η μελέτη οικείων γνωστικών πεδίων από διαφορετική προσέγγιση και με διαφορετικά κριτήρια. Η απάντηση λοιπόν σε αυτή την πρόκληση, παρήγαγε το αποτέλεσμα που ακολουθεί.

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι η διερεύνηση των σχέσεων που υφίστανται μεταξύ της προσωπικότητας του ηγέτη, όπως αυτή αποτυπώνεται στο ιδιαίτερο στυλ ηγεσίας του και τις επιλογές της Υψηλής Στρατηγικής από αυτόν, όπως διαφαίνονται από τη σύλληψη μέχρι την εφαρμογή της. Αποσκοπεί δηλαδή,

να καταδείξει, πως η διαφορετική πολιτική προσωπικότητα μεταβάλλει το αποτέλεσμα της παραγόμενης Υψηλής Στρατηγικής και φιλοδοξεί ν' αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο, με το οποίο θα μπορούμε να προσεγγίζουμε την Υψηλή Στρατηγική των χωρών και να είμαστε σε θέση να κατανοούμε τις βαθύτερες αιτίες που οι ηγέτες κάνουν αυτές τις επιλογές.

Μεθοδολογία

Για την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας πραγματοποιήθηκε δευτερογενής έρευνα, όπως βιβλιογραφικές αναφορές, άρθρα, έρευνα στο διαδίκτυο, πίνακες και σχήματα από την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία επάνω στις Διεθνείς Σχέσεις και στη νεότερη Ελληνική και ξένη Ιστορία. Οι κύριες ενότητες που καλύφθηκαν αφορούν στην Ηγεσία, στη Στρατηγική ανάλυση κι ειδικότερα στην Υψηλή Στρατηγική, αλλά και σε θέματα Εξωτερικής Πολιτικής.

Η παρούσα μελέτη θα βασιστεί στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, στη Στρατηγική Ανάλυση και στην Ιστορία. Ωστόσο, δεν αποτελεί ιστορική αναδρομή των γεγονότων που διαπραγματεύεται, ούτε φιλοδοξεί να καταγράψει με εξαιρετική ακρίβεια τις λεπτομέρειες των κρίσιμων στιγμών της ιστορίας. Αντίθετα, έχει ως αντικειμενικό στόχο να χρησιμοποιήσει τα υπό εξέταση γεγονότα, επιλέγοντας τα στοιχεία που βοηθούν στην ανάλυση και συνδέονται με το στόχο της μελέτης. Επομένως δεν θα επιχειρηθεί ερμηνεία ιστορικών γεγονότων, παρά ουδέτερη περιγραφή κι επιλεκτική σύνδεσή τους με τον έλεγχο της θεωρίας. Στην προσπάθειά μας να ελέγξουμε εμπειρικά τη θεωρία στην παρούσα μελέτη, θα εξετάσουμε επιλεκτικά συγκεκριμένα στοιχεία των ιστορικών περιπτώσεων, σε σχέση με τις βασικές κατευθύνσεις που θ' αναφερθούν στη θεωρητική ανάλυση και στα πλαίσια του πολιτικού ρεαλισμού.

Μεθοδολογικά, εξετάζεται η Υψηλή Στρατηγική που εκπονήθηκε κι εφαρμόστηκε από τους πολιτικούς ηγέτες εντός του ιστορικού πλαισίου του καθένα και κατόπιν αυτή αναλύεται με βάση τους παράγοντες σχεδιασμού και τα κριτήρια αξιολόγησης της Υψηλής Στρατηγικής, σύμφωνα με τη θεωρία, εξάγοντας στο τέλος τ' ανάλογα συμπεράσματα.

Προϋποθέσεις

Ως προς τη θεώρηση, υιοθετείται η θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού. Όσον αφορά στη διαδικασία χάραξης Υψηλής Στρατηγικής από τους πολιτικούς ηγέτες, αυτή θα εξεταστεί υπό το πρίσμα της μη υποκειμενοποίησης του κράτους ή της κυβέρνησης. Θεωρούμε δηλαδή ότι οι δρώντες δεν είναι απρόσωπες και συμπαγείς οντότητες που λαμβάνουν αποφάσεις ως ενιαίο κι αρραγές σύνολο, αλλά αποτελούνται από πρόσωπα που συμμετέχουν κάθε φορά στην παραπάνω δραστηριότητα και έχουν προσωπική ή / και υποκειμενική εκτίμηση του περιβάλλοντος, διαδικασία που εκτιμάται άλλωστε ότι βρίσκεται πιο κοντά στην πραγματικότητα. Η εργασία εξετάζει την ηγεσία σε ατομικό επίπεδο πολιτικού ηγέτη και δεν εστιάζει την έρευνα στις πολιτικές ελίτ, που αποτελούν ξεχωριστό τομέα μελέτης.

Σκιαγράφηση της Μελέτης

Η πολιτική και διπλωματική δραστηριότητα του Ελευθερίου Βενιζέλου και του John Kennedy, όπως προκύπτουν από την ιστορία των νεότερων χρόνων, θα αποτελέσουν το μέσο για τον έλεγχο της κεντρικής υπόθεσης εργασίας. Προηγείται η σύνδεση με τα ιστορικά γεγονότα, με σκοπό στο τέλος τον εμπειρικό τους έλεγχο, που θα επαληθεύσει ή θα διαψεύσει τις παραδοχές που κάναμε. Για το σκοπό αυτό επελέγησαν οι δύο μεγάλοι πολιτικοί ηγέτες, που ενώ ανήκουν σε δύο

τελείως διαφορετικές εποχές, τους συνδέουν πολλά κοινά στοιχεία πολιτικής φιλοσοφίας και προσωπικότητας.

Η εμπειρική μελέτη περιλαμβάνει περιπτώσεις κρίσεων τόσο σε περιφερειακά υποσυστήματα (Βαλκανικοί Πόλεμοι, Μικρασιατική Εκστρατεία, Βερολίνο, Λατινική Αμερική), όσο και στο επίπεδο του Διεθνούς Συστήματος (Α' Π.Π., Κρίση πυραύλων της Κούβας), με σκοπό την πραγματοποίηση αξιόπιστου ελέγχου αποτελεσματικότητας της Υψηλής Στρατηγικής, σε σχέση με την προσωπικότητα του αντίστοιχου ηγέτη, τόσο ενός λιγότερο ισχυρού κράτους όπως η Ελλάδα, όσο και μιας Υπερδύναμης όπως οι ΗΠΑ.

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο *πρώτο μέρος* (Κεφάλαιο Πρώτο και Δεύτερο), τοποθετείται η θεωρητική βάση κι επιχειρείται η περιγραφή των ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών της διαδικασίας διαμόρφωσης και εφαρμογής της Υψηλής Στρατηγικής. Με αφετηρία τον Πολιτικό Ρεαλισμό, καταλήγουμε στη διαδικασία εξαγωγής των θεωρητικών υποθέσεων εργασίας προς έλεγχο. Αρχικά, στο Πρώτο Κεφάλαιο, εξετάζουμε τις έννοιες της Ηγεσίας -με έμφαση στην πολιτική ηγεσία- ενώ κάνουμε αναφορά στους ιδεότυπους ηγετών και στις διαφορετικές θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις της πολιτικής ηγεσίας, μέσω της προσωπικότητας των ηγετών. Στο Κεφάλαιο Δεύτερο, αναφερόμαστε στις έννοιες και στα είδη της Υψηλής Στρατηγικής, ενώ εστιάζουμε στις αρχέτυπες και μικτές Μακροσκοπικές Στρατηγικές και στα κριτήρια αξιολόγησής τους, με ειδική μνεία στις εναλλακτικές στρατηγικές των λιγότερο ισχυρών χωρών.

Το *δεύτερο μέρος* (Κεφάλαιο Τρίτο και Τέταρτο) αποτελεί case study της εργασίας, μελετά δηλαδή τις ιστορικές περιπτώσεις πολιτικών ηγετών της ελλη-

νικής και αμερικανικής διπλωματίας των περιόδων 1912-1932 και 1961-1963 αντίστοιχα. Αντικειμενικός στόχος του κάθε κεφαλαίου είναι η πραγματοποίηση μιας ουδέτερης ανάλυσης των πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων της Ελληνικής και Αμερικανικής Υψηλής Στρατηγικής, η ανάδειξη των μεταβλητών της έρευνας, (δηλαδή των εξαρτημένων, ανεξάρτητων και παρεμβαινουσών μεταβλητών) που εμπλέκονται στην αποτελεσματικότητα της Υψηλής Στρατηγικής και τέλος, ο εμπειρικός έλεγχος των υποθέσεων εργασίας της παρούσας μελέτης. Και στα δύο κεφάλαια ακολουθείται η ίδια μεθοδολογική προσέγγιση: Εξετάζεται η Υψηλή Στρατηγική που εκπονήθηκε κι εφαρμόστηκε από τους πολιτικούς ηγέτες εντός του ιστορικού πλαισίου του καθένα και κατόπιν αυτή αναλύεται με βάση τους παράγοντες σχεδιασμού και τα κριτήρια αξιολόγησης της Υψηλής Στρατηγικής, σύμφωνα με τη θεωρία, εξάγοντας στο τέλος τ' ανάλογα συμπεράσματα. Το Τρίτο Κεφάλαιο που εξετάζει την Υψηλή Στρατηγική του Ελ. Βενιζέλου, αναφέρεται στους Βαλκανικούς Πολέμους και στον Α' Π.Π., στην έναρξη της Μικρασιατικής εκστρατείας (έως τις εκλογές του 1920) και τέλος, στο τελευταίο διάστημα της πρωθυπουργίας του στο Μεσοπόλεμο, 1928-1932. Το Κεφάλαιο Τέταρτο αναλύει την Πυρηνική Στρατηγική του John Kennedy, κατόπιν πραγματεύεται την Υψηλή Στρατηγική που εφάρμοσε στις Κρίσεις του Βερολίνου και της Κούβας - τόσο στον Κόλπο των Χοίρων, όσο και στην υπόθεση των πυραύλων- για να κλείσει με τις αναπτυσσόμενες χώρες, συμπεριλαμβανομένου του Βιετνάμ.

Στο τρίτο μέρος, δηλαδή στα Συμπεράσματα της μελέτης, (Κεφάλαιο Πέμπτο), επιχειρείται μια συνολική αποτίμηση της θεωρίας, αναφορικά με την επεξήγηση των μεταβλητών και την ανάδειξη των συνθηκών που ωθούν τους ηγέτες στην επιλογή και εφαρμογή της εκάστοτε Υψηλής τους Στρατηγικής. Εδώ, θα γίνει προσπάθεια ν' απαντηθούν ερωτήματα όπως:

- Ποια είναι η επίδραση της προσωπικότητας του ηγέτη στη διαμόρφωση κι εκτέλεση της Υψηλής Στρατηγικής;
- Υπάρχει ιδανικός ιδεότυπος πολιτικού ηγέτη που να εξασφαλίζει τη χάραξη επιτυχημένης Υψηλής Στρατηγικής, ή έστω ιδανικός συνδυασμός ιδεατών τύπων, που να εγγυάται θετικά αποτελέσματα;
- Ποιος ο ρόλος του ατόμου ως κεντρικού δρώντα στο διεθνές Σύστημα; Είναι δυνατόν να χαράζει και να υλοποιεί Στρατηγικές ο ηγέτης ως άτομο, ή οι πρωτοβουλίες κι οι απόψεις του δρομολογούνται μόνο μέσα από συλλογικά όργανα; Κι αν ναι, πως αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα γύρω του;
- Οι ηγέτες κατά τη διάρκεια της ζωής τους κατατάσσονται σταθερά σε έναν ιδεότυπο, ή εξελίσσονται και μεταμορφώνονται συν το χρόνω, ανάλογα με τις συνθήκες και τις ανάγκες της κοινωνίας;

ΜΕΡΟΣ 1^ο
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
ΠΕΡΙ ΗΓΕΣΙΑΣ

«Ηγεσία είναι η ικανότητα να βάζεις τους ανθρώπους να εργάζονται μαζί, όχι μόνον επειδή τους λες να το κάνουν και το επιβάλλεις με τις διαταγές σου, αλλά επειδή θέλουν ενστικτωδώς να κάνουν αυτό που ζητάς... Δεν ηγείσαι χτυπώντας τους άλλους, αυτό είναι επίθεση, όχι αρχηγική ικανότητα».¹

Dwight D. Eisenhower

A.1 Αρχική Προσέγγιση στην Ηγεσία

Παρ' όλο που έχουν γραφεί χιλιάδες βιβλία και άρθρα για το θέμα της ηγεσίας, οι Richard Hackman και Routh Wageman έχουν καταλήξει στη διαπίστωση ότι «ο τομέας της ηγεσίας παραμένει περίεργα αδιάπλαστος. Δεν υπάρχουν γενικά αποδεκτοί ορισμοί του τι είναι ηγεσία, δεν υπάρχουν κυρίαρχα πρότυπα για τη μελέτη της και είναι πολύ μικρό το επίπεδο συναίνεσης σχετικά με τις καλύτερες στρατηγικές απόκτησης και άσκησής της».²

Ο Stogdill αναφέρει ότι «υπάρχουν τόσοι πολλοί ορισμοί για την ηγεσία όσοι και οι άνθρωποι που προσπάθησαν να την ορίσουν».³ Η ηγεσία περιλαμβάνει χαρακτηριστικά που όταν τα συναντήσεις τα αναγνωρίζεις, αλλά είναι δύσκολο να

¹ Alan Axerold, *Eisenhower on Leadership: Ike's Enduring Lessons in Total Victory Management*, (San Francisco: Jossey-Bass, 2006), σελ. 120, 283.

² Hackman & Wageman, *When and How Team Leaders Matter*, *Research in Organizational Behavior*, Volume 26, 37-74, 2005, http://web.mit.edu/curhan/www/docs/Articles/15341_Readings/Leadership/Hackman.pdf (πρόσβαση 16 Ιουλίου 2015).

³ Gary Yukl, *Leadership in Organizations*, (New Jersey: Prentice Hall Int., 1989), σελ. 2.

τα περιγράψεις. Είναι λοιπόν φανερό, ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορεί κανείς να αντιληφθεί την έννοια και τη σημασία της ηγεσίας και αυτό γιατί, η ίδια λέξη είναι δυνατόν να σημαίνει διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς ανθρώπους. Η ηγεσία μπορεί να οριστεί σε σχέση με τη συμπεριφορά των ατόμων και την ικανότητά τους να επηρεάζουν τους άλλους, αλλά είναι δυνατόν να ερμηνευτεί και με απλούς όρους, όπως *«η ικανότητα να επηρεάζεις τα άτομα ώστε να κάνουν πράγματα με τη θέλησή τους»*, ή με επιστημονικούς όρους, όπως *«η χρησιμοποίηση της εξουσίας στη λήψη των αποφάσεων»*. Η ηγεσία μπορεί να βασίζεται στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ηγέτη, ή να σχετίζεται με το ρόλο του ηγέτη και την ικανότητά του να επιτυγχάνει αποτελεσματική απόδοση από τους άλλους.

A.2 Ορισμοί - Στοιχεία Ηγεσίας

Πως ορίζεται όμως η ηγεσία; Έχουν κατά καιρούς προταθεί διάφοροι ορισμοί, από τους οποίους σταχυολογούμε μερικούς: Σύμφωνα με τους Bennis & Nanus *«είναι η φυσική έκφραση ενός ολοκληρωμένου ανθρώπου»*,⁴ ενώ κατά τον Cashman είναι *«η αυθεντική αυτοέκφραση που δημιουργεί αξία»*.⁵ Ο ορισμός του Rahim αναφέρει πως *«Η ηγεσία θα μπορούσε να ορισθεί ως μια διαδικασία επίδρασης με σκοπό τον επηρεασμό της συμπεριφοράς και των πράξεων μιας μικρής ή μεγάλης ομάδας, μιας τυπικής ή άτυπης οργάνωσης ακόμα και ενός ατόμου ξεχωριστά, κατά τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να προσπαθήσουν με προθυμία να επιτύχουν τους στόχους της ομάδας στην οποία ανήκουν και δραστηριοποιούνται»*. Θα βασιστούμε στο Δ. Μπουραντά που αναφέρει ότι *«ως ηγεσία θα μπορούσε να οριστεί η διαδικασία επηρεασμού της σκέψης, των συναισθημάτων, των στάσεων*

⁴ Bennis, W. & Nanus, *Visionary Leadership*, (N. Υόρκη: Free Press, 1985), σελ.8.

⁵ Kevin Cashman, *Leadership from the inside out: Becoming a leader for life*, (San Francisco, Cal: Berrett-Koehler, 1998).

*και των συμπεριφορών μιας μικρής ή μεγάλης, τυπικής ή άτυπης ομάδας ανθρώπων από ένα άτομο (ηγέτη), με τέτοιο τρόπο ώστε εθελοντικά και πρόθυμα και με την κατάλληλη συνεργασία να δίνουν τον καλύτερό τους εαυτό για να υλοποιούν αποτελεσματικούς στόχους που απορρέουν από την αποστολή της ομάδας και τη φιλοδοξία της για πρόοδο ή ένα καλύτερο μέλλον».*⁶

Η Ηγεσία γενικά, θεωρείται μια κοινωνική λειτουργία, μία σχέση δηλαδή που υφίσταται μεταξύ του ατόμου και άλλων μελών της κοινωνίας. Δεν νοείται η ύπαρξη ενός Ηγέτη χωρίς την παρουσία άλλων, τους οποίους υποτίθεται ότι οδηγεί, είτε πρόκειται για μικρή ομάδα, είτε για μεγάλη.⁷

Ανάλογα με τους χώρους κοινωνικής δραστηριότητας στους οποίους εμφανίζονται οι ηγέτες, τους διακρίνουμε σε πολιτικούς, στρατιωτικούς, θρησκευτικούς, κ.ά. Στην παρούσα εργασία θα εξετάσουμε τους πολιτικούς ηγέτες - αυτούς δηλαδή που κατέχουν ανώτατα πολιτικά αξιώματα χωρών - και πώς η ηγεσία επηρεάζει τη χάραξη κι άσκηση της Υψηλής Στρατηγικής.

A.3 Πολιτική Ηγεσία

Κορυφαίοι στοχαστές της αρχαιότητας, όπως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης ασχολήθηκαν τόσο θεωρητικά, όσο και εμπειρικά με το φαινόμενο της πολιτικής ηγεσίας. Από την εποχή του Πλουτάρχου ακόμη, η ατομική προσέγγιση των πολιτικών ηγετών χρονικά αναπτύχθηκε και καλλιεργήθηκε πρώτη.⁸ Ενώ στην πρόσφατη ιστορία μας, τόσο από τους δύο Παγκόσμιους Πολέμους, όσο κι από τις ψυχροπολεμικές κρίσεις που ακολούθησαν, - όπως για παράδειγμα η κρίση των πυραύλων της Κούβας - έδειξαν πόσο σημαντικός μπορεί να καταστεί ο ρόλος της

⁶ Δημήτριος Μπουραντάς, *Ηγεσία, ο Δρόμος της Διαρκούς Επιτυχίας*, (Αθήνα: Κριτική, 2005), σελ. 197.

⁷ Κλεομένης Κουτσούκης, *Η Πολιτική Ηγεσία*, (Αθήνα: Αναστασίου, 1990), σελ. 183-184.

⁸ Γεώργιος Κ. Βλάχος, *Πολιτική*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1978), σελ. 75.

προσωπικότητας του πολιτικού ηγέτη στη διαμόρφωση της ιστορίας.⁹ Ο παράγοντας της ιδιοσυγκρασίας του ηγέτη στη διαδικασία υλοποίησης πολιτικής, έχει αποτελέσει προ πολλού αντικείμενο εκτενούς και συστηματικής μελέτης,¹⁰ ενώ η σύζευξη ιδιοσυγκρασίας και περιβάλλοντος δημιούργησε νέα μεθοδολογικά εργαλεία ανάλυσης συμπεριφοράς των πολιτικών ηγετών. Κυρίως όμως έδειξε πόσο σημαντικό ρόλο παίζει στη διαμόρφωση της στάσης του ηγέτη απέναντι στα γεγονότα, η αντίληψη ή η εικόνα που έχει σχηματίσει για την πραγματικότητα.¹¹

A.3.1 Τα Βασικά Χαρακτηριστικά του Πολιτικού Ηγέτη είναι:¹²

- Ενδιαφέρεται περισσότερο για την απόκτηση ισχύος κι εξουσίας, ώστε να επηρεάζει τη συμπεριφορά των άλλων.
- Επιδιώκει την κατάληψη ηγετικής θέσης είτε νόμιμα (εκλογές), είτε με βίαια μέσα (ανατροπή καθεστώτος). Η κατάληψη της θέσης αυτής συνήθως δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά μέσο για να προωθήσει τους πολιτικούς του στόχους, όπως η επιβολή ιδεολογίας, η εκπλήρωση μιας αποστολής, ο εκσυγχρονισμός της κοινωνίας, κ.ά.
- Μπορεί για την προσωπική του άνοδο και την υλοποίηση των στόχων του να θυσιάσει άλλες φιλοδοξίες, φιλικούς δεσμούς, ακόμη και τη ζωή άλλων ανθρώπων. Η δικαιολογία για αυτή τη συμπεριφορά του είναι ότι, ο ρόλος και η αποστολή του δεν του επιτρέπουν φιλίες ή αδυναμίες για άλλους ανθρώπους (ακόμη και οικογένεια), που μπορούν να του κλείσουν το δρόμο για την κατάκτηση δύναμης κι εξουσίας.

⁹ Σπύρος Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2007), σελ. 51.

¹⁰ J.W. Fulbright, *Η Αλαζονεία της Δυνάμεως*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1970), σελ. 167.

¹¹ Frederic Pearson, Martin Rochester, *International Relations: The Global Condition in the Late Twentieth Century*, (N. Υόρκη: McGraw-Hill, 2007), σελ.173.

¹² Kenneth B. Clark, *Pathos of Power*, (N Υόρκη: Harper & Row, 1974), σελ. 151.

Ωστόσο, η μονόπλευρη προσέγγιση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του ηγέτη, παραγνωρίζει ότι αυτή δεν είναι απλά ένα άθροισμα χαρακτηριστικών, αλλά έχει ως βασικό γνώρισμα τη συγκρότηση και οργάνωση του ατόμου. Πρέπει δηλαδή να βλέπουμε όχι μόνο απλά χαρακτηριστικά, αλλά τη δυναμική τους έκφραση μέσα από το σύστημα αξιών και ιεράρχησης πεποιθήσεων του ηγέτη.¹³

A.3.2 Ιδεατοί Τύποι Πολιτικών Ηγετών

Είναι γενικά αποδεκτό ότι στο βαθμό που οι αρχηγοί κρατών αποτελούν τους κινητήριους άξονες της διεθνούς ζωής, από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και το είδος των αποφάσεων που λαμβάνουν, επηρεάζοντας άμεσα τις χώρες τους και συχνά το διεθνές σύστημα.¹⁴ Γι' αυτό και κατ' επανάληψη έγιναν αντικείμενο μελέτης από επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων.

Μετά από έρευνα και μελέτη πολλών πολιτικών ηγετών, ο Harold D. Lasswell κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το κύριο *κίνητρο για την πολιτική δράση* είναι η *συναισθηματική ανασφάλεια* και η *χαμηλή αυτοεκτίμηση* που αναπτύσσει σε πολύ μικρή ηλικία ο μέλλον πολιτικός ηγέτης. Η ψυχολογική αυτή κατάσταση προέρχεται συνήθως από τραυματικές εμπειρίες που αποκομίζει το παιδί από το οικογενειακό περιβάλλον, δημιουργεί όμως το κατάλληλο κλίμα, ώστε ν' αναπτυχθεί αργότερα η παρόρμηση για την απόκτηση δύναμης, που θα βοηθήσει το άτομο να ξεπεράσει τη συναισθηματική και ψυχολογική του ανασφάλεια.¹⁵

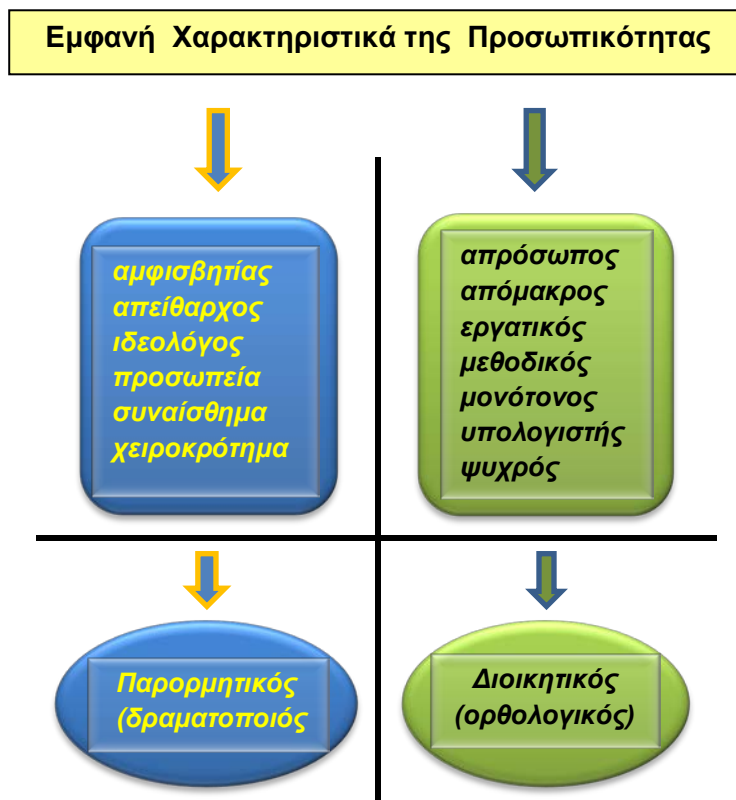
¹³ Κλεομένης Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα - Προσωπικότητα - Συμπεριφορά. Εισαγωγή στη Θεωρία, τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις και την εμπειρική έρευνα*, (Αθήνα: Αναστασίου, 2001) σελ. 285.

¹⁴ Δημήτρης Κώνστας, Κων/νος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις. Συνέχεια και Μεταβολή*, Τόμος Α' (Αθήνα: Ι.Σιδέρης, 1997), σελ. 124.

¹⁵ Η. Lasswell, *Psychopathology and Politics*, (Ν. Υόρκη: Viking Press, 1960), σελ. 78-152.

Με βάση λοιπόν την παραπάνω παρατήρηση, διέκρινε δύο βασικούς, ιδεώδεις τύπους πολιτικής προσωπικότητας, όπως μπορούμε να δούμε και παρακάτω στο σχήμα 1.1: τους *Παρορμητικούς* και τους *Διοικητικούς*.

Σχήμα 1.1
ΤΥΠΟΣ ΗΓΕΤΗ
(H. Lasswell)

Πηγή: Κλεομένης Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα-Προσωπικότητα-Συμπεριφορά* Εισαγωγή στη θεωρία, τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις και την εμπειρική έρευνα, (Αθήνα, 2001).

- Ο *Παρορμητικός*, ή *Δραματοποιός*, ή *Ταραχοποιός*, δίνει μεγάλη βαρύτητα στη δημοσιότητα και στην ανταπόκριση του κοινού – είναι ο πολιτικός «του μπαλκονιού». Είναι κατά κανόνα αμφισβητίας κι απείθαρχος κι αντιμετωπίζει τον διαφωνούντα σαν αντίπαλο. Επιδιώκει την επαφή με τους ανθρώπους, αλλά εμφανίζεται με διαφορετικά πρόσωπα και προτιμά την ποικιλία και τις αλλαγές.

- Ο Διοικητικός ή Ορθολογικός προσχεδιάζει προσεκτικά τις ενέργειές του και διακρίνεται για την ομοιομορφία και τη μονοτονία στις επιλογές του. Χαρακτηρίζεται από πιεστική, έως τυραννική συμπεριφορά, χωρίς να εμπλέκεται συναισθηματικά με τους ανθρώπους.

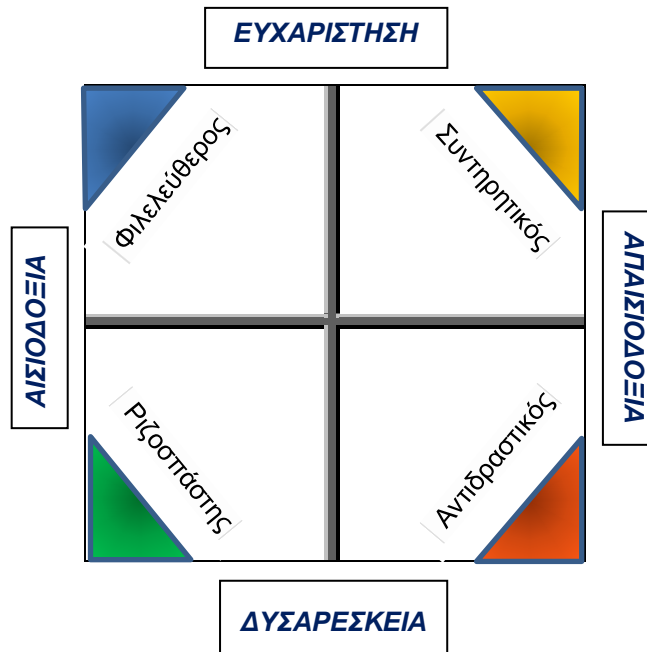
Η διαφορά μεταξύ των δύο τύπων κατά τον Lasswell έγκειται στο ότι οι «Ορθολογικοί» τύποι για διάφορους λόγους δεν έχουν την ικανότητα να εκφράσουν τα αισθήματά τους για μακρινά και αφηρημένα αντικείμενα, όπως έχουν οι «Δραματοποιοί».¹⁶

Ο Eugene V. Wolfenstein παρουσίασε τη δική του τυπολογία, που διακρίνεται για την πρακτικότητα και την απλότητά της. Με βάση τα δίπολα ευχαρίστηση / δυσαρέσκεια και αισιοδοξία / απαισιοδοξία, κατέληξε σε τέσσερις ιδεατούς τύπους πολιτικών ηγετών, το φιλελεύθερο, το συντηρητικό, τον αντιδραστικό και τέλος, το ριζοσπάστη, ή επαναστάτη.

Ο Wolfenstein διακρίνει τους πολιτικούς ηγέτες σε αυτούς που ατενίζουν με αισιοδοξία ή απαισιοδοξία το μέλλον - αναφέρεται στη θετική ή όχι στάση ζωής - και σε αυτούς που αντλούν ευχαρίστηση ή δυσαρέσκεια από την εκτέλεση των υποχρεώσεων και καθηκόντων τους. Οι φιλελεύθεροι και Ριζοσπάστες είναι σύμφωνα με το μοντέλο του Wolfenstein αισιόδοξοι, αλλά δεν αντλούν την ίδια ευχαρίστηση από την ενασχόλησή τους. Ενώ οι Συντηρητικοί και Αντιδραστικοί είναι αμφότεροι απαισιόδοξοι, αλλά ευχαριστημένοι φαίνονται μόνο οι πρώτοι, όπως φαίνεται και στο παρακάτω σχήμα 1.2:

¹⁶ Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα-Προσωπικότητα-Συμπεριφορά*, σελ.208.

Σχήμα 1.2
ΟΙ ΙΔΕΑΤΟΙ ΤΥΠΟΙ ΗΓΕΤΩΝ
(E.V. Woolfenstein)

Πηγή: Κλεομένης Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα-Προσωπικότητα-Συμπεριφορά* Εισαγωγή στη θεωρία, τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις και την εμπειρική έρευνα, (Αθήνα, 2001).

A.3.3 Είδη Θεωρητικών και Μεθοδολογικών Προσεγγίσεων Πολιτικής Ηγεσίας¹⁷

Η προσπάθεια για κατάταξη των πολιτικών ηγετών σε κατηγορίες και ιδεατούς τύπους, οδήγησε σε τυπολογίες γύρω από την ηγετική προσωπικότητα και πολιτική συμπεριφορά. Από τη σύγχρονη μελέτη του φαινομένου της πολιτικής ηγεσίας προέκυψαν τρεις κύριες μορφές που συναντάμε στη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία¹⁸ και αφορούν την ατομική ανάλυση προσωπικότητας:

1. Η *Ψυχοπολιτική προσέγγιση* εξετάζει τις ψυχολογικές ιδιότητες και ιδιορρυθμίες ενός ή περισσοτέρων ηγετών, σε ατομική βάση. Οι μελετητές της

¹⁷ Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα-Προσωπικότητα-Συμπεριφορά*, σελ.76.

¹⁸ G.Paige, *The scientific study of political Leadership*, (N. Υόρκη: The free Press, 1977).

προσωπικότητας του πολιτικού ηγέτη στοχεύουν στην ερμηνεία της συμπεριφοράς του εντοπίζοντας τις ψυχολογικές του καταβολές. Διακρίνεται σε:

- *Ψυχοπαθολογική προσέγγιση*, που αφορά στην έρευνα της τυπολογίας της ηγετικής προσωπικότητας και βασίζεται σε χαρακτηριστικά της που εντοπίζονται σε όλη τη διάρκεια της εξέλιξης του ηγέτη – από την παιδική ηλικία έως την ανάληψη των καθηκόντων του. Υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης υπήρξαν οι *Harold D. Lasswell, James D. Barber*, κ.ά.

- *Ψυχαναλυτική / ψυχοϊστορική προσέγγιση*, που στηρίζεται στις (τραυματικές συνήθως) εμπειρίες της παιδικής ηλικίας του ηγέτη, θεωρώντας ότι αυτές διαμόρφωσαν την προσωπικότητά του, η οποία και επηρεάζει άμεσα την πολιτική του συμπεριφορά. Έτσι, οι πρώιμες εμπειρίες του ηγέτη αποτελούν «ανεξάρτητη μεταβλητή» που διαμορφώνει την προσωπικότητά του, ενώ η μετέπειτα πολιτική του συμπεριφορά αποτελεί την «εξαρτημένη μεταβλητή». Υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης υπήρξαν οι *Sigmund Freud, Eugene V. Wolfenstein*, κ.ά.

2. Η *Ψυχοκοινωνική προσέγγιση*¹⁹ αναλύει ατομικά την προσωπικότητα του ηγέτη με βάση τη σχέση του με την κοινωνία στην οποία ανήκει, κι αφορά κατά κανόνα κρίσιμες χρονικές περιόδους. Εδώ, δεν αναζητούμε γεγονότα από την παιδική ηλικία του ηγέτη, αλλά από την περίοδο που αναδείχτηκε σε ηγετική θέση. Σε αυτή την προσέγγιση ανήκουν τα δύο παρακάτω είδη:

- *Χαρισματική προσέγγιση*, θεωρία του *Max Weber*, που προσπάθησε να ερμηνεύσει το φαινόμενο της χαρισματικής ηγεσίας, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στην αλληλεπίδραση ηγέτη και κοινωνίας, η οποία αναζητά έναν (χαρισματικό) ηγέτη σε περίοδο κρίσης. Εδώ οι προσωπικές ιδιότητες του

¹⁹ Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα-Προσωπικότητα-Συμπεριφορά*, σελ.301.

ηγέτη παίζουν το ρόλο της «ανεξάρτητης μεταβλητής», ενώ η κοινωνία σε κρίση είναι η «εξαρτημένη μεταβλητή». Θεωρείται λοιπόν ότι η κοινωνία επηρεάζεται από τη δράση του ηγέτη, ο οποίος έχει την τάση να δημιουργήσει νέο σύστημα αξιών.

- *Επαναστατική / μαρξιστική προσέγγιση*, που ερευνά μέσα από την πάλη των τάξεων τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες στις οποίες δρα ο επαναστατικός ηγέτης, καθώς και τα τραυματικά βιώματα της παιδικής του ηλικίας, ώστε να καταδειχθεί ο βαθμός που τον επηρέασαν στην πολιτική του δράση.

3. Η *Πραγματιστική ή Οργανωτική προσέγγιση*²⁰ επικεντρώνεται στην ατομική οργανωτική συμπεριφορά του ηγέτη, στη δραστηριότητα δηλαδή που αποσκοπεί τόσο στην κατάκτηση της εξουσίας, όσο και στη διατήρησή της. Αφορά στην καθημερινή οργάνωση, αλλά και στους τρόπους που χρησιμοποιεί για να επιτύχει ο ηγέτης τους στόχους του, ενώ εστιάζει στις πράξεις του. Έτσι, τα μέσα που χρησιμοποιεί για να πετύχει αυτό το σκοπό παίζουν το ρόλο της ανεξάρτητης μεταβλητής, ενώ η παραμονή στην εξουσία θεωρείται εξαρτημένη μεταβλητή. Αυτού του είδους η προσέγγιση θα μείνει εκτός του πλαισίου ανάλυσης του θεωρητικού μοντέλου που θα εξετάσουμε.

Τέλος, υπάρχει και η *Ομαδική προσέγγιση* που αφορά την έρευνα επάνω στη συλλογική ηγεσία ατόμων που βρίσκονται σε αξιώματα και θέσεις ισχύος στο μηχανισμό της εξουσίας, όπως μέλη κυβέρνησης, Βουλής, Συμβούλια, κ.ά. και επηρεάζουν τη χάραξη και υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής μιας χώρας. Ενδέχεται ωστόσο να είναι πρόσωπα χωρίς θεσμικό ρόλο που ασκούν επιρροή στη λήψη τέτοιων αποφάσεων από το παρασκήνιο. Η θεώρηση της πολιτικής μέσα από μικρές ομάδες, ή αλλιώς «ελίτ», αφορά διαφορετικού είδους έρευνα και δεν θα εξεταστεί στην παρούσα εργασία.

²⁰ Κουτσούκης, *Η Πολιτική Ηγεσία*, σελ.189.

A.3.4 Ψυχοπολιτική Προσέγγιση

Αντλώντας στοιχεία από την εργασία του H. Lasswell και την ατομική ψυχολογία, ο J. Barber επινόησε μια τυπολογία που βασίζεται στην προσωπικότητα του ηγέτη, η οποία αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα της πολιτικής του συμπεριφοράς.²¹ Η προσωπικότητα εξετάζεται σε σχέση με τις θέσεις εξουσίας και ισχύος που κατέχει ο ηγέτης, αλλά συναρτάται και με το γενικό κλίμα που επικρατεί στην κοινωνία. Κάθε πολιτική απόφαση που παίρνει ο ηγέτης, συντίθεται από ένα εξωτερικό (ορθολογικό) στοιχείο που λειτουργεί υπολογιστικά και ένα εσωτερικό (συναισθηματικό) στοιχείο, που λειτουργεί χωρίς να το ελέγχει πάντα. Τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας κατά Barber είναι η *κοσμοθεωρία (world view)*, το *ύφος (style)* και ο *χαρακτήρας (character)*.

Στην *κοσμοθεωρία* εντάσσονται τα ιδεολογικά και φιλοσοφικά πιστεύω του ηγέτη σε σχέση με την πολιτική και τον κόσμο γενικότερα. Η αντίληψη αυτή αρχίζει ν' αναπτύσσεται στην εφηβεία. Το *ύφος* αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους συνήθως αντιδρά ο ηγέτης στις πολιτικές προκλήσεις κι ευκαιρίες, μέσα από τις προσωπικές του σχέσεις, τη ρητορική που αναπτύσσει και τη μέθοδο εργασίας του. Είναι ίσως το πιο ορατό μέρος της προσωπικότητας του ηγέτη και αναπτύσσεται όταν γίνεται αυτεξούσιος. Ο *χαρακτήρας* είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της προσωπικότητας του ηγέτη και παρουσιάζει μια σταθερότητα κι αντοχή στο χρόνο.²² Λειτουργεί καταλυτικά τόσο στην *κοσμοθεωρία*, όσο και στο *ύφος* και τα επηρεάζει άμεσα. Είναι η στάση που τηρεί ο ηγέτης, καθώς αποκτά εμπειρία ζωής κι αποτελείται από δύο διαστάσεις: την *ενέργεια (energy)* που καταναλώνει ο ηγέτης στην πολιτική του δράση και την *ικανοποίηση (satisfaction)* που αντλεί από

²¹ James D Barber *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, 4th edition, (N. Υόρκη: Pearson, 2008).

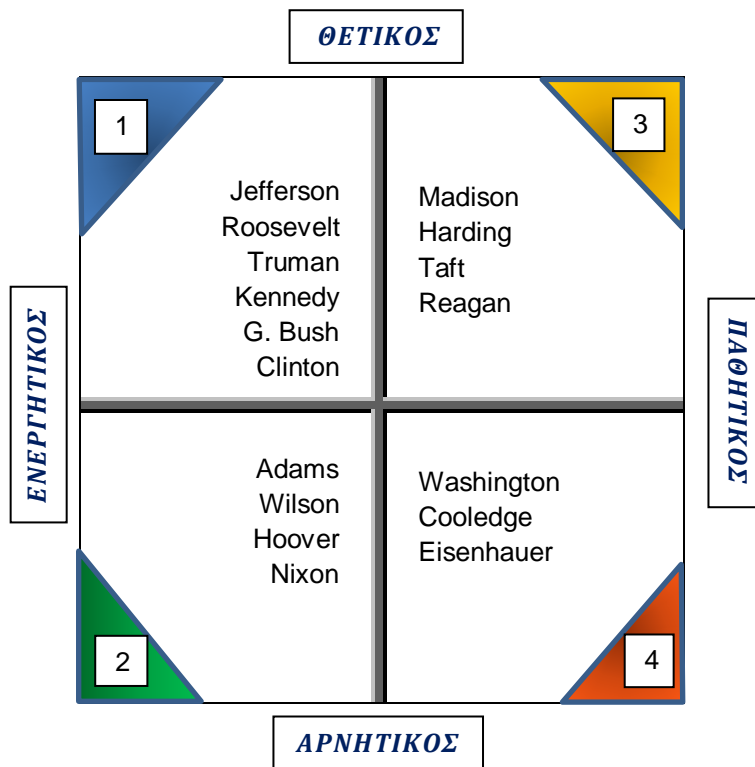
²² Alexander L. George, *Bridging the Gap. Theory and Practice in Foreign Policy*, (Washington D.C: United States Institute of Peace Press, 1993), σελ. 125.

αυτή.²³ Με αφετηρία τα παραπάνω χαρακτηριστικά, ο Barber διακρίνει τους πολιτικούς ηγέτες σε :

Ενεργητικούς (active) και παθητικούς (passive) με βάση την ενέργεια που διαθέτουν και καταβάλλουν για να ανταπεξέλθουν στο συγκεκριμένο πολιτικό αξίωμα και σε θετικούς (positive) κι αρνητικούς (negative), με βάση την ικανοποίηση που νιώθουν ή όχι, από την καθημερινή ενασχόληση με τα καθήκοντά τους. Από τους συνδυασμούς αυτούς ο Barber ανέπτυξε την παρακάτω τυπολογία των τεσσάρων ιδεατών κατηγοριών για τους πολιτικούς ηγέτες, κατατάσσοντας τους Προέδρους των ΗΠΑ σε μία από αυτές, όπως φαίνεται στο σχήμα 1.3.

Σχήμα 1.3

**ΙΔΕΑΤΟΙ ΤΥΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΗΓΕΤΩΝ
(ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΗΠΑ, κατά J. Barber)**

Πηγή: James D Barber *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, 4th edition, (N. Υόρκη: Pearson, 2008)

²³ Glenn P. Hastedt, *American Foreign Policy: Past, Present, Future* (N. Jersey: Prentice Hall, Inc, 1991) σελ. 109.

- *Ενεργητικός – Θετικός* (περιοχή 1): Οι ηγέτες αυτού του τύπου δαπανούν πολλή ενέργεια, αλλά αποκομίζουν και μεγάλη ευχαρίστηση από το αξίωμά τους. Επιδιώκουν την ουσία και το αποτέλεσμα, ενώ διαθέτουν μεγάλη προσαρμοστικότητα κι αυτοπεποίθηση. Στην κατηγορία αυτή εντάσσει ο Barber μεταξύ άλλων τους John F. Kennedy, George Bush (πρεσβύτερο) και Bill Clinton.
- *Ενεργητικός – Αρνητικός* (περιοχή 2): Οι ηγέτες αυτοί καταβάλλουν μεγάλη προσπάθεια, αλλά νιώθουν μικρή απόλαυση. Τους διακρίνει υπερβολική φιλοδοξία, επιθετικότητα και καχυποψία, ενώ αποκτούν εμμονή με τη διατήρηση της εξουσίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο *Richard Nixon*.
- *Παθητικός – Θετικός* (περιοχή 3): Εδώ οι ηγέτες αν και λιγότερο ενεργητικοί, είναι συνήθως λαοφιλείς. Έχουν τάση να φιλοσοφούν, είναι συναισθηματικοί, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση κι εξάρτηση από άλλους ανθρώπους. Τέτοιοι Πρόεδροι ήταν οι *William H. Taft, Ronald Reagan*, κ.ά.
- *Παθητικός – Αρνητικός* (περιοχή 4): Αυτοί οι πολιτικοί ηγέτες χαρακτηρίζονται από τη μικρή προσπάθεια που καταβάλλουν, αλλά και τη μικρή ευχαρίστηση που αποκομίζουν. Δίνουν έμφαση στο ηθικό τους προφίλ, αντιμετωπίζουν το αξίωμα ως καθήκον και υποχρέωση κι έχουν την τάση ν' αποσύρονται από την πολιτική. Παράδειγμα ο *Dwight D. Eisenhower*.

Το σχήμα του Barber δεν μας αφήνει περιθώρια επιρροής του ηγέτη από το περιβάλλον και πιθανής μεταβολής της συμπεριφοράς του, όπως για παράδειγμα η περίπτωση του Προέδρου *John F. Kennedy*: ενώ η αρχική επιλογή του προς τη δημοσιογραφία / διδασκαλία μπορεί να χαρακτηριστεί ως «παθητική», ίσως η πολιτική σταδιοδρομία και τ' αξιώματα ν' άλλαξαν τη συμπεριφορά του. Δεδομένου ότι ο Kennedy ανήκει στον ενεργητικό - θετικό τύπο, αυτό αποδεικνύει ότι δεν

μπορεί να υπάρξει καθαρή διάκριση μεταξύ των τεσσάρων τύπων που αναπτύχθηκαν παραπάνω.²⁴

Ο *Barber* συμπεραίνει ότι ο πιο ενδεδειγμένος τύπος πολιτικού ηγέτη για άσκηση εξωτερικής πολιτικής, είναι ο ενεργητικός – θετικός. Αγαπάει αυτό που κάνει και το απολαμβάνει, άρα το κάνει καλύτερα και πιο αποτελεσματικά. Θεωρείται ο καταλληλότερος για ν' αντιμετωπίσει με επιτυχία κρίσεις, γιατί διαπνέεται από αυτοσεβασμό κι ανοιχτό πνεύμα και μαθαίνει από τα λάθη του.²⁵

A.3.5 Ο Κώδικας Λειτουργίας

Σύμφωνα με τον Kenneth E. Boulding,²⁶ η συμπεριφορά των πολιτικών ηγετών δεν είναι άμεση συνάρτηση των αντικειμενικών γεγονότων, αλλά της εικόνας που έχουν διαμορφώσει για τα γεγονότα αυτά.²⁷ Βασισμένος στο αξίωμα αυτό, ο *Alexander George*²⁸ χρησιμοποίησε μία παλαιότερη θεωρία για να ορίσει τον «Κώδικα Λειτουργίας» (*operational code*) ως ένα σύστημα γενικών πεποιθήσεων για τα θεμελιώδη προβλήματα της ιστορίας και τα κύρια ζητήματα της πολιτικής: ένα είδος πρίσματος, μέσα από το οποίο φιλτράρονται οι αντιλήψεις των πολιτικών ηγετών για τις διεθνείς σχέσεις, διαμορφώνοντας την πολιτική συμπεριφορά και τη στρατηγική τους.²⁹ Είναι με άλλα λόγια οι πολιτικές πεποιθήσεις ενός ηγέτη, τα πολιτικά πιστεύω του για τη φύση της διεθνούς πολιτικής και σύγκρουσης, οι απόψεις του για την ερμηνεία ιστορικών γεγονότων και τη χάραξη υψηλής Στρατηγικής, όπως φαίνεται και στο παρακάτω σχήμα 1.4.

²⁴ Robert Isaak, *Individuals and World Politics*, (Monterey, Cal: Duxbury Press, 1981), σελ 1-8.

²⁵ Charles W. Kegley, Jr., Eugene R. Wittkopf, *American Foreign Policy: Pattern and Process*, (N.Υόρκη: St. Martin's Press, 1996), σελ.506.

²⁶ Kenneth E. Boulding, *National Images and International Systems* στο James N. Rosenau (ed.) *International politics and Foreign Policy. A reader in research and theory*, (N. Υόρκη: The Free Press, 1961), σελ. 391.

²⁷ Αναφέρει ο Boulding ότι: «...δεν είναι η πραγματική υπόσταση του κόσμου, αλλά το τι νομίζουμε εμείς για τον κόσμο αυτό, που καθορίζει τελικά τη συμπεριφορά μας».

²⁸ Alexander L. George, *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy, Part Three: The Bridge between Knowledge and Action*, σελ.105-133.

²⁹ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ. 59.

Ο George υπογραμμίζει στο λειτουργικό κώδικα, ότι το σύστημα πεπιοθήσεων ενός πολιτικού ηγέτη για τη φύση της πολιτικής διαμορφώνεται κυρίως από την προσαρμογή του έναντι άλλων δρώντων και ιδιαίτερα των αντιπάλων του. Διακρίνει εντός του λειτουργικού κώδικα δύο είδη πεπιοθήσεων. Πρώτον, τις «οργανικές πεπιοθήσεις» (*instrumental beliefs*), οι οποίες αφορούν τους υπολογισμούς και τη σχέση σκοπών - μέσων στην πολιτική ζωή. Δεύτερον, τις «φιλοσοφικές πεπιοθήσεις» (*philosophical beliefs*) που αφορούν τις υποθέσεις των ηγετών³⁰ για τη φύση της πολιτικής κλπ.

Σχήμα 1.4

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΩΝ

(ΑΙ. George)

Πηγή: Σπύρος Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, (Αθήνα, 2007).

A.3.6. Ψυχοκοινωνική Προσέγγιση

Από την περίφημη τυπολογία του *Max Weber* θα εξετάσουμε τον τύπο του *χαρισματικού ηγέτη*, ο οποίος διαθέτει μια ιδιότητα στην προσωπικότητά του, χάρη στην οποία ξεχωρίζει από τους άλλους ανθρώπους και θεωρείται ότι είναι προικισμένος με υπεράνθρωπες ή τουλάχιστον εξαιρετικές δυνάμεις ή ιδιότητες. Προϋπόθεση για την ανάδειξη του ηγέτη, θεωρείται η αναγνώριση και επικύρωση

³⁰ Alexander L. George, *The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making*, στο *Reviews and Other Discussion*, Vol. 13, No 2, (June 1969), σελ. 190-222.

του χαρίσματος του από την κοινωνία.³¹ *Η χαρισματική ηγεσία είναι συνισταμένη τριών κυρίως παραγόντων: του ηγέτη με τις - πραγματικές ή όχι - υπερφυσικές ικανότητες, της κοινωνίας (ειδικά των οπαδών που τον λατρεύουν) και των ιστορικών συνθηκών, που επικρατούν και συναρτώνται με τις εθνικές επιδιώξεις και προσδοκίες μιας κοινωνίας.*³²

Στα στάδια ή προϋποθέσεις εξέλιξης της χαρισματικής ηγεσίας διακρίνουμε:

- Την κοινωνία, η οποία όπως αναφέρθηκε, βρίσκεται σε κρίση. Οι ιδιάζουσες συνθήκες που επικρατούν στην κοινωνία, όπως κατάρρευση των μηχανισμών επίλυσης κοινωνικών συγκρούσεων, ύπαρξη ψυχολογικής ανασφάλειας και ανορθολογισμού, κρίση νομιμότητας και αμφισβήτηση των θεσμών, προκαλούν αποξένωση της κοινωνίας από το σύστημα και κρίση ταυτότητας, που μπορεί να επιφέρει αναταραχές.³³
- Την παρουσία μιας προικισμένης προσωπικότητας με ιδιαίτερες ικανότητες, που θα προβάλλει το μήνυμά της στην κοινωνία σαν λύση στην υπάρχουσα κρίση. Το μήνυμα αυτό κατά κανόνα είναι απλό και κατανοητό, απευθύνεται σε όλα τα μέλη, με ουτοπικές υποσχέσεις για καλύτερο μέλλον και αλλαγές, χωρίς όμως πλήρεις ανατροπές. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να δοθεί και η ανάλογη ευκαιρία σε αυτή την προσωπικότητα, ώστε να διαδώσει το μήνυμά της.
- Τη δημιουργία του δεσμού ανάμεσα στον αναδυόμενο ηγέτη και στους οπαδούς του, σχέση που στηρίζεται στην επιβολή του δικού του ιδεολογικού συστήματος επάνω στις μάζες, λόγω της ψυχολογικής ανασφάλειας που χαρακτηρίζει την κοινωνία που βρίσκεται σε κρίση.

³¹ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organizations*, (N. Υόρκη: The Free Press, Reprint ed. 1997), σελ 358.

³² Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα-Προσωπικότητα-Συμπεριφορά*, σελ.311.

³³ William Kornhauser, *The Politics of Mass Society*, (N. Υόρκη: Routledge, 2010), σελ.127.

- Τέλος, τη μετάλλαξη της χαρισματικής ηγεσίας σε νέο καθεστώς. Μόλις ο χαρισματικός ηγέτης εδραιώσει τη νέα τάξη, επιδιώκει οι νέοι θεσμοί και η οργάνωση να έχουν τη σφραγίδα του και μετατοπίζει το κέντρο βάρους από την προσωπικότητά του στη λειτουργία των θεσμών και στη σταθερότητα, κατάσταση συνήθως ασυμβίβαστη με την περαιτέρω παραμονή του στην εξουσία. Οι χαρισματικοί ηγέτες αν δεν αποχωρήσουν από φυσικό θάνατο, συχνά γίνονται θύματα βίαιων επιθέσεων, όπως δολοφονικής απόπειρας εναντίον τους, ή ανατροπής τους από άλλους. Για την Ελλάδα η πιο κλασική περίπτωση που συγκεντρώνει όλες τις προϋποθέσεις εμφάνισης χαρισματικού ηγέτη, είναι αυτή του Ελευθερίου Βενιζέλου.³⁴

A.4 Η Μεταμόρφωση του Πολιτικού Ηγέτη

Από την ανάλυση της τυπολογίας των πολιτικών ηγετών που προηγήθηκε, προκύπτει ότι η κατάταξη του ηγέτη σε κάθε κατηγορία, βάση κυρίως των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του, είναι σταθερή. Επειδή όμως σύμφωνα με τον *Ηράκλειτο* «*τὰ πάντα ῥεῖ*», δεν μπορούμε ν' αγνοήσουμε ότι στο πέρασμα του χρόνου οι κοινωνίες μετασχηματίζονται και κάποιοι ηγέτες μετεξελίσσονται, μεταμορφώνονται, προκειμένου να βρίσκουν απήχηση στις νέες ανάγκες της κοινωνίας. Ο Κλεομένης Κουτσούκης έρχεται να καλύψει αυτό το κενό με την τυπολογία που προτείνει και βασίζεται σε τρεις άξονες:³⁵

- Στον *τύπο της κοινωνίας* που μπορεί να είναι *μεταβατική ή ανεπτυγμένη*. Μεταβατικές θεωρούνται οι κοινωνίες που έχουν αποδυθεί σε έντονη προσπάθεια ανάπτυξης και χαρακτηρίζονται από ρευστότητα, αστάθεια, ελλείψεις,

³⁴ Κουτσούκης, *Η Πολιτική Ηγεσία*, σελ.203.

³⁵ Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα-Προσωπικότητα-Συμπεριφορά*, σελ.401-409.

καθώς και τάσεις εθνικής ολοκλήρωσης και σύγκρουσης αξιών. Οι ανεπτυγμένες κοινωνίες έχουν επιτύχει τους σχετικούς με ανάπτυξη στόχους κι αντιμετωπίζουν προβλήματα παραγωγής, κατανάλωσης, περιβάλλοντος, κ.ά.

- *Στον τύπο ατομικής προσωπικότητας.* Ο κυρίαρχος τύπος ατόμου στις μεταβατικές κοινωνίες που ζει το δράμα των αλλαγών, χαρακτηρίζεται από το ανθρώπινο και συναισθηματικό στοιχείο, ενώ στις ανεπτυγμένες κυριαρχεί ο ορθολογικός τύπος, που ενδιαφέρεται για οργάνωση, απόδοση και μεθόδους παραγωγής.

- *Στον τύπο του ηγέτη.* Ο ενδεδειγμένος τύπος ηγέτη στις μεταβατικές κοινωνίες είναι αναμφισβήτητα ο χαρισματικός, που υποβάλλει τους οπαδούς με τη γοητεία του και δημιουργεί μαζί τους ψυχική σχέση, βασισμένη στην αποδοχή του μηνύματός του για λύση των προβλημάτων τους. Αντίθετα, στην ανεπτυγμένη κοινωνία, κυριαρχεί ο τύπος του θεσμικού ηγέτη, που επιλύει τα προβλήματα μέσα από διαδικασίες, οργάνωση και προγραμματισμό.

Ωστόσο ο χαρισματικός ηγέτης σπάνια μπορεί να μεταπέσει σε θεσμικό και να παραμείνει στην εξουσία, όπως είδαμε νωρίτερα στην τυπολογία Weber. Έχοντας το αισθητήριο ν' αντιληφθεί το μετασχηματισμό της κοινωνίας, μεταμορφώνεται σε *μεταρρυθμιστή ή ρεαλιστή οραματιστή*. Ο μεταρρυθμιστής είναι αυτός που θα κάνει αλλαγές, χωρίς όμως ν' αλλάξει ριζικά την εικόνα της κοινωνίας, κάτι που συμβαίνει με τον ρεαλιστή οραματιστή. Αυτός, με το βλέμμα στο μέλλον αλλά με το ρεαλισμό του παρόντος, επιδιώκει την υλοποίηση του οράματός του, όπως η εθνική ολοκλήρωση, η κοινωνική δικαιοσύνη, κ.ά. Δεν λειτουργεί ανταγωνιστικά προς τους θεσμούς, αλλά τους χρησιμοποιεί αποτελεσματικά για την εδραίωση των μακροπρόθεσμων σκοπών του.

A.5 Έλεγχος της Θεωρίας

Η ανάλυση της πολιτικής ηγεσίας όμως, αποκτά καθοριστική διάσταση στην περίπτωση που ο πολιτικός ηγέτης λειτουργεί αυτόνομα, όταν δηλαδή οι στρατηγικές του επιλογές βασίζονται σε εντελώς προσωπικές θεωρήσεις.³⁶ Οι θεωρήσεις αυτές προκύπτουν από τα στοιχεία που συνθέτουν τους ιδεατούς τύπους ηγετών, δηλαδή τα στοιχεία της προσωπικότητάς τους είναι αυτά που παίζουν καθοριστικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικοί ηγέτες αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα κι αναζητούν ανάλογες λύσεις στα προβλήματα. Ο τρόπος αυτός αφορά στην κοσμοθεωρία τους, στη λογική (ή μη) προσέγγιση του θέματος, στην επιλογή συνεργατών – συμβούλων (εμπειρία, σπουδές, γνώσεις, πολιτική φιλοσοφία, κλπ), στην υιοθέτηση διαδικασίας επίλυσης προβλημάτων κι αντιμετώπισης κρίσεων (τυποποιημένης ή νέας). Επίσης καθορίζει σε μεγάλο βαθμό πόσο μεγαλόπνοη (ή όχι), μπορεί να είναι η Υψηλή Στρατηγική που ονειρεύονται να χαράξουν, να υλοποιήσουν, ή και να συνεχίσουν από τους προκατόχους τους, για το καλό της χώρας τους. Χρειάζεται να είναι κανείς πολύ φιλόδοξος, αισιόδοξος αλλά και ρεαλιστής, ιδεολόγος κι ένθερμος υποστηρικτής των οραμάτων του για να είναι σε θέση να συλλάβει μεγάλες ιδέες και να τολμήσει να τις κάνει πράξη στο διεθνές επίπεδο, που κυρίως αφορά την Υψηλή Στρατηγική (*“Think Big”*). Από τα παραπάνω καταλήγουμε στην υπόθεση ότι:

Η προσωπικότητα του ηγέτη παίζει το ρόλο της ανεξάρτητης μεταβλητής (αίτιο), ενώ η επίτευξη των πολιτικών στόχων του Κράτους μέσω της παραγόμενης Υψηλής Στρατηγικής, το ρόλο της εξαρτημένης μεταβλητής (αιτιατό).

³⁶ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 2010), σελ. 65.

Ως παρεμβαίνουσες μεταβλητές θα εξεταστούν οι διαφορετικοί τύποι πολιτικών ηγετών, ανάλογα με τους οποίους αυτοί είναι σε θέση να παράξουν διαφορετικά αποτελέσματα στη χάραξη κι υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής. Θα εξεταστεί δηλαδή, αν κάποιοι ιδεατοί τύποι προσωπικότητας πολιτικού ηγέτη και ποιοι, είναι καταλληλότεροι και ικανότεροι από άλλους στη διαμόρφωση κι εκτέλεση επιτυχημένης Υψηλής Στρατηγικής. Με άλλα λόγια, θα μελετηθεί ο τρόπος υιοθέτησης και εφαρμογής της Υψηλής Στρατηγικής από τους πολιτικούς ηγέτες (εξαρτημένες μεταβλητές), αναδεικνύοντας στους προσδιοριστικούς παράγοντες αυτής της διαδικασίας (ανεξάρτητες μεταβλητές), το είδος της προσωπικότητας του ηγέτη, αξιολογώντας παράλληλα την αποτελεσματικότητα της Στρατηγικής αυτής, τόσο για την εξουδετέρωση των απειλών, όσο και για την επίτευξη των κεντρικών πολιτικών στόχων.

Ως παρεμβαίνουσα μεταβλητή θα εξεταστεί ακόμη η επαλήθευση της θεωρίας του Κώδικα Λειτουργίας του Boulding, μέσα από το Σύστημα Πεπιοθήσεων του George. Θα προσπαθήσουμε δηλαδή να διαπιστώσουμε, αν ο λειτουργικός κώδικας πεπιοθήσεων παίζει το ρόλο της ανεξάρτητης μεταβλητής στο σύστημα λήψης απόφασης του ηγέτη, ώστε αυτός να αντιλαμβάνεται τα γεγονότα μέσα από αυτό το πρίσμα και ν' αντιδρά ανάλογα (εξαρτημένη μεταβλητή). Ακόμη, θα εξεταστεί αν η προσωπικότητα αυτή του ηγέτη παραμένει σταθερή κατά τη διάρκεια της ζωής του, ή μετεξελίσσεται και μεταμορφώνεται ανάλογα με τις πολιτικές συνθήκες και τις ανάγκες της κοινωνίας, σύμφωνα με τον Κλ. Κουτσούκη. Και τέλος, θα αξιολογηθεί η δυνατότητα του ηγέτη ως ατομικού δρώντα να παράγει αποτελέσματα μέσα από τη χάραξη της Υψηλής Στρατηγικής.

Ο έλεγχος της θεωρίας θα πραγματοποιηθεί με περιπτωσιολογική έρευνα και σύμφωνα με τη ρεαλιστική προσέγγιση, για να διαπιστωθεί η ορθότητα των

παραπάνω υποθέσεων. Με την περιπτωσιολογική έρευνα θα εξεταστούν οι αποφάσεις που έλαβαν και οι ενέργειες στις οποίες προέβησαν κατά τη χάραξη και υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής της χώρας τους δύο κατά γενική ομολογία μεγάλοι πολιτικοί ηγέτες, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, Πρωθυπουργός της Ελλάδας και ο John Fitzgerald Kennedy (JFK), Πρόεδρος των ΗΠΑ.

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάσαμε στα πλαίσια της θεωρίας, γενικά την έννοια της ηγεσίας, αλλά και την πολιτική ηγεσία διεξοδικότερα. Αναλύσαμε τις διάφορες προσεγγίσεις που υπάρχουν στο θέμα, αναφερθήκαμε στις αντίστοιχες τυπολογίες ηγετών και στα είδη προσωπικότητας που έχουν αναπτυχθεί. Στη συνέχεια θ' αναλυθεί η Υψηλή Στρατηγική, προκειμένου να τεθεί πλήρως η θεωρητική βάση αλλά και ν' αντλήσουμε τα κριτήρια αξιολόγησής της, ώστε να προχωρήσουμε στις περιπτωσιολογικές μελέτες και να εξάγουμε τ' αντίστοιχα συμπεράσματα. Κλείνοντας, θα συμφωνήσουμε με την αναφορά του W. Wilson στους ηγέτες: *«Ηγέτες είναι μόνο εκείνοι, που στα μάτια του κόσμου φαίνονται ότι ηγούνται»*.³⁷

³⁷ W. Wilson, *Leaders of Men* (Princeton: Princeton University Press, 1952)

Σελίδα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

«Όλα τα κράτη εφαρμόζουν Υψηλή Στρατηγική είτε το γνωρίζουν, είτε όχι»¹

Edward Luttwak

B.1 Πολιτικός Ρεαλισμός

Όσο κι αν προσπαθήσει κανείς, είναι αδύνατο να μην αναφερθεί στο μεγαλείο του Θουκυδίδη εάν θελήσει να καταπιαστεί με Ιστορία, Διεθνείς Σχέσεις, Στρατηγική, αφού υπήρξε κορυφαίος ιστορικός και στρατηγικός αναλυτής όλων των εποχών, καθώς και πατέρας των Διεθνών Σχέσεων.² Ανεξάρτητα από τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους σύγχρονους πολιτικούς ρεαλιστές επάνω σε θεωρητικά ζητήματα, όλοι συμφωνούν στις βασικές αρχές της ρεαλιστικής προσέγγισης που βρίσκονται στο έργο του Θουκυδίδη και παραμένουν αναλλοίωτες στο χρόνο.³

Σύμφωνα με τη θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού τα κυρίαρχα κράτη - οι βασικοί δρώντες στο άναρχο διεθνές σύστημα - αντιμετωπίζουν μια σειρά από στρατηγικά διλήμματα κι αναγκάζονται να προβούν σε στρατηγικές επιλογές, από την επιτυχή υλοποίηση των οποίων, εξαρτάται η εξασφάλιση των συμφερόντων,

¹ Edward Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, (Αθήνα: Τουρική, 2009), σελ. 615

² Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), σελ. 57.

³ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2001), σελ. 19

ακόμη και η επιβίωσή τους⁴. Από την έλλειψη ρυθμιστικής - υπερκρατικής εξουσίας που παρατηρείται λόγω της διεθνούς αναρχίας, προκύπτει ότι οι σχέσεις των κρατών είναι ανταγωνιστικές και συγκρουσιακές, ενώ σε αυτόν τον αγώνα ο καθένας προσπαθεί να εξασφαλίσει μόνος του και με τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντά του – «αρχή της αυτοβοήθειας». Βέβαια, τα μέτρα που παίρνει κάθε κράτος για το σκοπό αυτό προκαλούν ανασφάλεια στους ανταγωνιστές του, οι οποίοι τότε αντιμετωπίζουν «δίλημμα ασφαλείας» κι αντιδρούν προσπαθώντας ν' αυξήσουν τη δική τους ισχύ.⁵ Κι αφού στο διεθνές περιβάλλον τα κράτη ρυθμίζουν μόνα τους τα θέματα με βάση τη μεταξύ τους ισορροπία ισχύος,⁶ επιδιώκουν ν' αποκτήσουν περισσότερη ισχύ, η οποία είναι το κύριο «νόμισμα» της διεθνούς πολιτικής και με τον τρόπο αυτό, να διατηρήσουν ή να βελτιώσουν τη σχετική θέση τους στο διεθνές σύστημα.⁷ Αυτό επιτυγχάνεται με επιλογές πολιτικής βασισμένης σε εκτιμήσεις κόστους – οφέλους, άρα θεωρούμε ότι τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες, οι οποίοι στο όνομα του συμφέροντος μπορεί και να υποβαθμίσουν το ρόλο του δικαίου και της ηθικής, εφαρμόζοντας τη λογική των συνεπειών.⁸ Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι ο πολιτικός ρεαλισμός αντιμετωπίζει τη διεθνή πολιτική ως μια αέναη πάλη των κρατικών δρώντων για επιβίωση, ασφάλεια και αύξηση της ισχύος τους στο άναρχο διεθνές σύστημα.⁹

B.2 Στρατηγική και Υψηλή Στρατηγική

Τα εργαλεία ανάλυσης που θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα εργασία

⁴ Για εκτενέστερη ανάλυση των αρχών του πολιτικού ρεαλισμού βλ. Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 2010), σελ.57-58

⁵ Σύμφωνα με τον Joseph Nye, «ισχύς είναι η ικανότητα να επηρεάσετε τη συμπεριφορά των άλλων έτσι, ώστε να φτάσετε στα αποτελέσματα που θέλετε», *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2008), σελ.72. Σύμφωνα με τον Χαράλαμπο Παπασωτηρίου, «ισχύς σημαίνει κατοχή πόρων», *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), σελ.39.

⁶ Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 21

⁷ Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ.58.

⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο αιώνα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), σελ.27.

⁹ Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, σελ.25.

είναι αυτά του πολιτικού ρεαλισμού, ο οποίος είναι η κυρίαρχη προσέγγιση στη μελέτη των διεθνών σχέσεων¹⁰ και της θεωρητικής βάσης του κλάδου των στρατηγικών σπουδών, αποδεχόμενοι ότι, η φύση της διεθνούς πολιτικής παραμένει αμετάβλητη και το βασικότερο χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος¹¹ παραμένει η άναρχη δομή του και οι συμπεριφορές που αυτή ευνοεί. Σε αυτήν ακριβώς τη δομή βρίσκονται οι ρίζες της στρατηγικής συμπεριφοράς των διεθνών δρώντων, αφού ο ανταγωνισμός είναι συστατικό στοιχείο της στρατηγικής.¹²

Αρχικά η έννοια της στρατηγικής αναφερόταν μόνο στις πολεμικές συγκρούσεις, κι ειδικότερα στις αντίπαλες ένοπλες δυνάμεις (ΕΔ), στην τέχνη της διεύθυνσής τους και στους παράγοντες που καθόριζαν την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων.¹³ Κατά τον *Beaufre* στρατηγική είναι «η τέχνη της διαλεκτικής δύο αντιτιθέμενων βουλήσεων που χρησιμοποιούν την ισχύ, για επιλύσουν τη διένεξή τους»,¹⁴ ενώ κατά τον *Liddell Hart* «είναι η τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησης στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη ορισμένων πολιτικών σκοπών».¹⁵ Για την παρούσα εργασία θα υιοθετηθεί ο ορισμός που δίνεται για το πεδίο της διεθνούς πολιτικής: «Στρατηγική είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους, υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης». Με άλλα λόγια, η στρατηγική συνίσταται στο τρίπτυχο μέσα – σκοποί – αντίπαλος. Ανάλογα με το πεδίο αναφοράς της, η στρατηγική χωρίζεται σε διάφορα επίπεδα. Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Κολιόπουλο, όταν χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους (στρατιωτικά, διπλωματικά, οικονομικά κλπ.) για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών του ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης

¹⁰ Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ.25.

¹¹ «Διεθνές Σύστημα είναι το σύνολο που αποτελείται από πολιτικές μονάδες, οι οποίες διατηρούν τακτικές σχέσεις μεταξύ τους και είναι ικανές να εμπλακούν σε έναν γενικευμένο πόλεμο», Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, (Malabar, FL: R. E. Krieger Publishing Company, 1981), σελ.94.

¹² Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, σελ.27.

¹³ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος-11ος αι.* (Αθήνα: Ποιότητα, 2011), σελ.15.

¹⁴ André Beaufre, *Εισαγωγή στη Στρατηγική*, [μτφ. Μαυρόπουλος Παν.], (Αθήνα: ΓΕΕΘΑ, 2015), σελ. 16.

¹⁵ B.H. Liddell Hart, *Η Έμμεσος Στρατηγική*, (Αθήνα: ΓΕΣ, 1963), σελ.358.

σύγκρουσης, τότε μιλάμε για Υψηλή Στρατηγική.¹⁶ Έτσι, μπορούμε ν' αντιληφθούμε την Υψηλή Στρατηγική σαν μια πολιτικοστρατιωτική αλυσίδα μέσων και σκοπών, στην οποία οι στρατιωτικές δυνατότητες συσχετίζονται με τους πολιτικούς σκοπούς, για την εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων του κράτους και των αδυναμιών του αντιπάλου.¹⁷ Η Υψηλή Στρατηγική κατευθύνεται σε έναν ή περισσότερους αντιπάλους και ποτέ «εν κενώ». Στην ουσία εννοούμε τη θεωρία ενός κράτους για το πώς μπορεί να προκαλέσει ασφάλεια για τον εαυτό του, με χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων, προκειμένου να επιτύχει τους μακροπρόθεσμους πολιτικούς του στόχους σύμφωνα με τα εθνικά του συμφέροντα,¹⁸ όταν βρίσκεται μπροστά σε υφιστάμενη ή πιθανή σύγκρουση. Ή αλλιώς, πώς τα κράτη επιλέγουν να «παραγάγουν» ασφάλεια για αυτά, αποτελεί τον πυρήνα της Υψηλής Στρατηγικής και η επιτυχία τους ως προς αυτόν το στόχο, αποτελεί την «κρίσιμη δοκιμασία» της εκάστοτε Υψηλής Στρατηγικής.¹⁹

B.3 Στρατηγική Ανάλυση

Η χρήση ισχύος και η αντιπαλότητα μεταξύ των κρατών στο άναρχο διεθνές περιβάλλον, καταλήγει άλλοτε σε *συγκρούσεις* μεταξύ των κυρίαρχων κρατών, άλλοτε σε *συνεργασία*. Πρόκειται για δύο από τα κυρίαρχα στοιχεία της διεθνούς πολιτικής.²⁰ Οι διεθνείς δρώντες καταφεύγουν στη βία για να επιβληθούν με τη δύναμη των όπλων στους αντιπάλους τους, προς υπεράσπιση της κυριαρχίας και των ζωτικών συμφερόντων τους. Η επιλογή όμως της συνεργασίας δημιουργεί ένα

¹⁶ Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 44.

¹⁷ Σύμφωνα με τον Liddell Hart «[...] ο ρόλος της υψηλής στρατηγικής συνίσταται στο συντονισμό και τη διεύθυνση όλων των πηγών του έθνους ή συμμαχίας, προς επίτευξη του πολιτικού σκοπού του πολέμου[...]», *Η Έμμεσος Στρατηγική*, σελ.358.

¹⁸ «Εθνικά συμφέροντα είναι ένα γενικευμένο πλαίσιο στοιχείων που αποτελούν-συνιστούν τις επιτακτικές ανάγκες του κράτους και στα οποία εμπερικλείονται η επιβίωση, εσωτερική και εξωτερική κυριαρχία, οικονομική ευημερία, εθνική ακεραιότητα», John M. Collins, *Grand Strategy: Principles and Practices*. (Annapolis, Maryland: Naval Institute Press, 1973), σελ. 273.

¹⁹ Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ.82

²⁰ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος - 11ος αι.*, σελ. 13.

πλέγμα σχέσεων που λειτουργεί προς όφελος όλων των συμμετεχόντων, ενίοτε περισσότερο υπέρ των συμφερόντων των ισχυρότερων κρατών.

Επειδή οι στρατηγικές σπουδές προέκυψαν από τη μελέτη της στρατιωτικής στρατηγικής, παραδοσιακά η *στρατηγική ανάλυση* επικεντρωνόταν στο συγκρουσιακό στοιχείο της διεθνούς πολιτικής. Ωστόσο, διεύρυνε το γνωστικό της αντικείμενο σε επίπεδο Υψηλής Στρατηγικής, με την ανάλυση :²¹

- Μη στρατιωτικών παραγόντων που επιδρούν στους πολέμους και
- Μακροσκοπικών υψηλών Στρατηγικών των κρατών σε ειρήνη και πόλεμο, αντικείμενο που θα μας απασχολήσει περαιτέρω σε αυτή την εργασία.

Είναι η διάσταση που επικεντρώνεται στο στοιχείο της συνεργασίας μεταξύ των κρατών κι εμπεδώνεται με την προώθηση διεθνών θεσμών, ιδεολογιών κι αξιών, πολιτική που συχνά χρησιμοποιούν οι μεγάλες δυνάμεις για ευόδωση των μακροσκοπικών τους στρατηγικών. Συναντάμε συχνά την παραπάνω στρατηγική στη διεθνή πρακτική, άλλωστε στην κρατική πολιτική, όπως και στη Στρατηγική, η εμπειρία γίνεται συνήθεια.²² Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι τα προβλήματα των υψηλότερων επιπέδων της στρατηγικής και οι θεμελιώδεις αρχές της στρατηγικής ανάλυσης έχουν μια εντυπωσιακή διαχρονική συνέχεια²³ αφού «η ανθρώπινη φύση διαφοροποιείται ελάχιστα στις αντιδράσεις της σε κινδύνους».²⁴

B.4 Έννοιες Υψηλής Στρατηγικής²⁵

Στις βασικές έννοιες της Στρατηγικής συναντάμε την *Άμεση* (direct approach) κι *Έμμεση* (indirect approach) προσέγγιση. Σε επίπεδο Υψηλής

²¹ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος - 11ος αι.*, σελ. 15.

²² Gray S. Collin, *Η Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή: Οι ΗΠΑ 1945-1991*, στο H. Murray, M. Knox, A. Bernstein (eds) *Η Ιστορία της Στρατηγικής Κυβερνήτες, Κράτη & Πόλεμος*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2007), σελ. 712.

²³ Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, σελ.37

²⁴ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος - 11ος αι.*, σελ. 16

²⁵ Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 19-32.

Στρατηγικής, η *άμεση προσέγγιση* συνίσταται στην κατεύθυνση της κύριας προσπάθειας κι όλων των μέσων του κράτους πρωτίστως εναντίον του κύριου αντιπάλου, ενώ η *έμμεση προσέγγιση* συνίσταται στην παράκαμψη των ισχυρών σημείων του αντιπάλου, στην αποφυγή κατατριβής μας και στην κατεύθυνση των προσπαθειών και μέσων εναντίον δευτερευόντων αντιπάλων. Σε επίπεδο στρατιωτικής στρατηγικής, η άμεση προσέγγιση έχει συνδεθεί με τον *Carl von Clausewitz*, ενώ η έμμεση με τους *Σουν Τσου* και *B.H. Liddell Hart*. Ο Liddell Hart θεωρεί²⁶ ότι η έμμεση προσέγγιση είναι ένας νόμος της ζωής που ισχύει για κάθε μορφή δραστηριότητας, ότι είναι μια φιλοσοφική αλήθεια. Και οι δύο προσεγγίσεις είναι εξ' ίσου θεμιτές, ωστόσο η άμεση προσέγγιση ενδείκνυται στο επίπεδο της Υψηλής Στρατηγικής, χωρίς να λείπουν παραδείγματα περί του αντιθέτου.

Επίσης στη βιβλιογραφία συναντάμε τους όρους *αποτροπή (deterrence)*²⁷ και *πειθαναγκασμός (compellence)*. Σε επίπεδο Υψηλής Στρατηγικής *αποτροπή* είναι η διατήρηση του status quo με απειλή χρήσης βίας, ενώ *πειθαναγκασμός* είναι η αλλαγή του status quo με απειλή χρήσης βίας.²⁸ Συγκεκριμένα, στην αποτροπή πρέπει να επιφυλάσσεται στον αντίπαλο μεγαλύτερο κόστος από κάθε όφελος που αποκομίζει με την αλλαγή του status quo, ενώ στον πειθαναγκασμό, ο αντίπαλος θα υποστεί ούτος ή άλλως κόστος, οπότε αν επιλέξει να συμμορφωθεί με την απειλή, αυτό θα είναι το μικρότερο δυνατό. Κρίσιμος παράγοντας και στις δύο περιπτώσεις είναι η έννοια του *σχετικού κόστους*, δηλαδή ο αντίπαλος να πειστεί ότι θα του κοστίζει περισσότερο αν δεν συμμορφωθεί με την απειλή μας. Ουσιώδες στοιχείο σε αυτή την αναμέτρηση είναι η *αξιοπιστία (credibility)* του κράτους, που πρέπει να έχει τα μέσα και τη θέληση να πραγματοποιήσει την

²⁶ B.H. Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας 1995), σελ. 25-26.

²⁷ Αναλυτικά για την αποτροπή στο Patrick K. Morgan, *Deterrence, a Conceptual Analysis*, (London: Sage Publications, 1977).

²⁸ Σύμφωνα με τον Schelling, υπάρχει μικρότερο κόστος και μεγαλύτερο όφελος με την απειλή χρήσης βίας, από ότι με την ωμή βία. Thomas Schelling, *Arms and Influence*, (N. Haven: Yale University Press, 2008).

απειλή και ο αντίπαλος να το γνωρίζει. Από τα διάφορα είδη αποτροπής θ' αναφερθούμε μόνο στα παρακάτω:²⁹

- *Αποτροπή μέσω παρουσίας (deterrence by presence)* επιδιώκεται με τη διατήρηση συμβολικών δυνάμεων στην περιοχή ενδιαφέροντος, με τις οποίες δείχνουμε στον αντίπαλο τη βούλησή μας. Παράδειγμα η στάθμευση ΕΔ των ΗΠΑ στο Δ. Βερολίνο κατά τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου.
- *Αποτροπή μέσω αντιποίνων (deterrence by retaliation)* επιδιώκεται μέσω επαπειλούμενης αντίδρασης σε διαφορετικό χώρο ή και χρόνο και με άλλο τρόπο, από την αντίστοιχη προσβολή του αντιπάλου που σχεδιάζουμε ν' αποτρέψουμε. Παράδειγμα η πυρηνική απειλή των ΗΠΑ εναντίων της ΕΣΣΔ σε περίπτωση προσβολής συμμάχων της Δ. Ευρώπης κατά τον Ψυχρό Πόλεμο.
- *Αποτροπή μέσω άρνησης επιτυχίας του αντιπάλου (deterrence by denial)* εφαρμόζεται όταν εμποδίζουμε τον αντίπαλο ν' αποκομίσει οφέλη, ανεξάρτητα από το δικό μας κόστος. Παράδειγμα η στρατηγικού επιπέδου σύμπτωση των Ρώσων που εκμεταλλεύονται το βάθος της χώρας τους, κάθε φορά που αντιμετωπίζουν υπέρτερο εισβολέα.
- *Προεκτεινόμενη αποτροπή (extended deterrence)* που αποτελεί μίαν άλλη όψη της διεθνούς αποτροπής και συνίσταται στην αποτροπή εχθρικών προσβολών εναντίον τρίτων (αμερικανική αποτροπή της ΕΣΣΔ στη Δ. Ευρώπη). Επειδή όμως δεν υπερασπίζει ζωτικά εθνικά συμφέροντα, αλλά ξένες χώρες, έχει ως στρατηγική εγγενές πρόβλημα αξιοπιστίας.

²⁹ Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 23-25.

Τέλος, θ' αναφερθούμε στην *Εκμηδένιση* (*annihilation*) κι *εξουθένωση* (*exhaustion*), όρους που εισήγαγε στη στρατηγική ανάλυση ο *Hans Delbrück*.³⁰ Η στρατηγική της *εκμηδένισης* σε επίπεδο Υψηλής Στρατηγικής δίνει έμφαση κυρίως στη στρατιωτική στρατηγική, ενώ χρησιμοποιεί πιθανόν υποβοηθητικά λοιπές στρατηγικές. Αντίστοιχα η Υψηλή Στρατηγική της *εξουθένωσης* κάνει ταυτόχρονη χρήση όλων των διαθεσίμων μέσων, χωρίς να δίνει προτεραιότητα στα στρατιωτικά. Κλασικό παράδειγμα Υψηλής Στρατηγικής εξουθένωσης υπήρξε η στρατηγική του Περικλή εναντίον της Σπάρτης στην πρώτη φάση του Πελοποννησιακού Πολέμου.

B.5 Σχεδιασμός Υψηλής Στρατηγικής

Ο σχεδιασμός της Υψηλής Στρατηγικής είναι μια διαδικασία που λαμβάνει χώρα από την περίοδο της ειρήνης. Κάθε κράτος πρέπει να καθορίζει τη διεθνή συμπεριφορά του ανάλογα με τις επιδιώξεις των ζωτικών του συμφερόντων, που προκύπτουν μέσα από τη σχεδίαση της Υψηλής του Στρατηγικής.³¹ Κάθε Υψηλή Στρατηγική πρέπει να εντοπίζει απειλές και να προσδιορίζει τα κατάλληλα μέσα για την αντιμετώπισή τους, να θέτει ως βασικό στόχο την εκμετάλλευση των διαθέσιμων πλεονεκτημάτων, καθώς και των αδυναμιών του αντιπάλου και να καθορίζει προτεραιότητες όσον αφορά στις απειλές και στον τρόπο αντιμετώπισης. Συνεπώς ένας επιτυχημένος σχεδιασμός Υψηλής Στρατηγικής πρέπει να καλύπτει τις εξής τέσσερεις διαστάσεις³² (βλ. Σχήμα 2.1):

³⁰ Γκόρντον Α. Κραιγκ, *Ντελμπρύκ: Ο στρατιωτικός ιστορικός*, στο Peter Paret (ed) *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής, από τον Μακιαβέλι στην Πυρηνική Εποχή*, (Αθήνα: Τουρική, 2004), σελ. 407-408.

³¹ Colin S. Gray, *Modern Strategy*, (Oxford: Oxford University Press, 1999), σελ. 155.

³² Για μία εκτενή ανάλυση επάνω στη σχεδίαση της Υψηλής Στρατηγικής βλ. και Διονύσιος Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), σελ 84-91.

Σχήμα 2.1

Πηγή: Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 2010)

- *Διάγνωση διεθνούς περιβάλλοντος*, ώστε να προσδιοριστεί η υφιστάμενη κατανομή ισχύος και να καθοριστούν απειλές, περιορισμοί, κίνδυνοι κι ευκαιρίες, στα πλαίσια της γεωπολιτικής πραγματικότητας. Είναι εξαιρετικά σημαντικό η Υψηλή Στρατηγική να εναρμονίζεται με το διεθνές περιβάλλον και να ταιριάζει τις γεωπολιτικές πραγματικότητες που απορρέουν από το διεθνή καταμερισμό ισχύος.³³

- *Καθορισμός εφικτών πολιτικών στόχων*, ανάλογα με τα διαθέσιμα μέσα που υπάρχουν για την αντιμετώπιση των υφιστάμενων απειλών. Αν τα υπάρχοντα μέσα είναι περιορισμένα για την υλοποίηση των τεθέντων στρατηγικών σκοπών και οι πολιτικοί στόχοι είναι απεριόριστοι, τότε μιλάμε για «υπερεπέκταση» ή «υπερεξάπλωση» (overextension), η οποία μπορεί να οδηγήσει στην κατάρρευση και πλήρη αποτυχία της Υψηλής Στρατηγικής.³⁴ Η σχέση που υφίσταται μεταξύ στόχων και μέσων στη σχεδίαση της Υψηλής

³³ Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ.84-85

³⁴ Richard N. Rosecrance, Arthur A. Stein, *The Domestic Base of Grand Strategy* (London: Cornell University Press, 1993), σελ. 99

Στρατηγικής απεικονίζεται στον παρακάτω πίνακα 2.2.

- *Καθορισμός του βέλτιστου συνδυασμού των μέσων* για την επίτευξη των ιεραρχημένων πολιτικών στόχων. Πρέπει να γίνεται η πλήρης αξιοποίηση των δυνατοτήτων της υποδομής του κράτους και τα διαθέσιμα μέσα πρέπει να είναι εναρμονισμένα με τους στόχους, ώστε να επιτευχθεί η μέγιστη δυνατή υποστήριξη και ν' αποφευχθεί άσκοπη σπατάλη πόρων.

- *Εξασφάλιση της διεθνούς και εσωτερικής νομιμοποίησης*, ώστε η Υψηλή Στρατηγική του κράτους να γίνεται αποδεκτή στο εξωτερικό για εξασφάλιση διεθνούς υποστήριξης και επίσης να τυγχάνει αποδοχής στο εσωτερικό για επίτευξη κοινωνικής συνοχής κι άντληση πόρων.

Πίνακας 2.2

ΣΧΕΣΗ ΣΤΟΧΩΝ ΚΑΙ ΜΕΣΩΝ ΣΤΗΝ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ			
		ΣΤΟΧΟΙ (Πολιτικές Δεσμεύσεις)	
		ΛΙΓΟΙ	ΠΟΛΛΟΙ
ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ (Διαθέσιμα μέσα)	ΛΙΓΕΣ	Παθητικότητα	Υπερεξάπλωση
	ΠΟΛΥΕΣ	Συρρίκνωση Στόχων	Στρατηγική επάρκεια

Πηγή: Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 2010)

B.6 Αρχέτυπες και Μικτές Μακροσκοπικές Στρατηγικές³⁵

Στην Υψηλή Στρατηγική καθοριστικό ρόλο παίζει το στοιχείο του ανταγωνισμού εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος, όπου οι δρώντες προσπαθούν πρωτίστως και με κάθε τρόπο να αποφύγουν μια πιθανή ήττα στον πόλεμο και τις τρομερές συνέπειες που το γεγονός αυτό συνεπάγεται για την

³⁵ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος - 11ος αι.*, σελ. 22-33.

επιβίωσή τους και τα ζωτικά τους συμφέροντα. Στο πλαίσιο αυτό τα κράτη ακολουθούν διαχρονικά τέσσερεις αρχέτυπες στρατηγικές:

- *Στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης – επέκτασης*, η οποία συνίσταται στη χρήση της ένοπλης ισχύος του κράτους είτε για να αμυνθεί, είτε για να επιβληθεί σε αυτούς που το απειλούν και έχει ως κεντρικό χαρακτηριστικό της τη χρήση ή την απειλή χρήσης βίας. Το πλεονέκτημά της έγκειται στο ότι η ένοπλη ισχύς αποτελεί το δραστικότερο μέσο ελέγχου συμπεριφοράς των διεθνών δρώντων, ενώ το μειονέκτημά της είναι ότι επιφέρει πολύ μεγάλο βάρος (οικονομικό και κοινωνικό) και δημιουργεί διλήμματα ασφαλείας στα γειτονικά κράτη. Πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζει η στρατιωτική στρατηγική, συνεπικουρούμενη από την εσωτερική νομιμοποίηση, η οποία συνήθως πραγματοποιείται μέσω έντονης εθνικής, θρησκευτικής ή ιδεολογικής φόρτισης.

- *Στρατηγική των συμμαχιών*, που αφορά στην αύξηση ισχύος, μέσω συγκέντρωσης από τους συμμετέχοντες δρώντες, πόρων και πηγών, για αντιμετώπιση κοινής απειλής, ή την προώθηση κοινών σκοπών, στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Αναφέρεται σε ισότιμη διμερή συμμαχία, ή πολυμερή συμμαχία διεθνών δρώντων, κυρίως σε θέματα ασφάλειας.³⁶ Μειονέκτημά της είναι ότι, περιορίζει σε ένα βαθμό την αυτονομία δράσης των συμμετεχόντων κρατών και ότι καθώς τα μέλη επιδιώκουν να μεγιστοποιούν τα οφέλη τους και να ελαχιστοποιούν το κόστος που οι συμμαχίες συνεπάγονται, είναι επιρρεπή στο σύνδρομο του τζαμπατζή (*free riders*). Η στρατιωτική στρατηγική και η οικονομία διαδραματίζουν τον κύριο ρόλο ανάλογα με τη φύση των συμμαχιών, ενώ η διπλωματία προσπαθεί να συντονίζει τα συχνά αντικρουόμενα συμφέροντα των μελών.

³⁶ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, (Ithaca, Νέα Υόρκη: Cornell University Press, 1990), σελ.12

- *Στρατηγική των εξισορροπήσεων*, που συνίσταται στην εξουδετέρωση απειλών μέσω ισορροπιών μεταξύ άλλων δρώντων του συστήματος, ώστε να αποστερηθεί ο αντίπαλος τη δυνατότητα να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του εναντίον του κράτους που απειλεί. Το κύριο βάρος το επωμίζεται η διπλωματία, ενώ η στρατιωτική ισχύς ενισχύει τη διαπραγματευτική δύναμη των κρατών και η οικονομική διάσταση ανακατευθύνει οικονομικούς πόρους στην υποστήριξη των πολύπλοκων διπλωματικών ελιγμών. Η στρατηγική αυτή αποβαίνει ιδιαίτερα επωφελής εάν οι δρώντες καταφέρουν να προσαρμοστούν γρήγορα κι ευέλικτα στους εκάστοτε συσχετισμούς ισχύος. Πλεονεκτήματά της είναι ότι οι συμμετέχοντες δεν έχουν περιορισμούς στην ελευθερία δράσης όπως στις συμμαχίες και ότι πρόκειται για στρατηγική χαμηλού κόστους. Μειονέκτημά της είναι ο υψηλός βαθμός αβεβαιότητας που εμπεριέχει, καθώς συχνά αστάθμητοι παράγοντες μπορεί ν' ανατρέψουν τους ήδη υφιστάμενους ρευστούς συσχετισμούς ισχύος.

- *Στρατηγική του κατευνασμού*, η οποία αποβλέπει στην άμβλυση της απειλής μέσω παραχωρήσεων, μονομερών ή αμοιβαίων, με στόχο είτε τον πρόσκαιρο κατευνασμό μιας δευτερεύουσας απειλής για τη συγκέντρωση προσπαθειών στην κύρια απειλή, είτε μακροπρόθεσμα την υπέρβαση της αντιπαλότητας. Το πλεονέκτημα, εφόσον η στρατηγική αυτή εκτελεστεί επιτυχώς, είναι η μείωση του συγκρουσιακού στοιχείου στις εξωτερικές σχέσεις του δρώντος. Ωστόσο μπορεί εύκολα να εκληφθεί ως ένδειξη αδυναμίας και να ωθήσει τον αντίπαλο σε αύξηση των απαιτήσεών του. Ο κατευνασμός εδράζεται κυρίως στη διπλωματία και στην επίκληση της διεθνούς νομιμότητας, ενώ και η οικονομία δύναται να χρησιμοποιηθεί ως επιπλέον κίνητρο κατευνασμού.

Όπως είναι φυσικό, στην πράξη κανένας δρώντας δεν εφαρμόζει αποκλειστικά έναν ιδεατό τύπο μακροσκοπικής στρατηγικής, αλλά διαμορφώνει την Υψηλή Στρατηγική του συνδυάζοντας δύο ή περισσότερους ιδεατούς τύπους,

δημιουργώντας πολλές δυνητικές μεικτές στρατηγικές. Οι συνδυασμοί αυτοί εμπεριέχουν όμως υψηλό ρίσκο αλληλοϋπονόμευσης και έλλειψης εσωτερικής συνοχής³⁷, αφού όπως ήδη αναφέραμε, ο κάθε ιδεατός τύπος έχει την ιδιαίτερη εσωτερική λογική του και τις δικές του ιδιάζουσες ανάγκες, όσον αφορά τις πτυχές της Υψηλής Στρατηγικής.

B.7 Εναλλακτικές Στρατηγικές Λιγότερο Ισχυρών Κρατών³⁸

Σύμφωνα με τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού *«τα κράτη επιδιώκουν αφενός να αποκτήσουν ισχύ, η οποία είναι το κύριο νόμισμα της διεθνούς πολιτικής και αφετέρου να διατηρήσουν ή να βελτιώσουν τη σχετική τους θέση στο διεθνές σύστημα»*.³⁹ Απόρροια της κατανομής ισχύος μεταξύ των κρατών είναι η διαφορετική βαθμίδα - status που κατέχουν στο διεθνές σύστημα. Δηλαδή η θέση του κάθε κράτους συναρτάται από το σύνολο (ποιότητα - ποσότητα), των συντελεστών ισχύος του, καθορίζοντας τα κράτη που βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχικής κλίμακας και τις συνακόλουθες μεσαίες και μικρές δυνάμεις.

Τα λιγότερο ισχυρά κράτη, πέρα από τους περιορισμούς του διεθνούς περιβάλλοντος και τις αναθεωρητικές τάσεις των ισχυρών, κατά την προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους και να διασφαλίσουν την εσωτερική - εξωτερική τους κυριαρχία, καλούνται να αντιμετωπίσουν και τους περιορισμούς του εσωτερικού τους περιβάλλοντος, (όπως περιορισμένες οικονομικές- στρατιωτικές δυνατότητες). Η έννοια μικρό ή λιγότερο ισχυρό κράτος προσδιορίζεται βάση μιας σειράς πολλαπλών ποσοτικών και μη κριτηρίων που καταδεικνύουν τη μεγάλη διαφορά στους συντελεστές ισχύος του, καθώς και τον τρόπο εφαρμογής

³⁷ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος - 11ος αι.*, σελ. 30

³⁸ Για εκτενέστερη ανάλυση των εναλλακτικών στρατηγικών των λιγότερο ισχυρών κρατών, βλ. Διονύσιος Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, Διδακτορική Διατριβή, (Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006), σελ. 52-59.

³⁹ Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στο Θουκυδίδη*, σελ.58

των εν λόγω συντελεστών, συγκριτικά με τις μεγαλύτερες δυνάμεις.

Οι εναλλακτικές πολιτικών στρατηγικών που οι μη ισχυροί δρώντες του διεθνούς συστήματος έχουν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν, είναι η *σύναψη συμμαχίας* με ένα ή περισσότερα κράτη όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω, η *ουδετερότητα* και η *σύμπραξη με ισχυρό δρώντα*.

Κατά την εφαρμογή της *στρατηγικής της ουδετερότητας* ο δρών ενεργεί ανεξάρτητα και αποφεύγει οποιαδήποτε δέσμευση με άλλο δρώντα και ειδικότερα με μεγάλη δύναμη, ενώ η επίτευξη των πολιτικών του στόχων βασίζεται αποκλειστικά στις δικές του στρατιωτικές, οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις. Στα πλεονεκτήματα αυτής της Στρατηγικής, περιλαμβάνονται:

- Η αυτονομία της εξωτερικής πολιτικής και της διπλωματίας του λιγότερο ισχυρού κράτους.
- Η δυνατότητα αποκόμισης πολιτικών, οικονομικών, ή άλλων ωφελειών από την εκμετάλλευση μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης των μεγάλων δυνάμεων.
- Η ενίσχυση της εσωτερικής συνοχής και
- Η διατήρηση της εδαφικής του κυριαρχίας από τη στιγμή που καταφέρει να αποφύγει οποιοσδήποτε εμπλοκές σε διακρατικές συγκρούσεις.

Το εγγενές μειονέκτημά της, είναι ότι λόγω της παθητικής εξωτερικής πολιτικής, το ουδέτερο κράτος δεν διαμορφώνει μια αξιόπιστη Υψηλή Στρατηγική ικανή να αντεπεξέλθει τόσο στις περιφερειακές ανακατανομές ισχύος και συμφερόντων, όσο και στις απειλές που ενδεχομένως να αναφύονται για την επιβίωσή του.

Η σύμπραξη με ένα ή περισσότερα ισχυρά κράτη του διεθνούς συστήματος, στη βάση πελατειακών σχέσεων,⁴⁰ είναι μια ασύμμετρη σχέση που διαμορφώνεται μεταξύ δύο μη ισοδύναμων, όσον αφορά την ισχύ, κρατών και γι' αυτό διαφέρει από τη Στρατηγική σύναψης συμμαχίας που εξετάστηκε νωρίτερα. Το φάσμα των σχέσεών τους κυμαίνεται από τον εθελοντισμό έως τον εξαναγκασμό και στηρίζεται στην αμοιβαιότητα και στη συμμόρφωση. Ο ισχυρός προσφέρει προστασία και ασφάλεια έναντι εξωτερικών απειλών, πολιτική και διπλωματική στήριξη, καθώς και οικονομική και στρατιωτική βοήθεια. Αντίστοιχα, ο λιγότερο ισχυρός προσφέρει την πολιτική ταύτιση με τις επιταγές του προστάτη σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και στρατιωτικές διευκολύνσεις.

B.8 Κριτήρια Αξιολόγησης Υψηλής Στρατηγικής

Γενικότερα θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι η Υψηλή Στρατηγική διατυπώνει την απάντηση ενός κράτους στις αβεβαιότητες του άναρχου διεθνούς συστήματος, λαμβάνοντας υπόψη και τις προκλήσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος αλλά και τους περιορισμούς και πιέσεις του εσωτερικού, αποβλέποντας στην παραγωγή ασφάλειας για το κράτος. Ο τρόπος με τον οποίο αυτό επιτυγχάνεται, υπόκειται στην κρίσιμη δοκιμασία της αξιολόγησης της Υψηλής Στρατηγικής.⁴¹ Τα κριτήρια αξιολόγησής της, ως εργαλεία ανάλυσης, σύμφωνα με τον *Χαράλαμπο Παπασωτηρίου*⁴² είναι πέντε:

- *Καταλληλότητα*: συνίσταται στη δυνατότητα μιας Υψηλής Στρατηγικής να προσαρμόζεται στις ευκαιρίες και τις απειλές του διεθνούς περιβάλλοντος, καθώς και τις εσωτερικές συνθήκες για την καλύτερη προώθηση των στόχων που

⁴⁰ S. N. Eisenstadt, Luis Roniger, *Patrons, Clients and Friends*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), σελ. 4.

⁴¹ Κριτήρια αξιολόγησης υψηλής στρατηγικής, βλ. και στον Πλατιά, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στο Θουκυδίδη*, σελ. 107.

⁴² Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος - 11ος αι.*, σελ. 33-34

έχουν τεθεί.

- *Εσωτερική συνοχή:* Αναφέρεται στις διαστάσεις της Υψηλής Στρατηγικής και κατά πόσο αυτές αλληλοϋποστηρίζονται ή αλληλοϋπονομεύονται.
- *Αποδοτικότητα:* Συνίσταται στην αποτελεσματική προώθηση των πολιτικών σκοπών με την οικονομικότερη χρήση των διαθέσιμων πόρων.
- *Συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων:* Αφορά στην ορθή εκτίμηση των μέσων που διατίθενται, ώστε αυτά να αρκούν για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών, καθώς έχει αποδειχθεί ότι σε αντίθετη περίπτωση αυτό οδηγεί σε υπερ-επέκταση, με επακόλουθο την κρίση και συχνά την κατάρρευση.
- *Αντοχή σε σφάλματα:* συνίσταται στην ικανότητα απορρόφησης τόσο των τριβών που προκύπτουν τυχαία ή λόγω σφαλμάτων στο εσωτερικό κατά τη διαδικασία σχεδιασμού και εφαρμογής της εκάστοτε Υψηλής Στρατηγικής, όσο και έναντι της αντίδρασης του αντιπάλου.

Στο κεφάλαιο αυτό αναφερθήκαμε στον πολιτικό ρεαλισμό και στη Στρατηγική, ενώ αναλύσαμε περαιτέρω την έννοια της Υψηλής Στρατηγικής, στα πλαίσια της οποίας, εξετάσαμε τις σχετικές με αυτή έννοιες, τη σχεδίαση και τα κριτήρια αξιολόγησής της. Στο επόμενο κεφάλαιο στα πλαίσια της περιπτωσιολογικής έρευνας, θ' αναλύσουμε την Υψηλή Στρατηγική του Ελευθερίου Βενιζέλου, προκειμένου να κάνουμε έλεγχο της θεωρίας σε Ηγέτες λιγότερο ισχυρών Κρατών, όπως η Ελλάδα.

ΜΕΡΟΣ 2^ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΗΓΕΤΕΣ ΚΑΙ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΙΣΧΥΡΩΝ ΚΡΑΤΩΝ: Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

«Αι μικραί Δυνάμεις δεν ημπορούν να υπολογίζουσι εις την ιδίαν των βαρύτητα, όπως αι μεγάλαι Δυνάμεις. Ο εκπρόσωπος της μικράς Δυνάμεως οφείλει να κάμη αισθητήν την ατομικήν του προσωπικότητα, δια να δυνηθή να επιτύχη την αναγκαίαν επιρροήν».¹

Ελευθέριος Βενιζέλος

Εκτιμώ ότι δεν υπάρχει καταλληλότερο απόσπασμα, που να αποδεικνύει τη σημασία που έδινε ο Ελ. Βενιζέλος στην προσωπικότητα του ηγέτη, τέτοια μάλιστα, ώστε να είναι ικανή ν' αντισταθμίσει και τον άνισο καταμερισμό ισχύος μεταξύ των διεθνών δρώντων.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος εισήλθε στην πολιτική ζωή της Κρήτης το 1889, χρονιά μιας ακόμη εξέγερσης, όταν εκφώνησε τον πρώτο του λόγο στην Κρητική Εθνοσυνέλευση. Κάνει την επανεμφάνισή του στην κρητική εξέγερση του 1897, κατόπιν στο Θέρισσο το 1905, και το 1909 εισέρχεται δυναμικά στην κεντρική πολιτική σκηνή της χώρας, όταν ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος μετά το κίνημα στο Γουδί τον κάλεσε στην Αθήνα. Έκτοτε και για τα επόμενα 22 σχεδόν χρόνια με ενδιάμεσες ανάπαυλες, (1910-1915, 1917-1920 και 1928-1932) ο Ελ. Βενιζέλος θα πάρει στα χέρια του την τύχη της χώρας σε μια ταραγμένη εποχή αλλεπάλληλων πολέμων, διεθνών ανακατατάξεων ισχύος κι αλλαγής συνόρων, υλοποιώντας μια

¹ Στέφανος Στεφάνου, *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου Πολιτικά Υποθήκαι* (Αθήνα: Αθήναι, 1969) σελ. 185.

Υψηλή Στρατηγική που δεν μεγάλωσε απλά τη μικρή Ελλάδα, άλλαξε τελείως το χάρτη των Βαλκανίων και της Ν.Α. Μεσογείου. Πέθανε στο Παρίσι το Μάρτιο του 1936.

Γ.1 Το Διεθνές Περιβάλλον

Μετά το 1890 το πολυπολικό Διεθνές Σύστημα ισορροπίας ισχύος εισέρχεται σε μια περίοδο μετασχηματισμού, λόγω της ανακατανομής ισχύος και συμφερόντων μεταξύ των πόλων του Συστήματος, με αποτέλεσμα την προοδευτική του μετεξέλιξη σε χαλαρό διπολικό. Μείζονα αιτία υπήρξε η ανάπτυξη της Γερμανίας και ο αναθεωρητισμός της Γερμανικής και Ρωσικής πολιτικής ηγεσίας.²

Ο συνεχής εμπορικός, οικονομικός και στρατιωτικός ανταγωνισμός μεταξύ της Γερμανίας από τη μια και της Αγγλίας, Ρωσίας και Γαλλίας από την άλλη, δημιούργησε δύο συμμαχίες: τις *Κεντρικές Δυνάμεις*, (Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία) και την *Τριπλή Συνεννόηση ή Entente*, (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία), που αποδόθηκαν σ' έναν αγώνα εξόντωσης του αντιπάλου για να εδραιώσουν την πολιτική, οικονομική και ιδεολογική τους πρωτοκαθεδρία στο Ευρωπαϊκό σύστημα.³ Εντός του πλαισίου αυτού, στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων κατά την περίοδο 1908-1912, έλαβαν χώρα αλυσιδωτά γεγονότα, όπως η επανάσταση των Νεότουρκων (1908) και ο Ιταλο -Τουρκικός πόλεμος (1911), που επέφεραν σοβαρό πολιτικό κι εδαφικό πλήγμα στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Ο επικείμενος διαμελισμός της, προς όφελος φυσικά των ευρωπαϊκών Δυνάμεων, αποτέλεσε το *Ανατολικό Ζήτημα* το οποίο, μαζί με την *έξαρση του εθνικισμού*, υπήρξαν οι σοβαρότερες εστίες διεθνούς αναταραχής στο ευρωπαϊκό σύστημα που θεμελιώ-

² Διονύσιος Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, Διδακτορική Διατριβή, (Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006), σελ. 110.

³ Paul Kennedy, *Η Άνοδος και η πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων*, τόμος Α', (Αθήνα: Αξιωτέλη, 1990), σελ. 275- 287.

θηκε το 1815 στη Βιέννη.⁴ Η συνεχόμενη αποδυνάμωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά και οι αναταράξεις στο εσωτερικό πολιτικό της σύστημα, δημιούργησαν την ευκαιρία που ανέμεναν τα κράτη της Βαλκανικής, με αποτέλεσμα να συμπράξουν εναντίον της με τη σερβοβουλγαρική (Μάρτιος 1912) κι ελληνοβουλγαρική συμμαχία (Μάϊος 1912).

Κεντρική και άμεση απειλή για τα ελληνικά κυριαρχικά συμφέροντα το 1912 ήταν η Τουρκία, λόγω των αντιτιθέμενων συμφερόντων μεταξύ των δύο κρατών. Συγκεκριμένα, στις κατεχόμενες από την Οθωμανική αυτοκρατορία περιοχές, οι ελληνικοί πληθυσμοί αποστερούνταν των βασικών τους δικαιωμάτων, υποβαλλόμενοι σε πολιτικές εκτουρκισμού, παράλληλα με τον αποικισμό των περιοχών τους από μωαμεθανούς.⁵ Εκτός από την άμεση τουρκική απειλή, αναφαίνονταν και η έμμεση απειλή της Βουλγαρίας, η οποία ακολουθούσε αναθεωρητική-επεκτατική Υψηλή Στρατηγική, με σκοπό την απόκτηση των εδαφών που προέβλεπε η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου. Έθεσε ως εθνικό στόχο την απόκτηση πρωτεύοντα ρόλου στα Βαλκάνια, ανάγκη που εκπορεύονταν από τη δίψα της βουλγαρικής πολιτικής ηγεσίας για ισχύ και όχι για ασφάλεια,⁶ με αποτέλεσμα από το 1913 ν' αποτελεί κύρια απειλή για την Ελλάδα.

Γ.2 Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους

Ο Βενιζέλος υπήρξε ρεαλιστής επάνω στο αλυτρωτικό ζήτημα, στο οποίο κινήθηκε με μετριοπάθεια και μεγάλη προσοχή για την υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων⁷ και διέκρινε δύο επιλογές: τη διατήρηση του ισχύοντος εδαφικού

⁴ Ιωάννης .Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945 Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι το Β' Π.Π.* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2000), σελ. 193.

⁵ Henry Morgenthau, *Τα Μυστικά του Βοσπόρου*, (Αθήνα: Τροχαλία, 1998), σελ. 213-217.

⁶ George F. Kennan, *The Other Balkan Wars*, (Washington: Carnegie Endowment book, 1993), σελ. 31

⁷ Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος, Από τη Γένεση του Νέου Ελληνισμού στη Σύγχρονη Ελλάδα* (Θεσσαλονίκη: Σταμούλη, 2005), σελ. 366-372.

καθεστώς αν οι Νεότουρκοι διευκόλυναν τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και προόδου των Ελλήνων που ζούσαν εντός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, με αναγνώριση συνταγματικής ισονομίας και ισοπολιτείας, ενώ σε αντίθετη περίπτωση, το εδαφικό καθεστώς θα αποτελούσε τροχοπέδη στην ανάπτυξη αυτή.⁸ Όμως, η τακτική διώξεων κι εκτουρκισμού των εθνικών μειονοτήτων από τους Νεότουρκους και η αδυναμία επίλυσης των ελληνοτουρκικών διαφορών, ώθησε το Βενιζέλο στην επιλογή της 2^{ης} λύσης. Έτσι, το 1912 επεδίωξε την ανεξαρτησία – αυτονομία των ομοεθνών πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την επακόλουθη ενσωμάτωσή τους στο Ελληνικό Κράτος. Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και αυτοδιάθεσης αποτέλεσαν δύο από τους κεντρικούς άξονες της εθνικής πολιτικής του.⁹

Κατά τη διάρκεια του Α' Βαλκανικού πολέμου, οι νίκες των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων κατέληξαν στην υπογραφή ανακωχής με την Τουρκία (Δεκ 1912) και στη συνθήκη ειρήνης του Λονδίνου (Μάιος 1913), από όπου η Ελλάδα δεν αποκόμισε ουσιαστικά οφέλη.¹⁰ Μετά το τέλος του Α' Βαλκανικού πολέμου, ο Ελ. Βενιζέλος έθεσε ως πρωτεύοντα πολιτικό στόχο την ειρηνική - διπλωματική διευθέτηση των διαφορών που ανέκυψαν κατά τη διανομή των εδαφών της ηττημένης Οθωμανικής αυτοκρατορίας, με βάση τα αναγνωρισμένα γεωγραφικά και εθνολογικά κριτήρια¹¹ και με σκοπό την αποφυγή ενδεχόμενης στρατιωτικής αναμέτρησης με τη Βουλγαρία. Παράλληλα, προχώρησε σε σύναψη Ελληνοσερβικού Πρωτοκόλλου αμυντικής συμμαχίας (Ιούνιος 1913). Όμως, μετά την

⁸ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, (Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, 1999), σελ. 25

⁹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Εθνικισμός και Φιλελευθερισμός: Οι Φιλελεύθεροι στην Ελλάδα και η «Μεγάλη Ιδέα»* στο *Ο Φιλελευθερισμός στην Ελλάδα. Φιλελεύθερη θεωρία και πρακτική στην Πολιτική και στην Κοινωνία της Ελλάδας*, (Αθήνα: Εστία, 1991), σελ.79.

¹⁰ *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, (Αθήνα: Δνση Ιστορίας Στρατού, 1987), σελ. 206-207.

¹¹ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 130.

αιφνιδιαστική επίθεση των Βουλγάρων κατά των Ελληνικών και Σερβικών θέσεων, (17.6.1913), ο Έλληνας Πρωθυπουργός αντικαθιστά τη διπλωματική στρατηγική με στρατιωτική, για την επίτευξη του πολιτικού του στόχου. Ως κεντρικός πολιτικός στόχος τίθεται η διατήρηση των κερκτημένων και η αποκατάσταση της ισορροπίας ισχύος στη Βαλκανική, η οποία θα επέλθει μέσω της ενσωμάτωσης των εδαφικών περιοχών.

Η ήττα των Βουλγάρων οδήγησε στην υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου (Ιούλιος 1913), που όρισε τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα στο Νέστο, αυξάνοντας την έκταση της χώρας από 63.211 Km² σε 120.308 Km². Κατόπιν, οι μεγάλες δυνάμεις παραχώρησαν στα πλαίσια της συνθήκης του Λονδίνου στην Ελλάδα τα νησιά του Αιγαίου (Μάρτιος 1914).¹² Επακόλουθο της Υψηλής Στρατηγικής του Έλληνα Πρωθυπουργού ήταν η ενίσχυση της θέσης της χώρας στα Βαλκάνια, μέσω της αλλαγής του εδαφικού και πολιτικού καθεστώτος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Με αυτόν τον τρόπο η Ελλάδα συμμετείχε ενεργά στη διαδικασία ανακατανομής ισχύος και συμφερόντων στο γεωστρατηγικό σύμπλοκο των Βαλκανίων για την αναβάθμιση της θέσης και του ρόλου της.¹³ Στην επίτευξη των πολιτικών στόχων της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό, οι επιτυχίες του Ελληνικού στρατού σε μια σειρά αποφασιστικών μαχών. Ο Βενιζέλος αναγνωρίζοντας τη σημασία της στρατιωτικής ισχύος, την αναγόρευσε σε θεμελιώδη πυλώνα της Υψηλής του Στρατηγικής.

¹² Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος, Από τη Γένεση του Νέου Ελληνισμού στη Σύγχρονη Ελλάδα*, σελ. 387-390.

¹³ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 151.

Γ.2.1 Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους

Μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τον Ελ. Βενιζέλο το 1912 η ελληνική Υψηλή Στρατηγική εισέρχεται σε μια φάση αναδιαμόρφωσης / αναπροσδιορισμού των πολιτικών της στόχων, αναδόμησης, ενδυνάμωσης κι ολοκληρωτικής κινητοποίησης του συνόλου των διατιθέμενων μέσων, εσωτερικής κι εξωτερικής εξισορρόπησης, για την επίτευξη μιας σειράς πολιτικών στόχων.¹⁴ Οι βασικοί στόχοι της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου θ' αποτελέσουν τα στοιχεία της γενικότερης ελληνικής πολιτικής στα κατοπινά χρόνια και θα μπορούσαμε να τα συνοψίσουμε στα παρακάτω: Ο βραχυπρόθεσμος πολιτικός στόχος που τέθηκε και επιτεύχθηκε κατά μείζονα βαθμό, ήταν η συγκρότηση ενός ισχυρού αστικού εθνικού κράτους. Ο μεσοπρόθεσμος πολιτικός στόχος αρχικά κατοπτριζόταν στο απαραβίαστο των συνόρων κι εδραζόταν στις αρχές ενός συστήματος ισορροπίας ισχύος και ειδικότερα, σε ίση κατανομή ισχύος μεταξύ των βαλκανικών κρατών και της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Επιζητούσε δηλαδή τη διαμόρφωση μιας κατάστασης, κατά την οποία καμία δύναμη δεν θα μπορούσε να αυξήσει υπέρμετρα τους συντελεστές ισχύος της, ώστε να απειλήσει τις υπόλοιπες.¹⁵ Γρήγορα διαπίστωσε ότι αυτό δεν ήταν δυνατό και στράφηκε στη γεωγραφική διεύρυνση των συνόρων του ελληνικού κράτους, με την ενσωμάτωση εδαφικών περιοχών που κατοικούσε αμιγής ελληνικός πληθυσμός. Ο Κρητικός πολιτικός επεδίωξε την εδαφική ολοκλήρωση του ελληνικού έθνους και τη δημιουργία ενός συμπαγούς εδαφικού κορμού που θα εδραίωνε τα θεμέλια της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής, στρατιωτικής και ιστορικής βαρύτητας του Ελληνικού Κράτους. Φυσική

¹⁴ Αρετή Τούντα - Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2005), σελ. 67.

¹⁵ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 125.

συνέπεια της ανεξαρτησίας των ομοεθνών, θα ήταν η ενίσχυση της θέσης και του ρόλου της Ελλάδας μέσω της αναθεώρησης του status quo και της εδαφικής της επαύξησης.¹⁶ Ο στόχος αυτό επιτεύχθηκε σε μεγάλο βαθμό κατά τους Βαλκανικούς πολέμους και τον Α' Π.Π. Ο *μακροπρόθεσμος πολιτικός στόχος* ήταν η δημιουργία μιας Μεγάλης Ελλάδας που θα εμπερίκλειε το σύνολο των ελληνικών πληθυσμών εκατέρωθεν του Αιγαίου πελάγους. Βέβαια στο αρχικό στάδιο η Υψηλή Στρατηγική του Ελ. Βενιζέλου αποσκοπούσε στην πραγμάτωση της Μ. Ιδέας μέσα από την εσωτερική αποδιάρθρωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, μέσω της πολιτικής, πολιτιστικής, πνευματικής και οικονομικής κυριαρχίας του ελληνικού στοιχείου. Ωστόσο, οι θεμελιώδεις πολιτικές μεταβολές στα Βαλκάνια επέφεραν ανακατανομές ισχύος και δημιούργησαν νέα τετελεσμένα και μετατόπιση συμφερόντων.

Με την ανάληψη της πολιτικής εξουσίας, ο Ελ. Βενιζέλος επέδειξε ιδιαίτερη βαρύτητα στην αναδιοργάνωση και ανασυγκρότηση των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, για την επίτευξη *εσωτερικής εξισορρόπησης*. Επίσης προχώρησε και σε οικονομική αναδιοργάνωση, με αντικειμενικό στόχο την ανόρθωση της χώρας, γεγονός που θα βοηθούσε στην εξοικονόμηση και ορθολογική κατανομή των οικονομικών πόρων για την εξυπηρέτηση των πολιτικών του σκοπών.¹⁷ Πριν την έναρξη του Α' Βαλκανικού πολέμου η Ελληνική Κυβέρνηση επεδίωξε μεθοδικά τη διπλωματική προσέγγιση και τη σύναψη αμυντικής συμμαχίας με τη Βουλγαρία, για την *εξωτερική εξισορρόπηση* της Τουρκικής απειλής, ενώ στο Β' Βαλκανικό πόλεμο η Ελλάδα εισήλθε έχοντας διασφαλίσει ένα αξιόπιστο μέσο *εξωτερικής εξισορρόπησης*, τη σύναψη αμυντικής συνθήκης με τη Σερβία. Πολιτικός στόχος

¹⁶ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 127.

¹⁷ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, (Αθήνα: Εστία, 1992), σελ. 67.

της Ελληνοσερβικής συνθήκης συμμαχίας ήταν η ανάσχεση των ηγεμονικών αξιώσεων της Βουλγαρίας μέσω της παγίωσης των τετελεσμένων.¹⁸

Ο Ελ. Βενιζέλος διασφάλισε την *εσωτερική νομιμοποίηση* της Υψηλής του Στρατηγικής κατά τον Α' Βαλκανικό πόλεμο, μεταλαμπαδεύοντας στον Ελληνικό λαό τον κίνδυνο που υφίστατο το αλύτρωτο ελληνικό έθνος, δηλαδή την απειλή που υπήρχε για την ίδια του την υπόσταση κι επιβίωση, αλλά και την άμεση απειλή που αναφαίνονταν για την κυριαρχία του Ελληνικού Κράτους. Κατά την κήρυξη του Β' Βαλκανικού πολέμου, ο Βενιζέλος κατέδειξε τους λόγους που νομιμοποιούσαν τη διεξαγωγή του νέου αγώνα για την κατοχύρωση των Ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων έναντι της Βουλγαρίας. Διέγνωσε επίσης το βαθμό σπουδαιότητας του παράγοντα της *διεθνούς νομιμοποίησης*, αναγάγοντάς τον σε κεντρικό πυλώνα της πολιτικής του και στους δύο πολέμους.

Γ.2.2 Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους

Η Υψηλή Στρατηγική του Ε. Βενιζέλου κατά την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων έχει τα χαρακτηριστικά της άμεσης προσέγγισης, προσανατολισμένης στη διασφάλιση της ισορροπίας ισχύος στα Βαλκάνια και στην περιστολή των περιφερειακών απειλών έναντι του συμφέροντος επιβίωσης και των ζωτικών της συμφερόντων. Λόγω της διαδικασίας της εσωτερικής εξισορρόπησης, δηλαδή της πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής αναδιοργάνωσης της Ελλάδας, δεν ήταν εφικτό για την ελληνική πολιτική ηγεσία να υιοθετήσει και να εφαρμόσει μια πιο επιθετική Υψηλή Στρατηγική τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, μέσω της διεξαγωγής ενός προληπτικού πολέμου εναντίον της Τουρκίας ή ενός παρεμπο-

¹⁸ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 168-170.

διστικού πολέμου εναντίον της Βουλγαρίας, με αντικειμενικό πολιτικό στόχο την ανατροπή του υπάρχοντος status quo.¹⁹ Η ελληνική στρατιωτική στρατηγική είχε καθαρά επιθετικό προσανατολισμό άμεσης προσέγγισης, με στρατιωτικό στόχο την καταστροφή κι εκμηδένιση του Τουρκικού στρατού, ως κέντρο βάρους του αντιπάλου, ενώ η πολιτική ηγεσία έθεσε ως αντικειμενικό στρατιωτικό στόχο την επίτευξη τετελεσμένων για την ευόδωση του πολιτικού σκοπού, δηλαδή την απελευθέρωση και ενσωμάτωση σημαντικών, εθνογραφικά και γεωγραφικά, περιοχών.

Όσον αφορά την *Καταλληλότητα*, ο Βενιζέλος διαμόρφωσε και εφάρμοσε μια Υψηλή Στρατηγική που ανταποκρινόταν πλήρως στην αντιμετώπιση των πραγματικών απειλών - της Τουρκικής απειλής πριν και της Βουλγαρικής απειλής μετά τον Α' Βαλκανικό πόλεμο, καθώς και στην πλήρη εκμετάλλευση των παραθύρων ευκαιρίας. Αποτέλεσμα της εσωτερικής και εξωτερικής προσαρμοστικότητας της Υψηλής Στρατηγικής του κατά τον Α' Βαλκανικό, ήταν η επίτευξη του πολιτικού στόχου της Βαλκανικής συμμαχίας για την αναθεώρηση του υφιστάμενου status quo. Ενώ στο Β' Βαλκανικό πόλεμο, το αποτέλεσμα ήταν η επίτευξη του πολιτικού στόχου εκμηδένισης της Βουλγαρικής απειλής και παγίωσης του αναθεωρημένου status quo, που αφορούσε στην εδαφική, πληθυσμιακή και οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας.

Η Αποδοτικότητα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής ήταν εξαιρετική. Η εδαφική έκταση της Ελλάδας σχεδόν διπλασιάστηκε, με την προσάρτηση του μεγαλύτερου μέρους των εδαφικών περιοχών της Μακεδονίας, της Ηπείρου και των νησιών του Αιγαίου -εκτός από τα Δωδεκάνησα- ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά

¹⁹ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 132.

2,2 εκατ., η ελληνική οικονομία τονώθηκε με την προσθήκη πλουτοπαραγωγικών πηγών και εδραιώθηκε η πολιτική της θέση και ο ρόλος της στα Βαλκάνια.

Ως προς το *συσχετισμό ικανοτήτων και στόχων*, η Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου αποδεικνύεται επιτυχής. Η ανάγκη επίτευξης των πολιτικών στόχων της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής, συνέβαλε στην αναδιοργάνωση, ενίσχυση και εφαρμογή όλων των διαθέσιμων μέσων εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης για την υλοποίηση των πολιτικών στόχων. Ο Βενιζέλος, διαμόρφωσε την Ελληνική Υψηλή Στρατηγική, συνυφαίνοντάς την στο στρατηγικό δίπολο, ιεραρχημένοι / προσδιορισμένοι πολιτικοί στόχοι και ανάπτυξη ανάλογων / ισοδύναμων μέσων εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης για την εκπλήρωσή τους.²⁰

Η Αντοχή σε σφάλματα της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής ήταν εξαιρετικά υψηλή, εφόσον επιτεύχθηκε η απορρόφηση των τριβών, λαθών και παραλείψεων που παρατηρήθηκαν στο επιχειρησιακό επίπεδο, αποτρέποντας οποιοδήποτε μείζονα πλήγμα. Στα πλαίσια της *εσωτερικής συνοχής*, υπήρξε μια αρμονική σύμπλευση των πολιτικών και στρατιωτικών στρατηγικών με το σύνολο των διατιθέμενων μέσων. Σε δύο περιπτώσεις η στρατηγική επιλογή της στρατιωτικής ηγεσίας υπό το διάδοχο Κωνσταντίνο (επιθετική στρατιωτική στρατηγική άμεσης προσέγγισης με στόχο την εκμηδένιση των εχθρικών στρατευμάτων), οδήγησε σε αλληλοϋπονόμευση με την πολιτική ηγεσία (επιθετική στρατιωτική στρατηγική με στόχο την κατάληψη εδαφών στρατηγικής σημασίας, όπως η Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα), λόγω διάστασης απόψεων στον προσδιορισμό του κεντρικού πολιτικού στόχου της Υψηλής Στρατηγικής.

²⁰ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 204

Γ.3 Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

Μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, ο Βενιζέλος αναμορφώνει και αναπροσδιορίζει την Ελληνική Υψηλή Στρατηγική, εκμεταλλευόμενος το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε με την αναδίπλωση της Τουρκίας. Η ανακατανομή ισχύος στο γεωπολιτικό βαλκανικό σύμπλοκο, μετά το τέλος του Β' Βαλκανικού πολέμου, συνέβαλε στην ισχυροποίηση της θέσης Ελλάδας και Σερβίας, που είχαν διπλασιάσει την εδαφική τους επικράτεια. Αντίστροφα η Τουρκία και η Βουλγαρία, ήταν οι μεγάλοι ηττημένοι.

Με την έναρξη του Α'Π.Π. το περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων μετατρέπεται σε μια αρένα όπου Entente και Κεντρικές Δυνάμεις ανταγωνίζονται επιδιώκοντας οφέλη, είτε μέσω εξωτερικής εξισορρόπησης, είτε μέσω της περιστολής των ενδεχόμενων οφελών του αντίπαλου συνασπισμού με την διασφάλιση της ουδετερότητας των Βαλκανικών κρατών. Το 1914 ο Βενιζέλος συγκρούστηκε αρχικά με το παλάτι για να εντάξει τη χώρα στην Entente και στη συνέχεια με τους συμμάχους, επειδή ευνοούσαν τις Βουλγαρικές απαιτήσεις στη Μακεδονία. Η διένεξη με το βασιλιά Κωνσταντίνο πήρε διαστάσεις, αφού ο Βενιζέλος ήταν πεπεισμένος ότι τα συμφέροντα Τουρκίας, Βουλγαρίας και Γερμανίας στη Μ. Ανατολή ταυτίζονταν.²¹

Μείζονα κι άμεση πραγματική απειλή ήταν η Τουρκία. Οι συνεχείς διώξεις των Ελλήνων της Μ. Ασίας με την ανοχή της Οθωμανικής κυβέρνησης, έθεσαν Ελλάδα και Τουρκία σε μια περίοδο διαρκούς πολιτικής κρίσης, με προοδευτικά αυξανόμενη κλιμάκωση της μεταξύ τους έντασης. Ενδεχόμενη έμμεση απειλή, ήταν η Βουλγαρία που επεδίωκε με επιμονή την κατοχύρωση της Καβάλας, ενώ η

²¹ Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος, Από τη Γένεση του Νέου Ελληνισμού στη Σύγχρονη Ελλάδα*, σελ. 392.

απειλή αυτή μετεξελισσόταν σε άμεση και από την πολιτική παραχωρήσεων της Entente προς τη Βουλγαρία, με αντάλλαγμα την πολιτικό-στρατιωτική της σύμπραξη.²² Το 1915 οι Άγγλοι πρότειναν στο Βενιζέλο την προσάρτηση της Καβάλας στη Βουλγαρία με αντάλλαγμα την παραχώρηση μεγάλου τμήματος της Μ. Ασίας και της Κύπρου. Η πρόταση δεν έγινε δεκτή από τον Κωνσταντίνο κι ο Βενιζέλος παραιτήθηκε. Η Entente πίεζε την Ελλάδα να εγκαταλείψει την ουδετερότητα, καταλαμβάνοντας την Κέρκυρα, ενώ τον Απρίλιο 1916 Γερμανοί και Βούλγαροι κατέλαβαν την Α. Μακεδονία και την Καβάλα.²³

Μετά το Κίνημα Εθνικής Άμυνας και την προσωρινή κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη, (Οκτώβριος 1916), ο Βενιζέλος συγκέντρωσε στρατό και τάχθηκε στο πλευρό της Entente, η οποία εκθρόνισε τον Κωνσταντίνο και τον επανέφερε στην Πρωθυπουργία (Ιούνιος 1917). Ο Βενιζέλος κήρυξε επιστράτευση και τον πόλεμο στις κεντρικές δυνάμεις, ενώ στο συνέδριο ειρήνης των Παρισίων (Ιανουάριος 1919-Ιανουάριος 1920) και με τη συνθήκη των Σεβρών (Αυγустος 1920), παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα η Δυτική και Ανατολική Θράκη μέχρι την Καλλίπολη και τη Τσατάλτζα.²⁴ Ο Βενιζέλος έκαμψε τις αντιρρήσεις που έφερε η Ιταλία για τη Β. Ήπειρο και τις απαιτήσεις που είχε στα Δωδεκάνησα, με διμερή συμφωνία.

Γ.3.1 Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

Ο καθορισμός των στόχων της ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής κατά τον Α' Π.Π., στάθηκε αφορμή για τη διάσταση απόψεων μεταξύ του πρωθυπουργού

²² Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 229-236.

²³ Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος, Από τη Γένεση του Νέου Ελληνισμού στη Σύγχρονη Ελλάδα*, σελ. 398-400.

²⁴ *Επίτομη Ιστορία της Συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού στον Α' Π.Π. 1914-1918*, (Αθήνα: Δνση Ιστορίας Στρατού, 1993), σελ. 169

Βενιζέλου, που υποστήριζε τη διατήρηση προσωρινής ουδετερότητας και του βασιλιά Κωνσταντίνου, συνεπικουρούμενου από τη Στρατιωτική ηγεσία και τον υπουργό εξωτερικών, οι οποίοι επέμεναν στην εφαρμογή άτεγκτης και διαρκούς ουδετερότητας. Παρεπόμενο της διαφωνίας ήταν η πολιτική ρήξη μεταξύ βασιλιά και Πρωθυπουργού και η παραίτηση του τελευταίου.²⁵ Ωστόσο, ο Βενιζέλος ήταν οπαδός της φιλελεύθερης συνταγματικής μοναρχίας, επιδιώκοντας σταθερά μια λειτουργική συμφωνία με το θρόνο. Η διαφωνία του με το παλάτι ήταν στην καταστρατήγηση του κοινοβουλευτισμού και της δυνατότητας της κυβέρνησης και του πρωθυπουργού να απολαμβάνουν την εμπιστοσύνη της ελληνικής βουλής.²⁶

Πρωτεύων στόχος της κυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου²⁷ ήταν η διατήρηση του υπάρχοντος status quo στα Βαλκάνια και η διαφύλαξη της προσωρινής Ελληνικής ουδετερότητας. Πολιτικός του στόχος ήταν να παραμείνει η Ελλάδα ουδέτερη στο ενδεχόμενο ενός Αυστροσερβικού πολέμου, δεσμευόμενη για άμεση ανταπόδοση, σε οποιαδήποτε στρατιωτική ενέργεια των Βουλγάρων. Πίστευε ότι η πολιτικής της ουδετερότητας δίνει μια σειρά πλεονεκτημάτων σε ένα λιγότερο ισχυρό κράτος, όπως ήταν η Ελλάδα.

Ακρογωνιαίος πολιτικός στόχος της Υψηλής Στρατηγικής του Ελ. Βενιζέλου ήταν η διασφάλιση και προάσπιση των ελληνικών κυριαρχικών συμφερόντων, μέσω της διατήρησης της υπάρχουσας ισορροπίας ισχύος στο βαλκανικό υποσύστημα, με σκοπό την ανάσχεση οποιασδήποτε Βουλγαρικής ή Τουρκικής αναθεωρητικής ενέργειας προς ανατροπή του status quo.²⁸ Προείχε λοιπόν, η ανεύρεση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, έναντι της άμεσης Τουρκικής

²⁵ Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδας, Από τη Γένεση του Νέου Ελληνισμού στη Σύγχρονη Ελλάδα*, σελ. 394.

²⁶ Σπύρος Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2007), σελ. 148.

²⁷ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 251.

²⁸ Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 271.

απειλής κι ανάσχεση οποιασδήποτε Βουλγαρικής ενέργειας θα είχε σκοπό την εδαφική της επέκταση, με αποτέλεσμα την ανατροπή της Βαλκανικής ισορροπίας.

Ο Ελ. Βενιζέλος διαβλέποντας το παράθυρο ευκαιρίας που αναφύονταν για την ελληνική εξωτερική πολιτική, έσπευσε να το εκμεταλλευθεί, θέτοντας ως στόχο της Υψηλής Στρατηγικής του την πραγμάτωση - στο μέτρο του δυνατού - της Μεγάλης Ιδέας, με τη χρήση συντελεστών εσωτερικής κι εξωτερικής εξισορρόπησης και σύμπραξης με την Entente.²⁹ Επίσης, η συμμαχία Βουλγαρίας και Τουρκίας με τις Κεντρικές Δυνάμεις καθιστούσε επιβεβλημένη τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Entente, ώστε να δώσει οριστικό τέλος στις Βουλγαρικές και Τουρκικές αξιώσεις. Αμέσως μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας το 1917, προχώρησε σε συστηματικές ενέργειες *εσωτερικής εξισορρόπησης* μέσω της αναδιοργάνωσης του στρατεύματος,³⁰ χωρίς ν' αμελήσει την οικονομική διάσταση της Υψηλής Στρατηγικής, η οποία εξαρτάται από την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Προέβη σε ουσιαστικές ενέργειες για τη βελτίωση του οικονομικού και βιοτικού επιπέδου του Ελληνικού πληθυσμού, με στόχο τη διατήρηση ενός ικανού και αξιόμαχου ανθρώπινου δυναμικού για την ευόδωση του εθνικού εγχειρήματος. Ταυτόχρονα, έδωσε μεγάλη βαρύτητα στην *εξωτερική εξισορρόπηση*, μέσω της δημιουργίας ενός βαλκανικού αμυντικού συνασπισμού χριστιανικών κρατών, τα οποία θα συνέπρατταν με τις δυνάμεις της Entente, εξισορροπώντας αποτελεσματικά τον αντίπαλο συνασπισμό των Κεντρικών Δυνάμεων. Η Ελλάδα έθεσε ως όρο για την συμμετοχή της στη στρατιωτική αναμέτρηση, τη διασφάλιση οικονομικών και στρατιωτικών παροχών από την Entente.

²⁹ Διονύσιος Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), σελ.77

³⁰ Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 2005), σελ. .206-207.

Η *νομιμοποίηση* της Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής συνιστούσε κεντρικό πυλώνα για το πολιτικό οικοδόμημα του Πρωθυπουργού και νομιμοποιήθηκε *εσωτερικά* με τις εκλογές του 1915, ενώ η επάνοδος του Βενιζέλου στην πρωθυπουργία το 1917 δεν έτυχε εσωτερικής νομιμοποίησης. Όσον αφορά την *Εξωτερική νομιμοποίηση*, η Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου νομιμοποιείται διεθνώς, εφόσον εκπορεύεται από την αρχή της αυτοβοήθειας, που προκύπτει από την ανάγκη να προασπίσει με όλα τα διαθέσιμα μέσα τα εθνικά ζωτικά συμφέροντα της χώρας και να εξασφαλίσει την επιβίωσή της εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος. Η έξοδος της Ελλάδος στον πόλεμο λοιπόν, νομιμοποιείται από την κεντρική αρχή της Υψηλής Στρατηγικής, δηλαδή από τον ίδιο τον σκοπό του πολέμου.³¹

Γ.3.2 Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου κατά τον Α' Π.Π.

Όσον αφορά την *καταλληλότητα*, η Υψηλή Στρατηγική της προσωρινής ουδετερότητας που υποστήριξε ο Ελ. Βενιζέλος, ήταν δυνατό να αξιοποιήσει το παράθυρο ευκαιρίας που υπήρχε για την ανάσχεση των άμεσων απειλών, ενώ η Στρατηγική άμεσης προσέγγισης ικανοποιούσε την ανάγκη διατήρησης της ισορροπίας ισχύος στα Βαλκάνια, για την εξισορρόπηση της άμεσης Τουρκικής απειλής και την ανάσχεση μιας ενδεχόμενης Βουλγαρικής εδαφικής επέκτασης.

Ενώ η *αποδοτικότητα* της πολιτικής της διαρκούς ουδετερότητας στην προάσπιση των ελληνικών κυριαρχικών συμφερόντων ήταν φτωχή, η Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου το 1916 αύξησε το βαθμό στρατηγικής αποδοτικότητας και συνετέλεσε στην ανάκτηση των απολεσθέντων τμημάτων της Ελληνικής

³¹ Όπως αναφέρει ο Liddell Hart: «Ο σκοπός του πολέμου είναι να επιτευχθεί μια καλύτερη ειρήνη, έστω και αν αυτή η ειρήνη είναι καλύτερη μόνο από τη δική μας πλευρά. Γι' αυτό είναι σημαντικό να διεξάγετε τον πόλεμο έχοντας ως σταθερό μέλημα την ειρήνη που επιθυμείτε[...]», Β.Η. Liddell Hart, *Η Έμμεσος Στρατηγική*, (Αθήναι: ΓΕΣ, 1963), σελ.379.

επικράτειας και στην πραγμάτωση των εθνικών στόχων με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών.

Ο *συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων* επετεύχθη μόνο μετά τη συγκρότηση προσωρινής κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας υπό τον Ελ. Βενιζέλο, όταν ο πολιτικός στόχος (έξοδος της Ελλάδας στον πόλεμο με την Entente για την επαναφορά του status quo ante και την πραγμάτωση του εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας), συνυφαίνεται με ένα σύνολο οικονομικών, στρατιωτικών και πολιτικών-διπλωματικών μέσων, τα οποία βρίσκονται σε συνέργεια και δεν οδηγούν την Ελληνική Στρατηγική σε υπερεξάπλωση.³²

Η Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου απορρόφησε τις εσωτερικές τριβές που εκδηλώθηκαν από τη στάση των πολιτικών του αντιπάλων με στόχο τη ματαίωση της σύμπραξης με την Entente, κατά τη διάρκεια των αναταραχών στη χώρα, κι επέδειξε *αντοχή στα σφάλματα*. Ενώ οι κινήσεις του βασιλιά Κωνσταντίνου αλληλοϋπονόμευσαν τις κεντρικές πολιτικές του επιλογές, αντιθέτως, *η εσωτερική συνοχή* των διαφορετικών πτυχών της Υψηλής Στρατηγικής του Ελ. Βενιζέλου, με το σύνολο των μέσων εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης, επετεύχθη σε πλήρη αρμονία με τις εξωτερικές συνθήκες. Η οικονομική και στρατιωτική ανασυγκρότηση διασφάλισε τις αναγκαίες και ικανές προϋποθέσεις για τη οργάνωση ενός αποτελεσματικού και αξιόπιστου στρατού, αναγκαίου για την εφαρμογή της επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής, με στόχο την καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου. Η ορθολογιστική χρήση των πολιτικών και διπλωματικών μέσων, υπό την συνεκτίμηση των πολιτικών προτεραιοτήτων και της νέας ισορροπίας ισχύος, οδήγησε στην επίτευξη του κεντρικού πολιτικού στόχου της

³² Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. 345.

Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής - επαναφορά του status quo ante, και στην πραγμάτωση των εθνικών στόχων.

Γ.4 Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου στη Μικρασιατική Εκστρατεία³³

Οι Συνθήκες Ειρήνης του 1919-20 είχαν αποτύχει να αποκαταστήσουν τη σταθερότητα μετά τη λαίλαπα του Μεγάλου Πολέμου και οι ισορροπίες στη γηραιά ήπειρο ήταν πρακτικά ανύπαρκτες, καθώς οι αγγλογαλλικές σχέσεις ταλανίζονταν από ποικίλες διαφωνίες, το κύρος της Κοινωνίας των Εθνών είχε μειωθεί³⁴ και η νικήτρια Ιταλία με τις ηττημένες χώρες επιζητούσαν αναθεώρηση του εδαφικού καθεστώτος που είχαν δημιουργήσει οι Συνθήκες αυτές.³⁵

Ο Βενιζέλος συμφώνησε με τη διασυμμαχική απόφαση αποστολής του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, προκειμένου να υλοποιήσει τη δική του Υψηλή Στρατηγική που απέρρευε από το εθνικό ζωτικό συμφέρον προστασίας της ζωής των Ελλήνων της Μ. Ασίας³⁶ κι ενσωμάτωσης των εδαφών όπου άκμαζε για αιώνες ο ελληνισμός. Οι διωγμοί των Ελληνικών πληθυσμών της Μ. Ασίας και της Α. Θράκης ξεκίνησαν το 1913 με υποχρεωτική στρατολόγηση κι εξοντωτική φορολόγηση και συνεχίστηκαν το 1916 με τον εκτοπισμό των ποντίων στα βάθη της Ανατολίας. Ο Βενιζέλος πίστευε ότι ο ελληνισμός της Τουρκίας ήταν καταδικασμένος χωρίς την παρουσία του ελληνικού στρατού. Όμως, η στήριξη των ελληνικών διεκδικήσεων στην αρχή της αυτοδιάθεσης θα υπαγορεύσει την επιδίωξη της εδαφικής επέκτασης μόνο σε εδάφη που κατοικούνταν κατά πλειοψηφία από ελληνικό πληθυσμό. Είναι βέβαιο ότι ο ελληνικός επεκτατισμός δεν πήγαζε από δίψα για

³³ «Η Ελλάς δεν πηγαίνει εκεί όπου της λείπει η εθνολογική βάση» Ελευθέριος Βενιζέλος, από Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος, Από τη Γένεση του Νέου Ελληνισμού στη Σύγχρονη Ελλάδα*, σελ. 419.

³⁴ Kennedy, *Η Άνοδος και η πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων*, τόμος Α', σελ. 387-394.

³⁵ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 34.

³⁶ Félix Sartiaux, *Η Ελληνική Μικρασία*, (Αθήνα: Ιστορητής, 1993), σελ.99.

ισχύ, αλλά από την ίδια τη δημοκρατική αρχή των εθνοτήτων που εφαρμοζόταν την ίδια εποχή στην Ευρώπη.³⁷

Ο Βενιζέλος μετά την ήττα του Κόμματος των Φιλελευθέρων στις εκλογές του Νοεμβρίου 1920, αποσύρθηκε στο εξωτερικό και μόνο την επαύριο της Μικρασιατικής Καταστροφής και μετά από πρόσκληση της κυβέρνησης, εμφανίστηκε ως αρχηγός της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Λωζάνη. Από τη θέση αυτή, την πιο κρίσιμη κατά την περίοδο εκείνη για τη χάραξη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του εξωτερικού προσανατολισμού της χώρας. Ο Βενιζέλος θα πεισθεί και θα καταστήσει σαφές ότι καμία στρατιωτική ενέργεια δεν μπορούσε να ανατρέψει τα αποτελέσματα της στρατιωτικής συντριβής και διπλωματικής απομόνωσης³⁸ και ότι το μόνο που απέμενε πλέον στη χώρα ήταν η διαφύλαξη του εδαφικού καθεστώτος. Όπως ο ίδιος θα πει αργότερα, η Μεγάλη Ιδέα είχε σχεδόν πλήρως θριαμβεύσει στην Ευρώπη, αλλά είχε ολοκληρωτικά ηττηθεί στην Ασία.³⁹ Έτσι, η απόφαση για την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, θα ληφθεί από το Βενιζέλο, κάτω από την πίεση των τετελεσμένων που δημιούργησε η τουρκική πλευρά.⁴⁰

Γ.4.1 Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στη Μικρασιατική Εκστρατεία

Ο αντικειμενικός πολιτικός στόχος της απόφασης του Βενιζέλου για αποστολή του ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη απέβλεπε στη δημιουργία τετελεσμένων

³⁷ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 26-27 και Παύλος Πετρίδης, *Ξένη Εξάρτηση και Εθνική Πολιτική*, (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1981).

³⁸ Ιωάννης Γιαννουλόπουλος, *Η επανάσταση του 1922, η δίκη των Εξ και η Συνθήκη της Λωζάννης, Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τόμος ΙΕ', (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2008), σελ. 248-259.

³⁹ Ιφιγένεια Αναστασιάδου, *Ο Βενιζέλος και το ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930*, (Αθήνα: Φιλιππότης, 1982), σελ. 11.

⁴⁰ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 28

γεγονότων, με αποτέλεσμα την αυτονόμηση εδαφικών περιοχών της Ιωνίας και τη μελλοντική επιδίκασή τους στην Ελλάδα,⁴¹ για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας και αναβάθμιση της θέσης και ρόλου της χώρας. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, επιβαλλόταν η υλοποίηση ενός άλλου, επίσης σημαντικού: η επιβολή της πολιτικής θελήσεως της Ελλάδας επί της Τουρκίας, με το διαμελισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.⁴² Στο πλαίσιο της διασυμμαχικής διάσκεψης, ο Βενιζέλος πρότεινε την ανάληψη μονομερούς δράσης για την εκμηδένιση των κεμαλικών δυνάμεων και την επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στους Τούρκους. Η Ελλάδα έτσι ανέλαβε να φέρει σε πέρας αυτό το έργο με δικά της μέσα και πόρους, διακινδυνεύοντας την πολιτική, στρατιωτική και οικονομική της εξουθένωση.

Για την πραγμάτωση των πολιτικών του στόχων ο Βενιζέλος επιχείρησε *εσωτερική εξισορρόπηση* μέσω της αναδιοργάνωσης του διοικητικού συστήματος του κράτους – συμπεριλαμβανομένης και της τοπικής αυτοδιοίκησης - ανάπτυξης των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, ενίσχυσης της βιομηχανίας και των επιχειρήσεων και ορθολογικής εκμετάλλευσης των διατιθέμενων πόρων της χώρας και τέλος, ενίσχυσης των Ενόπλων Δυνάμεων. Η υλοποίηση της *εξωτερικής εξισορρόπησης* επετεύχθη μέσω της συμμαχίας με την Entente και μέσω σύναψης εξωτερικών δανείων με ευνοϊκούς όρους, για να χρηματοδοτήσει την υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής του.⁴³ Επίσης, εκμεταλλεύτηκε τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που του παρείχε η Υψηλή Στρατιωτική Στρατηγική κατά το στάδιο της ανάπτυξης του Στρατού στη Μικρά Ασία.

⁴¹ Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ 197-198.

⁴² Υπήρχε πρόβλεψη των συμμάχων για τη δημιουργία δύο νέων ανεξάρτητων κρατών, Πόντου και Αρμενίας, βλ Κων/νος Σβολόπουλος, *Η Απόφαση για Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Ίκαρος, 2009), σελ. 83.

⁴³ Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ 252-255.

Επεδίωξε τη σύγκλιση κι όπου αυτό ήταν δυνατόν, την ταύτιση των πολιτικών σκοπών της χώρας με αυτούς των μεγάλων δυνάμεων, ώστε να επιτύχει την κατάσταση που σήμερα θα ονομάζαμε «win – win». Φυσικά αυτό δεν ήταν απόλυτα εφικτό, εξομάλυνε όμως τις τριβές και αντιπαραθέσεις με τους συμμάχους, ώστε να μην εξελιχθούν σε σύγκρουση συμφερόντων -όπως τελικά συνέβη- αρχικά με την Ιταλία και στη συνέχεια με τη Γαλλία. Με αυτό τον τρόπο ενδυνάμωσε τη διεθνή θέση της χώρας κι ενίσχυσε την υλοποίηση της ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής για κατοχύρωση εδαφικών κερδών.⁴⁴

Ο Βενιζέλος αρχικά, πέτυχε υψηλό βαθμό *εσωτερικής νομιμοποίησης* με καθολική σχεδόν υποστήριξη του λαού, προβάλλοντας ως όραμα τη Μεγάλη Ιδέα και ως εθνικό στόχο την υλοποίησή της, μέσω της εδαφικής ολοκλήρωσης του έθνους. Ωστόσο, φαίνεται ότι η νομιμοποίηση αυτή υποχώρησε με γοργούς ρυθμούς κι όταν ο Βενιζέλος τη ζήτησε μέσω εκλογών το Νοέμβριο του 1920, μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών προκειμένου να ολοκληρώσει το πιτάνιο έργο που είχε αναλάβει, δεν την έλαβε.⁴⁵ Εκτιμάται ότι ο εθνικός διχασμός διέρρηξε την κοινωνική και πολιτική συνοχή σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, από ότι οι πολυετείς θυσίες των Ελλήνων στα πολεμικά μέτωπα.

Γ.4.2 Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στη Μικρασιατική Εκστρατεία

Όσον αφορά την *καταλληλότητα*, η Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου ήταν συντονισμένη σε μεγάλο βαθμό με τις παραμέτρους της διεθνούς πολιτικής κατά-

⁴⁴ Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, σελ. 141-156.

⁴⁵ «[...]δεν είναι αρκετή η μεγαλοφυΐα ενός πολιτικού ηγέτη, για να θριαμβεύσει μια χώρα στις διεκδικήσεις της, χρειάζεται ακόμα η εμπιστοσύνη και η ωριμότητα, η αποφασιστικότητα κι η γενναιότητα του λαού της να σηκώσει τα όνειρά του και ν' ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του[...]» Ε.Π. Παπανούτσος, *Ο Βενιζέλος και οι κριτικοί του*, στο Κ. Τσάτσος, Γ.Ι. Μαύρος, Ε.Π. Παπανούτσος, κ.ά. *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος σήμερα*, (Αθήνα: Ευθύνη, 1990), σελ.36.

στασης, ώστε να αξιοποιήσει τις δοθείσες ευκαιρίες και ν' αντιμετωπίσει τις πιθανές απειλές. Έτσι, με την αποβίβαση στη Σμύρνη αξιοποίησε την ευκαιρία που του έδωσαν οι σύμμαχοι για τη δημιουργία τετελεσμένων. Κρίνοντας όμως από το αποτέλεσμα των εκλογών του Νοεμβρίου 1920, πρέπει να συμπεράνουμε ότι τελικά ο Βενιζέλος δεν διέγνωσε σωστά το εσωτερικό πολιτικό περιβάλλον, απώλεσε την εσωτερική υποστήριξη και μαζί με αυτή, την ευκαιρία να ολοκληρώσει την υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής του.

Τα μέσα που χρησιμοποίησε ο Βενιζέλος για την προώθηση των πολιτικών του σκοπών, δεν εξασφάλισαν την *αποδοτικότητα*, αφού δεν έγινε οικονομική χρήση των διαθέσιμων πόρων, αντίθετα η χώρα δέσμευσε κι ανάλωσε τεράστιο ανθρώπινο δυναμικό και μέσα, για να προωθήσει τα συμφέροντά της και να διασφαλίσει τη διεθνή νομιμοποίηση των εδαφικών αξιώσεων στη Μ. Ασία, πείθοντας τους συμμάχους ότι η Ελλάδα μπορούσε να είναι ο σταθεροποιητικός παράγοντας στην περιοχή.⁴⁶

Η Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου έκανε λελογισμένη *σύνδεση ικανοτήτων και στόχων* κι απέφυγε αρχικά τη στρατηγική υπερεπέκταση, λαμβανομένου υπ' όψη ότι σχεδιάστηκε για να επιβάλει την εφαρμογή της Συνθήκης των Σεβρών και να επιτύχει την εκμηδένιση των κεμαλικών δυνάμεων. Η στήριξη της Ελλάδας σε δικά της μόνο μέσα για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, δεν ξεπερνούσε τις δυνατότητές της, εφ' όσον είχε επιτευχθεί η κατάρρευση της η Οθωμανικής αυτο-

⁴⁶ «[...] Ο Βενιζέλος υπήρξε ο αρχιτέκτονας της Συνθήκης των Σεβρών [...] έπεισε με την πολιτική του τις Δυνάμεις ότι η Ελλάδα μπορεί να καλύψει το κενό που θα άφηνε η Οθωμανική αυτοκρατορία και κατά τρόπο που θα εξυπηρετούσε πλήρως τα συμφέροντά τους στην ευρύτερη περιοχή» Γεώργιος Κοντογιώργης, *Η προετοιμασία της Μικρασιατικής Καταστροφής*, ομιλία στην Εστία Νέας Σμύρνης, Αθήνα, 28-9-2009, πηγή: https://www.youtube.com/watch?v=OfB4_nmDNMo, πρόσβαση την 12 Σεπ 2015.

κρατορίας, οι σύμμαχοι εγκαθίδρυσαν τις συμφωνημένες ζώνες συμμαχικής επιρροής και δέχονταν τη δημιουργία των κρατών του Πόντου και της Αρμενίας.⁴⁷

Από την εξέταση των γεγονότων, προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου στη Μ. Ασία είχε υψηλό βαθμό *αντοχής σε σφάλματα*, αφού ξεπέρασε όλες τις δυσκολίες που προέκυψαν από την παρουσία του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, ενώ δεν αντιμετώπισε με την ίδια επιτυχία το εσωτερικό μέτωπο των Αθηνών, όπου δρούσαν οι πολιτικοί του αντίπαλοι.

Από τη μέχρι τώρα ανάλυση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στη Μ. Ασία, προκύπτει ότι υπήρχε μερική αλληλοϋποστήριξη και συνέργεια των λοιπών διαστάσεων της πολιτικής του. Συνδύασε τη διπλωματική διάσταση της Υψηλής Στρατηγικής για να αποσπάσει με επιτυχία εδαφικά οφέλη και τη Στρατιωτική διάστασή της για να τα υλοποιήσει μέσω τετελεσμένων γεγονότων,⁴⁸ χωρίς ωστόσο να καταφέρει να ξεπεράσει τα προβλήματα που ανέκυπταν στο εσωτερικό πολιτικό μέτωπο.

Γ.5 Υψηλή Στρατηγική του Βενιζέλου στο Μεσοπόλεμο (1928-1932)

*«Η ανθρωπότητα έφθασεν εις ένα σημείον, που είναι υποχρεωμένη να καταργήσει τους πολέμους, εάν δεν θέλη μέσα εις τους πολέμους να συντριβή και να ναυαγήση εντελώς ο νεότερος πολιτισμός. Δια τούτο, αποδέχομαι ειλικρινώς τα αποτελέσματα των συνθηκών, δια των οποίων ετερματίσθη ο πόλεμος δια την Ελλάδα».*⁴⁹ Σε αυτά τα λόγια συνοψίζει ο Ελ. Βενιζέλος την Υψηλή Στρατηγική του, κατά την τελευταία περίοδο της Πρωθυπουργίας του, όπου εκπόνησε μια νέα *πολιτική του εθνικού κέντρου* και τη νέα διεθνή συμπεριφορά του Ελληνικού

⁴⁷ Σβολόπουλος, *Η Απόφαση για Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, σελ. 83.

⁴⁸ Δημήτριος Χρονόπουλος, *Δημήτριος Γούναρης*, (Αθήνα: Ευρωεκδοτική, 1987), σελ.312.

⁴⁹ Ελευθέριος Βενιζέλος, στο Στεφάνου, *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου Πολιτικά Υποθήκαι*, σελ. 260.

Κράτους. Στηριζόταν στη γεωγραφική και εδαφική νομιμότητα, προκειμένου να εξασφαλίσει αφενός την ακεραιότητα των ελληνικών συνόρων όπως αυτά προέκυψαν από τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923, αφετέρου την επιβίωση του εκτός Ελλάδας ελληνισμού, μέσω της διπλωματίας καλών σχέσεων με τις χώρες στις οποίες ανήκαν πλέον οι ιστορικές εστίες του Γένους.⁵⁰ Ακόμη, η απογοήτευση που εισέπραξε η ελληνική εξωτερική πολιτική από την εμπειρία προσφυγής στη συλλογική ασφάλεια και τη στάση της Κοινωνίας των Εθνών, γέννησε την ανάγκη στροφής της χώρας σε συμμαχίες.

Ωστόσο, η Ελλάδα είχε οδηγηθεί στο περιθώριο της διεθνούς διπλωματίας και αδυνατούσε να προσελκύσει το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων,⁵¹ ενώ ταυτόχρονα αντιμετώπιζε ένα ιδιαίτερα περίπλοκο πρόβλημα ασφάλειας. Η απόρριψη από τη Βουλγαρία του εδαφικού καθεστώτος και η επιμονή της για αναθεώρηση των συνόρων, έφερνε στα Βαλκάνια την ευρωπαϊκή διαμάχη μεταξύ «συντηρητικών» και «αναθεωρητικών» κρατών.⁵² Ενώ ο ισχυρότερος δρών των Βαλκανίων και σύμμαχος της ισχυρής Γαλλίας, το Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας, αντιμετώπιζε ως προστάτης την ηττημένη και διεθνώς απομονωμένη Ελλάδα, προβάλλοντας ηγεμονική πολιτική, επιζητώντας τον έλεγχο του σιδηροδρόμου και μίας ζώνης στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Η Αθήνα φοβόταν ότι πιθανή υποχώρηση στις απαιτήσεις αυτές θα συνεπαγόταν ουσιαστικά υποθήκευση της ελληνικής κυριαρχίας στον ελληνικό βορρά.⁵³

⁵⁰ Π. Κιτρομηλίδης, *Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο στο Δ.Γ. Τσαούση* (ed) *Ελληνισμός και Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*, (Αθήνα: Εστία, 1983), σελ. 157.

⁵¹ Κων/νος Σβολόπουλος, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος*, τόμος ΙΕ, (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2008), σελ. 349-357.

⁵² Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 36-37.

⁵³ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 38.

Η βελτίωση της θέσης της Ελλάδας στο βαλκανικό υποσύστημα αποτέλεσε τον άξονα της νέας Στρατηγικής του Βενιζέλου, επιδιώκοντας να προωθήσει τη διαβαλκανική συνεργασία και ειρήνη μέσα από διμερή σύμφωνα, με όλες σχεδόν τις χώρες, με κορωνίδα της Στρατηγικής αυτής, την ελληνοτουρκική συμφωνία. Επεδίωξε και πέτυχε να δημιουργήσει μια σχέση συνεργασίας, φιλίας και ειρήνης με την Τουρκία, ενώ επιχείρησε ν' απαλλάξει την Ελλάδα από το σύνδρομο της υποτέλειας και της διεθνούς απομόνωσης, καθιερώνοντας την αρχή της ίσης φιλίας και συμμαχίας με τις μεγάλες δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία), εγκαινιάζοντας έστω και για μικρό χρονικό διάστημα την ισότιμη συμμετοχή της χώρας στο ευρύτερο σύστημα ισορροπίας ισχύος.⁵⁴

Ο Βενιζέλος, θα δραστηριοποιηθεί αμέσως μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας και θα επιτύχει αυτό που τα τελευταία χρόνια φαινόταν ακατόρθωτο: την αποκατάσταση της ελληνικής διπλωματικής θέσης και τη δυναμική συμμετοχή της χώρας στη διαμόρφωση των βαλκανικών ισορροπιών.⁵⁵ Η σύναψη του ελληνοϊταλικού Συμφώνου Φιλίας στη Ρώμη (Σεπτέμβριο 1928), αποτέλεσε τον καταλύτη για την αναμόρφωση της ισορροπίας δυνάμεων στη Βαλκανική. Αμέσως μετά, η Γαλλία, ανήσυχη από αυτή την προσέγγιση, θα πιέσει το Βελιγράδι να μειώσει τις απαιτήσεις του και να συνάψει συμφωνία με την Αθήνα (Μάρτιο 1929).⁵⁶

Ακολούθησαν οι σημαντικές συμφωνίες που υπέγραψε ο Ελ. Βενιζέλος με την Τουρκία το 1930 στην Άγκυρα.⁵⁷ Η ελληνοτουρκική συνεννόηση συνοψιζόταν κυρίως στο Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας, Διαλλαγής και Διαιτησίας, με το

⁵⁴ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ο Βενιζέλος και η νέα ελληνική εξωτερική πολιτική, στο Ο Ελευθέριος Βενιζέλος Σήμερα, Σαραντα χρόνια από το θάνατό του*, Τετράδια ευθύνης, τ. 2, (Αθήνα: Φεβρ. 1990), σελ. 144.

⁵⁵ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 44.

⁵⁶ Κώστας Α. Καραμανλής, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Εξωτερικές μας Σχέσεις, 1928-1932*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1995), σελ. 57-65.

⁵⁷ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 20.

οποίο κάθε χώρα αναλάμβανε την υποχρέωση να μη συνάπτει συμφωνία, που θα στρεφόταν εναντίον της άλλης πλευράς, ενώ σε περίπτωση επίθεσης από τρίτο κράτος, ο άλλος θα παρέμενε ουδέτερος. Μαζί με το Σύμφωνο Φιλίας, υπογράφηκαν Εμπορική Σύμβαση, Οικονομικό Σύμφωνο και Πρωτόκολλο που αφορούσε στους διμερείς ναυτικούς εξοπλισμούς. Η ελληνοτουρκική ναυτική συμφωνία ήταν απαραίτητη, είπε ο Βενιζέλος, *«όπως απαλλαγώμεν των δαπανών των εξοπλισμών και επιδοθώμεν εις την εσωτερικήν ανόρθωσιν, η οποία είναι η βάση της πολιτικής μας»*.⁵⁸ Υπό την έννοια αυτή, η σύναψη του Πρωτοκόλλου είχε σημασία πολιτική (και δευτερευόντως οικονομική), παρά στρατιωτική.

Γ.5.1 Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στο Μεσοπόλεμο (1928-1932)

Σταθερός στόχος του Κρητικού πολιτικού ήταν η διατήρηση της ισορροπίας ισχύος στην περιοχή,⁵⁹ με έμφαση στην παγίωση του εδαφικού, ώστε να εξασφαλίσει τα νέα ελληνικά σύνορα από κάθε αναθεωρητική τάση των γειτόνων, ενώ μείζονος σημασίας επιδίωξη παρέμεινε η προστασία του ελληνισμού εκτός χώρας κι ιδιαίτερα της Τουρκίας. Αυτή η βασική αρχή της ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής εφαρμόσθηκε με την ελληνοτουρκική προσέγγιση του 1930 και σε αυτήν παρέπεμπε ο Βενιζέλος, όταν τόνιζε ότι η ελληνοτουρκική συνεννόηση έκανε αδύνατο σε οποιαδήποτε άλλη χώρα να έχει αξιώσεις ηγεμονίας στη Ν.Α. Ευρώπη.

Η ίδια Υψηλή Στρατηγική, απέβλεπε κατά προέκταση μέσω της διατήρησης του status quo, στην κατοχύρωση της ασφάλειας, της ειρήνης και της σταθερότητας, που θα επέτρεπαν τη στερέωση της δημοκρατίας και την οικονομική και

⁵⁸ Ελ. Βενιζέλος, στο Στεφάνου, *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου Πολιτικά Υποθήκαι*, σελ. 259.

⁵⁹ Evanthis Hatzivassiliou, *Greek Policy in the Balkans, 1923-1981: Toward a synthesis of Greek Bibliography*, *Modern Greek Studies Yearbook*, 12/13 (1996/1997), σελ.185- 210.

τεχνολογική ανάπτυξη της χώρας, αλλά και την έξοδό της από τη διεθνή πολιτική και διπλωματική απομόνωση στην οποία είχε περιέλθει.

Ταυτόχρονα, στους βασικούς πολιτικούς στόχους του Βενιζέλου ήταν η προσήλωση της Ελλάδας στους κανόνες της διεθνούς νομιμότητας και ειρήνης, ο σεβασμός των Διεθνών Συνθηκών και η ενίσχυση των Βαλκανίων, ιδιαίτερα μέσω διμερών Συμφώνων, αλλά και η διεύρυνση της ευρωπαϊκής συνεργασίας.⁶⁰ Ωστόσο, η εφαρμογή ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής και τήρηση ίσων αποστάσεων από όλες τις Μεγάλες Δυνάμεις ήταν, κατά την άποψη του Βενιζέλου, ο μόνος τρόπος να αποφύγει η χώρα εμπλοκή σε ενδεχόμενο νέο πόλεμο, από τον οποίο, μην έχοντας πλέον εθνικές διεκδικήσεις, δεν θα είχε να κερδίσει τίποτε.

Η *εσωτερική εξισορρόπηση* που απαιτείτο για την υλοποίηση αυτής της Υψηλής Στρατηγικής, επιχειρήθηκε με την εσωτερική πολιτική σταθερότητα κι εξωτερική ασφάλεια που πέτυχε η κυβέρνηση, τα μέτρα για οικονομική ανάπτυξη κι ιδιαίτερα την τόνωση του εξαγωγικού εμπορίου και την αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης. Η *εξωτερική εξισορρόπηση* επιδιώχτηκε μέσω διμερών συμφωνιών που υπέγραψε αρχικά με την Ιταλία, ακολούθως με άλλα Βαλκανικά κράτη και τέλος με την Τουρκία. Αυτές ακριβώς οι πολιτικές πρωτοβουλίες έδωσαν και την απαραίτητη *εξωτερική νομιμοποίηση* στον Έλληνα Πρωθυπουργό, σε συνδυασμό με τη φιλειρηνική, ευρωπαϊκή πολιτική του, με σεβασμό στη διεθνή νομιμότητα και τις Διεθνείς συνθήκες. Η *εσωτερική νομιμοποίηση* της Υψηλής Στρατηγικής του, βασίστηκε στην ανάγκη ειρήνευσης, ασφάλειας κι ανάπτυξης του ελληνικού λαού, που έζησε πολλά χρόνια σε πόλεμο, βιώνοντας απώλειες και κατ'αποφύγευ.

⁶⁰ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ο Βενιζέλος και η νέα ελληνική εξωτερική πολιτική, στο Ο Ελευθέριος Βενιζέλος Σήμερα, Σαράντα χρόνια από το θάνατό του*, Τετράδια ευθύνης, τ. 2, (Αθήνα: Φεβρ. 1990), σελ. 136.

Γ.5.2 Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στο Μεσοπόλεμο (1928-1932)

Στην τελευταία του τετραετία στην εξουσία, ο ηγέτης των Φιλελευθέρων θα αναβαθμίσει το κύρος της χώρας στο διπλωματικό επίπεδο, ενώ ταυτόχρονα η παρουσία του θα δράσει ως καταλύτης για την ουσιαστική κατοχύρωση της σταθερότητας στα Βαλκάνια.⁶¹ Η εξομάλυνση των σχέσεων της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις, όπως και με τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία, ήταν προσωπική επιτυχία του Βενιζέλου, που κατόρθωσε να εκμεταλλευθεί προς όφελος της χώρας του την ισορροπία ισχύος στην Ευρώπη, επιδιώκοντας την εξομάλυνση των σχέσεων με όλες τις βαλκανικές δυνάμεις και την κατά το δυνατόν εξασφάλισή της από μελλοντικές διαταράξεις ισορροπίας δυνάμεων.⁶² Ειδικότερα, η κρίσιμη πολιτική επιλογή του Βενιζέλου της στρατηγικής εξισορρόπησης με την Τουρκία, εντασσόταν σε μία γενικότερη αναζήτηση για τη διαφύλαξη των μακροπρόθεσμων συμφερόντων του έθνους.⁶³

Ο Βενιζέλος άφησε κατά μέρος το φιλελεύθερο ρεαλισμό της προ του 1922 εποχής και αντιμετώπισε την εσωτερική ανόρθωση όχι σε συνάρτηση με την εδαφική επέκταση, αλλά με μια δυναμική πλην όμως ειρηνική διπλωματία, χωρίς να ξεχνά τα ανοιχτά μέτωπα του ελληνοτισμού. Αντί για την εδαφική επέκταση, το ελληνικό κράτος θα μπορούσε πλέον να προσβλέπει, μακροπρόθεσμα, στην ομαλή πολιτική και οικονομική ανάπτυξη, στα πλαίσια των υπαρχόντων συνόρων.⁶⁴ Η επιλογή της Ελλάδας υπέρ του status quo δεν απέρρεε μόνο από τη αδυναμία της να το αμφισβητήσει. Ήταν, πάνω από όλα, μια θετική επιλογή, που θα εκφράσει

⁶¹ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 19.

⁶² Καραμανλής, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Εξωτερικές μας Σχέσεις, 1928-1932*, σελ. 68.

⁶³ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 23.

⁶⁴ Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, σελ. 193-198.

στο διεθνές πεδίο ο Βενιζέλος από το 1928 έως το 1932, δείχνοντας ταυτόχρονα και τις δυνατότητες που δημιουργούσε για δυναμική παρουσία της χώρας στη διεθνή ζωή.⁶⁵ Ο Έλληνας Πρωθυπουργός κινήθηκε μέσω της θεσμικής οδού για την υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας και ακεραιότητας της χώρας. Η νέα Υψηλή Στρατηγική ήταν ένας ισορροπημένος συνδυασμός του κλασικού δόγματος περί ισορροπίας των δυνάμεων, με τις αρχές που επέτασσε το πνεύμα της Γενεύης,⁶⁶ ενώ η πίστη του για την ανεπάρκεια της συλλογικής ασφάλειας τον ώθησε στην υιοθέτηση διμερών συμφώνων.

Για μια ακόμη φορά, η Υψηλή Στρατηγική του Ελ. Βενιζέλου χαρακτηρίζεται από *καταλληλότητα*, αφού ήταν πλήρως προσαρμοσμένη στις εξελίξεις του περιφερειακού και διεθνούς περιβάλλοντος. Λαμβάνοντας υπ' όψη την εσωτερική νομιμοποίηση της πολιτικής του, εκμεταλλεύτηκε τις ισορροπίες ισχύος στο Ευρωπαϊκό σύστημα, προκειμένου να επαναφέρει τη χώρα στο διπλωματικό προσκήνιο και να σταθεροποιήσει τη θέση της στο Βαλκανικό γεωστρατηγικό σύμπλοκο. Η *αποδοτικότητα* της Στρατηγικής του θεωρείται υψηλή, λόγω της επιτυχημένης πολιτικής εξισορρόπησης που εφάρμοσε στην περιοχή, με τη συμβολή της Τουρκίας. Το θετικό αποτέλεσμα επετεύχθη χωρίς κατασπατάληση πόρων, παρά με χρήση του δικού του πολιτικού κεφαλαίου.

Έχοντας τη γνώση του παρελθόντος, ο Βενιζέλος πέτυχε ώστε ο συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων της Στρατηγικής του να βρίσκεται σε ισορροπία και ν' αποφευχθούν τάσεις υπερεπέκτασης. Οι φιλόδοξοι στόχοι του δεν ήταν ανέφικτοι, ούτε ξεπερνούσαν τις ικανότητες της χώρας. Απλά αυτός έδωσε όραμα στην εξωτερική πολιτική κι έβγαλε την Ελλάδα από τη διεθνή απομόνωση. Σε αυτή τη

⁶⁵ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 30

⁶⁶ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ. 153.

διακυβέρνηση, όντας σοφότερος ο Κρητικός πολιτικός, απέφυγε τα μοιραία λάθη κι απορρόφησε τις αρνητικές συνέπειες των όποιων ατυχών γεγονότων, επιδεικνύοντας *αντοχή σε σφάλματα* κατά την υλοποίηση της πολιτικής του. Τέλος, η Υψηλή Στρατηγική του χαρακτηριζόταν από την *εσωτερική συνοχή*, αφού οι επιμέρους πτυχές της αλληλοϋποστηρίζονταν και δεν υπήρξαν περιπτώσεις αυτοαναίρεσης κι ασυνέχειας. Στις αρχές που έθεσε κατά την περίοδο της τελευταίας πρωθυπουργίας του ο Βενιζέλος, έχει στην πράξη βασισθεί η περιφερειακή πολιτική της χώρας, από τότε ως τις ημέρες μας.

Η κυβέρνηση Βενιζέλου το 1928-30 έδωσε αντικείμενο και κατεύθυνση στη νέα ελληνική Υψηλή Στρατηγική - και δικαίως χαρακτηρίσθηκε ως η «κρίσιμη καμπή»⁶⁷, μετά τη σύναψη της Συνθήκης της Λωζάννης. Η εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης Βενιζέλου δεν μετέβαλε τη στρατηγική επιλογή της χώρας υπέρ της διατήρησης του status quo, πέτυχε όμως, να δώσει νέο περιεχόμενο σε αυτόν τον προσανατολισμό. Με διπλωματικές πρωτοβουλίες που χαρακτηρίζονταν από επιτηδειότητα, σύνεση, ευελιξία, αλλά και δυναμισμό, κατόρθωσε να θέσει τέρμα στην απομόνωση της Ελλάδας, να επαναποθετήσει τις σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και τα βαλκανικά κράτη σε αποδεκτή βάση και να αναδείξει τις δυνατότητες που ανοίγονταν για ενεργό και θετική παρουσία της χώρας στο διεθνές περιβάλλον.⁶⁸ Η επιμονή και το πολιτικό θάρρος του Έλληνα ηγέτη ήταν οι καταλύτες για την έναρξη της νέας εποχής στις διμερείς σχέσεις Αθηνών - Άγκυρας. Είναι αμφίβολο αν, παρά τα όποια κοινά τους συμφέροντα, ηγέτης με

⁶⁷ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά την συνθήκη της Λωζάννης. Η κρίσιμος καμπή, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1928*, (Θεσσαλονίκη: Επιστημονικά δημοσιεύματα Ινστιτούτου Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων Θεσσαλονίκης, 1977), σελ. 148.

⁶⁸ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 112.

μικρότερο βεληνεκές θα μπορούσε να επιφέρει την πολιτική συνεννόηση των δύο παλαιών αντιπάλων.⁶⁹

Γ.6 Το ηγετικό προφίλ του Ελ. Βενιζέλου – Έλεγχος Θεωρίας

Ο Έλληνας πρωθυπουργός διέθετε την ικανότητα να πείθει τους συνομιλητές του και ιδιαίτερα να εξηγεί την πολιτική του στις ηγεσίες των Μεγάλων Δυνάμεων. Ενσάρκωνε ένα μοναδικό μείγμα πολιτικής φιλοσοφίας που συνδύαζε το ρομαντικό εθνικισμό με τον πολιτικό ρεαλισμό. Κανένας άλλος ηγέτης δεν κατάφερε να ισορροπήσει αυτά τα δύο στοιχεία, τα οποία υπήρξαν οι θεμέλιοι λίθοι που επάνω τους οικοδομήθηκε ο νεωτερικός κόσμος του έθνους - κράτους και των διακρατικών σχέσεων.⁷⁰ Οι Μεγάλες Δυνάμεις είδαν στο ηγετικό προφίλ του έναν άξιο κι έντιμο συνομιλητή για την επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος, στο υπόστημα των Βαλκανίων. Έτσι, ο Βενιζέλος έπαιξε κεντρικό κι ενίοτε πρωταγωνιστικό ρόλο στη διευθέτησή του και κατά μία έννοια χάραξε τις βασικές κι αναλλοίωτες μέχρι σήμερα κατευθυντήριες γραμμές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Απέδειξε πως μια μικρή χώρα μπορεί να ξεπεράσει τους σκοπέλους της ισχύος, της ασυμμετρίας και τα προβλήματα εξάρτησης και να διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο στη διεθνή πολιτική σκηνή.⁷¹

Ο Βενιζέλος ξεχώρισε, μεταξύ άλλων, και ως ένας από τους ηγέτες που κατ'εξοχήν έτειναν να εντάσσουν τον εξωτερικό προσανατολισμό της Ελλάδας σε αυτά τα γενικότερα πλαίσια της διεθνούς και κυρίως της ευρωπαϊκής αντίληψης. Μέσω της υλοποίησης της Υψηλής Στρατηγικής του, θέλησε να επιτύχει την αναβάθμιση του ρόλου και της θέσης της Ελλάδας όχι μόνο στο γεωστρατηγικό σύμπλοκο των

⁶⁹ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 107.

⁷⁰ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ. 113.

⁷¹ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ. 115.

Βαλκανίων, αλλά και στο διεθνές σύστημα, με αύξηση της ισχύος της χώρας, γεγονός που προφανώς δεν έβρισκε σύμφωνους τους συμμάχους. Αναλυτικότερα, ο Ελ. Βενιζέλος κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, στο τέλος του Α'Π.Π. και κατά τη διάρκεια της Διασκέψεως Ειρήνης των Παρισίων, με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, επεδίωξε τη διαμόρφωση εθνικής Υψηλής Στρατηγικής, με τις πολιτικές κατευθύνσεις των πόλων του Συστήματος, επιζητώντας αύξηση της ασφαλείας της χώρας, ενίσχυση της θέσης της στο περιφερειακό υποσύστημα και πραγμάτωση των μειζόνων κυριαρχικών της συμφερόντων - εδαφική ολοκλήρωση του ελληνικού έθνους.⁷² Ωστόσο, ο Βενιζέλος διεκδικούσε μόνον τις περιοχές που κατοικούσαν κατά πλειοψηφία από Έλληνες και ποτέ δεν αποδέχθηκε τη λογική της εδαφικής επέκτασης με κριτήριο άλλο από το εθνολογικό. Ο άνθρωπος, όχι η γη, ήταν η κινητήρια δύναμη του ελληνικού Βενιζελικού αναθεωρητισμού,⁷³ ενώ ο βενιζελικός εθνικισμός ήταν ένα κράμα φιλελεύθερου ρεαλισμού.⁷⁴

Από τις αρχέτυπες και μικτές μακροσκοπικές Στρατηγικές διαπιστώσαμε ότι ο Βενιζέλος χρησιμοποιούσε με μεγάλη συχνότητα τη Στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης - επέκτασης, καθώς και τη Στρατηγική των Συμμαχιών κι εξισορροπήσεων. Απέφυγε τη χρήση της Στρατηγικής του κατευνασμού, ακόμη κι όταν η Ελλάδα βρισκόταν σε μειονεκτική πολιτικά ή και στρατιωτικά θέση. Από τις εναλλακτικές Στρατηγικές των λιγότερο ισχυρών κρατών, εφάρμοσε με δεινότητα την ουδετερότητα, στο μέτρο που εξυπηρετούσε τα εθνικά συμφέροντα και τη σύναψη συμμαχίας με ένα ή περισσότερα κράτη, ενώ απέφυγε τη σύμπραξη με ισχυρό δρώντα, ώστε να μην καταστήσει τη χώρα δορυφόρο μιας Δύναμης.

⁷² Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, σελ. XIII

⁷³ Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, σελ. 31.

⁷⁴ Σπύρος Μακρής, *Φιλελευθερισμός, Ιστορικές και Φιλοσοφικές Καταβολές και Σύγχρονες Θεωρητικές Τάσεις*, (Αθήνα: Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κων/νος Καραμανλής κ' Ι. Σιδέρης, 2002).

Όσον αφορά στους ιδεατούς τύπους ηγετών και με βάση το μοντέλο του Lasswell (βλ. Σχήμα 1.1), ο Βενιζέλος επιδεικνύει χαρακτηριστικά που ταιριάζουν στον ιδεότυπο του Παρορμητικού ηγέτη, αλλά και σε αυτά του Διοικητικού. Ο ιδεότυπος του Παρορμητικού αφορά στη δράση του στο Κρητικό Ζήτημα, αλλά και στην Πρωθυπουργία από το 1910 έως και το 1915, ενώ Διοικητικός υπήρξε από την επιστροφή του στην Κυβέρνηση το 1917 και μετά.

Με βάση τον Wolfenstein (βλ. Σχήμα 1.2), κατατάσσεται ως προς την πρώτη φάση της πολιτικής του καριέρας που συμπίπτει με τις κρητικές εξεγέρσεις μέχρι το 1908, στην κατηγορία του επαναστάτη και ριζοσπάστη ηγέτη, ενώ ως προς την περίοδο 1910-1915 κατατάσσεται στην κατηγορία του φιλελεύθερου ηγέτη.⁷⁵ Ωστόσο, ο φιλελευθερισμός του Βενιζέλου υπήρξε συνεπής και δεν προσαρμόστηκε στην ελληνική πραγματικότητα, αλλά επιχείρησε με άξονα τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού να βγάλει την Ελλάδα από την οπισθοδρόμηση και τον απομονωτισμό, συνδυάζοντας τα ελληνικά συμφέροντα με τις έντονα αμφισβητούμενες τότε φιλελεύθερες αξίες.⁷⁶

Με βάση την *ψυχοπολιτική προσέγγιση*, πιθανόν η ροπή του προς την πολιτική να προήλθε από την εσωτερική του ανάγκη να προσφέρει στον τόπο, ανάγκη που δημιούργησαν από την παιδική του ακόμη ηλικία, οι εμπειρίες από το κρητικό Ζήτημα,. Με βάση την τυπολογία *Barber*, τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Βενιζέλου τον κατατάσσουν στον τύπο του *ενεργητικού – θετικού ηγέτη* (βλ. Σχήμα 1.3). Αισιόδοξος, εχθρός του παράλογου και της πολιτικής δεισιδαιμονίας, ευέλικτος και προσαρμοστικός παρά τις πολώσεις που υπήρξαν στην πολιτική του σταδιοδρομία, παραγωγικός, ευφυής, εργατικός κι εξαιρετικά

⁷⁵ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ.123.

⁷⁶ Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Ο φιλελευθερισμός και το παρ' ημίν Σύστημα*, στο Χρ. Ζαχόπουλος (ed) *Περί Φιλελευθερισμού*, (Αθήνα: Ι.Σιδέρης, 2002), σελ.61.

επικοινωνιακός, υπήρξε σύμφωνα με την ψυχοκοινωνική προσέγγιση (κατά Weber) ένας κλασικός χαρισματικός ηγέτης.⁷⁷

Με βάση την τυπολογία μετασχηματισμού της κοινωνίας και μεταμόρφωσης των ηγετών, αν θεωρήσουμε ότι ο τύπος του χαρισματικού και ρεαλιστή – οραματιστή ηγέτη ταιριάζει περισσότερο σε μια μεταβατική κοινωνία, ενώ ο τύπος του ορθολογικού – διοικητικού, ή έστω μεταρρυθμιστή ηγέτη σε μια ανεπτυγμένη κοινωνία, τότε για την Ελλάδα εκείνης της εποχής, που αναζητούσε την εθνική της ολοκλήρωση μέσα από κακουχίες και πολέμους, το όραμα της Μεγάλης Ιδέας βρήκε τον εκφραστή της στο πρόσωπο του Βενιζέλου. Ο Κρητικός πολιτικός υπήρξε αναμφισβήτητα ο χαρισματικός ηγέτης που χρειαζόταν η χώρα εκείνα τα δύσκολα χρόνια, που ζούσε τις εθνικές και κοινωνικές ανακατατάξεις και συγκρούσεις αξιών. Στην περίπτωση του βρίσκουν εφαρμογή όλες οι προϋποθέσεις εξέλιξης της χαρισματικής ηγεσίας, όπως αυτές περιγράφονται από την ψυχοκοινωνική προσέγγιση. Η ελληνική κοινωνία ήταν σε συνεχή και παρατεταμένη κρίση όταν από τον Μακεδονικό Αγώνα εισήλθε στους Βαλκανικούς Πολέμους κι από τον Α' ΠΠ στη Μικρασιατική εκστρατεία. Η προικισμένη προσωπικότητα του Βενιζέλου ξεχώρισε αμέσως μόλις φάνηκε στην κεντρική πολιτική της Αθήνας το 1910 και με τις ιδιαίτερες ικανότητες που τον διέκριναν, προέβαλλε μηνύματα που είχαν απήχηση στο λαό, εμπνέοντας εμπιστοσύνη και δημιουργώντας στενό δεσμό με τις λαϊκές μάζες. Τέλος, ο ίδιος μεταλλάχθηκε κι εκτιμάται ότι άφησε το στάδιο του χαρισματικού ηγέτη το 1915, όταν παραιτήθηκε για 4^η και τελευταία φορά από το Πρωθυπουργικό αξίωμα, αφού είχε έρθει σε μια ακόμη ρήξη με το βασιλιά, για την Υψηλή Στρατηγική που έπρεπε να ακολουθήσει η χώρα κατά τον Α' Π.Π. Όταν πια το 1917 οι Σύμμαχοι επέβαλαν την επιστροφή του στην Πρωθυπουργία, ήταν ένας

⁷⁷ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ.124-126.

άλλος Βενιζέλος, ρεαλιστής σίγουρα, αλλά και οραματιστής. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας περιόδου διακυβέρνησης (1928-32), πέρασε στο στάδιο του ρεαλιστή - μεταρρυθμιστή της εξουσίας κι έμεινε σε αυτό. Σύμφωνα με τον Κλεομένη Κουτσούκη: «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ξεκίνησε την πολιτική ως επαναστάτης, χαρακτηριστικός ηγέτης, στην πορεία όμως ενέδωσε στο δίλημμα των θεσμών και περιβλήθηκε το φωτοστέφανο του ρεαλιστή οραματιστή, μετεξελίχθηκε σε μεταρρυθμιστή, αλλά δεν άντεξε τη φάση του θεσμικού διαχειριστή της εξουσίας.»⁷⁸

Με βάση τη διενεργηθείσα αναλυτική αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βενιζέλου στο παρόν κεφάλαιο, καταλήγουμε αβίαστα στο συμπέρασμα ότι στο πλείστο των περιπτώσεων υπήρξε επιτυχής. Προκύπτει ακόμη, ότι οι Κυβερνήσεις του ήταν όλες προσωποπαγείς και ήταν αυτός που είχε τον τελευταίο λόγο στη χάραξη της Υψηλής Στρατηγικής της χώρας. Αναρίθμητα ιστορικά παραδείγματα αποδεικνύουν ότι δεν δίσταζε να συγκρουστεί με συνεργάτες, το Παλάτι, συμμάχους κι αντιπάλους, προκειμένου να εφαρμόσει τη Στρατηγική που αυτός θεωρούσε σωστή για το καλό της πατρίδας.⁷⁹ Τα στοιχεία της προσωπικότητάς του ήταν αυτά που έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην τελική θεώρηση κι αντιμετώπιση των καταστάσεων και τέλος, στη χάραξη κι υλοποίηση της εθνικής Υψηλής Στρατηγικής της χώρας. Η παραγόμενη Ελληνική Υψηλή Στρατηγική και η συνεπακόλουθη επίτευξη των τεθέντων πολιτικών στόχων της χώρας, ήταν απόρροια των αποφάσεων Βενιζέλου, σύμφωνα με την οπτική που αυτός είχε για τα πράγματα και τον τρόπο που αντιλαμβάνονταν τις καταστάσεις (βλ. Σχήμα 1.4). Οι αποφάσεις αυτές που έλαβε κατά τη διάρκεια της Πρωθυπουργίας του χάραξαν την εθνική Υψηλή Στρατηγική και καθόρισαν το μέλλον της Ελλάδας μέχρι και σήμερα.

⁷⁸ Κλεομένης Κουτσούκης, *Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα - Προσωπικότητα - Συμπεριφορά. Εισαγωγή στη Θεωρία, τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις και την εμπειρική έρευνα*, (Αθήνα: Αναστασίου, 2001) σελ. 410.

⁷⁹ Από το 1910 έως το 1915 παραιτήθηκε 4 φορές από την Πρωθυπουργία, λόγω διαφωνιών με το Βασιλιά.

Συνοψίζοντας, από τον έλεγχο της θεωρίας μέσω της περιπτωσιολογικής έρευνας που αφορά στο ιστορικό παράδειγμα του Ελ. Βενιζέλου, διαπιστώθηκε ότι κατά τη χάραξη της Υψηλής Στρατηγικής, η προσωπικότητα του ηγέτη είναι αυτή που παίζει το ρόλο της ανεξάρτητης μεταβλητής, ενώ η επίτευξη των πολιτικών στόχων του Κράτους μέσω της παραγόμενης Υψηλής Στρατηγικής, το ρόλο της εξαρτημένης μεταβλητής, επαληθεύοντας την υπόθεση εργασίας μας.

Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι ο ιδεότυπος του *Παρορμητικού* ηγέτη, σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ηγέτη που ανήκει στην κατηγορία του *ενεργητικού – θετικού*, αποδίδουν ένα εξαιρετικά αποτελεσματικό τύπο ηγέτη, ικανό να ανταπεξέλθει στις αυξημένες απαιτήσεις σχεδιασμού κι εφαρμογής εμπνευσμένης Υψηλής Στρατηγικής και να διαχειριστεί σοβαρές κρίσεις, δίνοντας μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας στους χειρισμούς του, από άλλους ιδεότυπους ηγετών. Στην περίπτωση του Βενιζέλου αυτό που δρα καταλυτικά και αποτυπώνεται έντονα στην πολιτική φιλοσοφία του, είναι ότι στα παραπάνω χαρακτηριστικά προσωπικότητας, προστίθεται το στοιχείο του Φιλελεύθερου και ρεαλιστή συνάμα ηγέτη.

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάσαμε την Υψηλή Στρατηγική που χάραξε και υλοποίησε ο Ελ. Βενιζέλος κατά τα κρίσιμα χρονικά διαστήματα που είχε τις τύχες της χώρας στα χέρια του. Αναλύσαμε τους στόχους και τα μέσα της Υψηλής αυτής Στρατηγικής ελέγχοντας το σχεδιασμό της και προβήκαμε στην αξιολόγησή της σύμφωνα με τα κριτήρια της θεωρίας. Τέλος, πραγματοποιήσαμε έλεγχο της θεωρίας με επιβεβαίωση των υποθέσεων εργασίας, μέσα από το ιστορικό παράδειγμα του Βενιζέλου. Στη συνέχεια, θ' αναλυθεί η Υψηλή Στρατηγική του John Fitzgerald Kennedy, Προέδρου των ΗΠΑ κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, προκειμένου να επε-

κτείνουμε το δείγμα της περιπτωσιολογικής έρευνας και να το ενδυναμώσουμε με την προσθήκη ενός ηγέτη μιας Υπερδύναμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΗΓΕΤΕΣ ΚΑΙ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΥΠΕΡΔΥΝΑΜΕΩΝ: JOHN F. KENNEDY

*«Θα πληρώσουμε οποιοδήποτε τμήμα, θα σηκώσουμε οποιοδήποτε βάρος, θα υποστούμε οποιαδήποτε κακουχία, θα υποστηρίξουμε οποιονδήποτε φίλο και θα αντισταθούμε σε οποιονδήποτε εχθρό, για να εξασφαλίσουμε την επιβίωση και την επιτυχία της ελευθερίας».*¹

John F. Kennedy

Η εναρκτήρια ομιλία της προεδρίας του Kennedy, που αφορούσε σχεδόν αποκλειστικά την εξωτερική πολιτική, αποτέλεσε το κορυφαίο κάλεσμα της αμερικανικής ηγεσίας προς την αμερικανική κοινωνία για δραστηριοποίηση στα πλαίσια του ψυχρού πολέμου και της αντικομμουνιστικής σταυροφορίας των ΗΠΑ.

Ο John Fitzgerald Kennedy (JFK) εισήλθε στην πολιτική ζωή των ΗΠΑ το 1946, όταν εξελέγη στη Βουλή των Αντιπροσώπων με τους Δημοκρατικούς στη Βοστώνη. Το 1952 πέρασε στη Γερουσία, όπου επανεξελέγη το 1958, ενώ πήρε το χρίσμα των Δημοκρατικών και κέρδισε τις προεδρικές εκλογές του 1960. Ανέλαβε τα καθήκοντά του στο Λευκό Οίκο στις 20 Ιανουαρίου 1961 και δολοφονήθηκε στο Dallas του Texas στις 22 Νοεμβρίου 1963. Το γεγονός ότι στη μικρή διάρκεια της θητείας του αντιμετώπισε μια σειρά από σημαντικές διεθνείς

¹ Από τον εναρκτήριο λόγο της προεδρίας του JFK, στο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2002), σελ 181,

κρίσεις, μας δίνει το δικαίωμα να θεωρήσουμε την περίπτωση του πολύ χρήσιμη για την εξαγωγή συμπερασμάτων,² όσον αφορά στη χάραξη κι εφαρμογή της Υψηλής Στρατηγικής των ΗΠΑ στον 20^ο αιώνα.

Δ.1 Το Διεθνές Περιβάλλον

Η αυγή της δεκαετίας του '60 χαρακτηρίζεται από την κορύφωση του Ψυχρού Πολέμου μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Σοβιετικής Ένωσης. Γενικός Γραμματέας ΚΚ της ΕΣΣΔ από το 1953 ήταν ο Νικήτα Χρουστσόφ και Πρόεδρος των ΗΠΑ ο απερχόμενος λόγω εκλογών Dwight Eisenhower, εν μέσω αντικομμουνιστικής υστερίας που είχε καταλάβει την Αμερική. Ο Δημοκρατικός Kennedy με αιχμή του δόρατος το «χάσμα των πυραύλων»³, εμφανίστηκε πιο γεράκι από το Ρεπουμπλικάνο αντίπαλό του Richard Nixon κατά την προεκλογική εκστρατεία και αυτό τον βοήθησε στην τελική του νίκη.⁴ Σχεδόν αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο JFK είχε ν' αντιμετωπίσει την πρώτη σοβαρή δοκιμασία, την εφαρμογή του σχεδίου ανατροπής του Κάστρο που είχε προετοιμάσει η κυβέρνηση Eisenhower και την κρίση του Βερολίνου, ταυτόχρονα με την πολιτική ειρηνικής συνύπαρξης που είχε προτείνει ο Χρουστσόφ νωρίτερα. Σύμφωνα με κυβερνητικούς κύκλους της Ουάσινγκτον, η πολιτική αυτή που προτάθηκε από την ΕΣΣΔ, στόχευε στη δημιουργία κλίματος εφησυχασμού, που θα επέτρεπε στον κομμουνισμό να διεισδύσει και να διαβρώσει το δυτικό στρατόπεδο, μειώνοντας τον ηγετικό ρόλο των ΗΠΑ στη Δύση.⁵ Στο Ν. Βιετνάμ ο Eisenhower είχε ήδη εμπλέξει τη χώρα στην υποστήριξη του καθε-

² Σπύρος Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2007), σελ. 175.

³ Θεωρία που υποστήριζε ότι οι Σοβιετικοί υπερέχουν σημαντικά σε διηπειρωτικούς βαλλιστικούς πυραύλους, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει η ασφάλεια κι επιβίωση των ΗΠΑ. Προέκυψε από τις εκτοξεύσεις των δορυφόρων Sputnik και από τις δηλώσεις Χρουστσόφ για την ανώτερη πυρηνική ικανότητα της ΕΣΣΔ.

⁴ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2000), σελ. 135.

⁵ Φοίβος Οικονομίδης, *Το Σύνδρομο του Οδυσσέα*, (Αθήνα: Ορφείας, 1999), σελ.308-310.

στώτος Ντιέμ, με αποστολή οικονομικής βοήθειας και συμβούλων, διατηρώντας ωστόσο το θέμα σε χαμηλό επίπεδο.⁶

Δ.2 Πυρηνική Στρατηγική του Kennedy

Η εκτόξευση του τεχνητού δορυφόρου Sputnik το 1957 προκάλεσε στους αμερικανούς ένα ισχυρό σοκ, που οδήγησε στο «χάσμα των πυραύλων», ενεργοποίησε το «δίλημμα ασφαλείας» των ΗΠΑ και δημιούργησε νέα δεδομένα στη διεθνή ισορροπία ισχύος. Παρ' όλο που η κυβέρνηση των ΗΠΑ γνώριζε ότι δεν υπήρχε Σοβιετική πυρηνική υπεροχή, προσπάθησε με συνέπεια να ενδυναμώσει την αξιοπιστία της εκτεταμένης πυρηνικής αποτροπής της. Από τις αρχές του 1961, ο Kennedy διέταξε γενικευμένη αναθεώρηση των σχεδίων πυρηνικής στρατηγικής των ΗΠΑ από το SIOP-62,⁷ στο SIOP-63,⁸ ενισχύοντας έτσι την ευκαμψία της αμερικανικής Υψηλής Στρατηγικής.⁹ Με αυτή, ο Πρόεδρος Kennedy εγκατέλειψε το πυρηνικό δόγμα των *μαζικών αντιποίνων* των προκατόχων του, που αντιπροσώπευε την «εποχή της βέβαιης υπεροχής», για να εφαρμόσει τη νέα πυρηνική στρατηγική *της ευέλικτης αντίδρασης ή ανταπόδοσης* (Flexible Response),¹⁰ με σκοπό η Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ να απεγκλωβιστεί από το αποπνικτικό δίλημμα «υποχώρηση ή πυρηνικός όλεθρος».¹¹ Το δόγμα αυτό προέβλεπε διαδοχικά στάδια κλιμάκωσης της σύγκρουσης, ξεκινώντας από το συμβατικό επίπεδο, που έδινε τη δυνατότητα στην αμερικανική ηγεσία να επέμβει περιφερειακά χωρίς να εμπλέξει πυρηνικά όπλα, κατόπιν στη χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων με

⁶ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 137.

⁷ *Single Integrated Operational Plan for Fiscal Year 1962*, ή SIOP-62, Scott D. Sagan, *SIOP-62: The Nuclear War Plan Briefing to President Kennedy*, International Security, Vol. 12, No. 1 (Summer, 1987), σελ. 22-51, από το <http://www.jstor.org/stable/2538916>, πρόσβαση 7 Οκτ 2015.

⁸ History and Research Division, HQ Strategic Air Command, *History of the Joint Strategic Target Planning Staff: Preparation of SIOP-63*, DOD: DC, January 1964, στο <http://www.dod.gov/pubs/foi/ReadingRoom/JointStaff/337.pdf>, πρόσβαση 7 Οκτ 2015.

⁹ Gray S. Collin, *Η Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή: Οι ΗΠΑ 1945-1991*, στο H. Murray, M. Knox, A. Bernstein (eds) *Η Ιστορία της Στρατηγικής Κυβερνήτες, Κράτη και Πόλεμος*, (Αθήνα: Τουρική, 2007), σελ. 739

¹⁰ Αναλυτικά στο Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, (London: Macmillan Press, 1993).

¹¹ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 183.

πλήγματα counterforce, σύμφωνα με τα οποία, σε περίπτωση ανταποδοτικού πλήγματος το σχέδιο SIOP-63 απέκλειε τη στοχοποίηση πόλεων και περιοριζόταν σε στρατιωτικούς μόνο στόχους,¹² για να καταλήξει ενδεχομένως σε χτυπήματα countervalue,¹³ προκειμένου να διαθέτει πολλαπλές επιλογές αντίδρασης, ανάλογα με το εύρος της εχθρικής προσβολής.¹⁴

Το νέο κυρίαρχο δόγμα ήταν βασισμένο στη *Στρατηγική της αποτροπής*. Όσο οι ΗΠΑ και ΕΣΣΔ διέθεταν τα μέσα για να καταστρέψουν η μία την άλλη, καμιά από τις δύο δεν θα μπορούσε να εξετάσει ορθολογικά το ενδεχόμενο να προβεί σε μια πυρηνική επίθεση. Οι πυρηνικοί τους εξοπλισμοί δημιουργούσαν μια αποτελεσματική αποτροπή, η οποία εγγυόταν ότι οι δυο αντίπαλοι δεν θα επιχειρούσαν μια τέτοια επίθεση.¹⁵

Μαζί με την αλλαγή του πυρηνικού δόγματος και την αύξηση του πυρηνικού οπλοστασίου, ο JFK προώθησε για πρώτη φορά την ιδέα «ελέγχου των εξοπλισμών», αποτελώντας έκτοτε βασικό στοιχείο της αμερικανικής πολιτικής ασφάλειας. Η κυβέρνηση Kennedy από το 1961 δημιούργησε την «Υπηρεσία για τον έλεγχο των εξοπλισμών και τον αφοπλισμό».¹⁶ Βέβαια οδηγήθηκε σε αυτή την απόφαση εξαιτίας της «έλλειψης ευελιξίας» της μέχρι τότε υιοθετημένης πυρηνικής στρατηγικής (SIOP-62) και της φαινομενικής ισότητας πυρηνικής ισχύος με τη Σοβιετική Ένωση.¹⁷ Η προσπάθεια αυτή έφερε το 1963 τη *Συνθήκη Μερικής Απαγόρευσης των Πυρηνικών Δοκιμών (Partial Nuclear Test Ban Treaty)*, που δεν

¹² D. Ball, *Targeting for Strategic deterrence*, (London: Adelphi Papers, 1983), σελ.10.

¹³ Counterforce: Η Πυρηνική Στρατηγική με στόχο τα Πυρηνικά όπλα του εχθρού, ενώ countervalue ο στοχος είναι οι εχθρικές πόλεις, βλ. Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ.258.

¹⁴ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), σελ. 262-263.

¹⁵ Robert S. McNamara, στο J.E.Endicott & R.W.Stafford, (eds), *American Defense Policy*, (Baltimore, The John Hopkins University, 1977), σελ. 72

¹⁶ Κουσκουβέλης, *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, σελ. 209.

¹⁷ J.M.Collins, *American and Soviet Military trends since the Cuban missile crisis*, (Washington DC: Georgetown University, 1978), σελ.80.

επέτρεπε δοκιμές στην ατμόσφαιρα πέραν των ορίων της, συμπεριλαμβανομένου και του διαστήματος.¹⁸

Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της πυρηνικής στρατηγικής αγγίζει κάθε έκφανση της Υψηλής Στρατηγικής των ΗΠΑ, αφού κατά τον ψυχρό πόλεμο ήταν το κύριο μέσο αποτροπής του αντιπάλου. Έτσι, το ζήτημα του Βερολίνου, τα κρίσιμα θέματα αναθεώρησης της πυρηνικής στρατηγικής και η γεωπολιτική φιλοσοφία των ΗΠΑ στη Ν.Α. Ασία, έχουν μια πολύ στενή συνάρτηση με την κρίση της Κούβας και την πολιτική και ιδεολογική πόλωση Ανατολής - Δύσης. Μέσα σε αυτό το πυκνό πλέγμα σχέσεων ξεχωρίζει η προσωπικότητα του JFK κι αναδεικνύονται τόσο οι καταβολές, όσο και οι προσωπικές του στάσεις, πεπιοθήσεις κι αντιλήψεις, ή αλλιώς, ο κώδικας λειτουργίας του,¹⁹ καθώς βαθμιαία γίνεται αντιληπτή η μεταμόρφωση του φιλελεύθερου χαρισματικού πολιτικού, σε μεταρρυθμιστή της εξουσίας.

Δ.2.1 Στόχοι και Μέσα της Πυρηνικής Στρατηγικής του Kennedy

Ο Kennedy θέλησε μέσω της υιοθέτησης νέου πυρηνικού δόγματος να καταστήσει πιο ευέλικτη, αποτελεσματική και ασφαλή την πυρηνική στρατηγική των ΗΠΑ έναντι του μεγάλου της αντιπάλου. Ενώ μέσω της αύξησης των αμυντικών δαπανών τόσο σε συμβατικές, όσο και σε πυρηνικές δυνάμεις²⁰ προσπάθησε να επιτύχει την απόλυτη υπεροπλία, ώστε να αποτρέψει την αλλαγή του status quo με την εξάπλωση του κομμουνισμού στις αναπτυσσόμενες - κυρίως -

¹⁸ Κουσκουβέλης, *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, σελ. 217.

¹⁹ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ. 180.

²⁰ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 182.

χώρες και να επιβληθεί επί της ΕΣΣΔ, αυξάνοντας ταυτόχρονα το παγκόσμιο κύρος και την επιρροή της χώρας του.²¹

Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο JFK είχε πρόθεση να επιτύχει τους στόχους του μέσω πυρηνικού πολέμου. Αντίθετα, είχε ως σκοπό την ειρηνική επίλυση των διαφορών,²² η οποία βέβαια θα ήταν πολύ πιο εύκολη και σύμφωνη με τα αμερικανικά εθνικά συμφέροντα, αν οι ΗΠΑ υπερερούσαν σημαντικά της ΕΣΣΔ. Γι' αυτό και στηρίχτηκε πολύ στη στρατιωτική στρατηγική, ώστε να καταστήσει τις ΗΠΑ την 1^η πυρηνική δύναμη στον κόσμο.

Ο Πρόεδρος Kennedy για να επιτύχει *εσωτερική εξισορρόπηση* αύξησε ετησίως τις αμυντικές δαπάνες κατά 13%, δημιουργώντας ελλειμματικό προϋπολογισμό με ενίσχυση της ζήτησης στην οικονομία και μειώσεις στο φόρο εισοδήματος, προκειμένου να εξυπηρετήσει του πολιτικούς σκοπούς της Υψηλής Στρατηγικής του.²³ Για την *εξωτερική εξισορρόπηση* χρησιμοποίησε ως όχημα το NATO και τους συμμάχους του, απέναντι στις αντιδράσεις της Σοβιετικής Ένωσης. Διασφάλισε την *εσωτερική νομιμοποίηση* μέσω της ρητορικής του περί «κομμουνιστικού κινδύνου» και εκμεταλλευόμενος το μύθο υπεροπλίας της ΕΣΣΔ που δημιουργήθηκε από το «χάσμα των πυραύλων», το οποίο υπήρξε επίσης ιδανικό μέσο για να επιτύχει και τη *διεθνή νομιμοποίηση*, αφού οι ΗΠΑ φαίνονταν να βρίσκονται σε κίνδυνο από τη σοβιετική υπεροπλία.

Δ.2.2 Αξιολόγηση της Πυρηνικής Στρατηγικής του Kennedy

Ο JFK κατά την υλοποίηση της πυρηνικής στρατηγικής του απέναντι στην ΕΣΣΔ, εφάρμοσε *άμεση προσέγγιση*. Απέφυγε με κάθε τρόπο να φτάσει σε

²¹ Οικονομίδης, *Το Σύνδρομο του Οδυσσέα*, σελ.306.

²² Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ. 178.

²³ Για την οικονομική πολιτική του JFK, βλ. Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ.183.

σύγκρουση με την αντίπαλη υπερδύναμη, αντιπαρατέθηκε όμως άμεσα κι ανοιχτά μαζί της στην κούρσα των εξοπλισμών και για την εγκατάσταση πυρηνικών πυραύλων σε συμμαχικές χώρες και στις αντίστοιχες ζώνες επιρροής. Η ουσία της πυρηνικής στρατηγικής του ήταν η *αποτροπή*, με την οποία πέτυχε να πείσει το Χρουστσόφ ότι το κόστος που θα είχε σε περίπτωση χρήσης πυρηνικών όπλων, θα ήταν απείρως μεγαλύτερο από το υποτιθέμενο όφελος.²⁴

Όσον αφορά στην *καταλληλότητα*, ο σχεδιασμός και υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής ανταποκρινόταν σε μεγάλο μέρος στην αντιμετώπιση της σοβιετικής απειλής και εκμεταλλεύτηκε απόλυτα το παράθυρο ευκαιρίας που άνοιξε ο Χρουστσόφ, κομπάζοντας για τις διαστημικές και πυραυλικές επιδόσεις της χώρας του. Η *αποδοτικότητα* της Στρατηγικής του ωστόσο, δεν υπήρξε το ίδιο υψηλή. Δεν μπόρεσε να καθυποτάξει την ΕΣΣΔ παρά την πυραυλική του υπεροπλία,²⁵ αφού και η σοβιετική πυρηνική ικανότητα αυξήθηκε²⁶ μετά το 1962, ούτε κατόρθωσε να σταματήσει την εξάπλωση του κομμουνισμού στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ο *συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων* κρίνεται επαρκής, αφού για την επίτευξη των πολιτικών του στόχων ο JFK χρησιμοποίησε όλα τα διαθέσιμα μέσα εσωτερικής κι εξωτερικής εξισορρόπησης. Το αποτέλεσμα αποδεικνύει ότι υπήρξε *αντοχή σε σφάλματα*, αφού τυχόν λάθη και παραλείψεις ξεπεράστηκαν χωρίς να φτάσουμε στον πυρηνικό όλεθρο.

Τέλος, η *εσωτερική συνοχή* παρουσίασε αρκετά προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν στο τέλος με επιτυχία, μόνο λόγω της επιμονής και υπομονής που επέδειξε ο Πρόεδρος. Δεν υπήρχε πάντοτε αρμονική συνεργασία πολιτικού και στρα-

²⁴ Για εκτενή ανάλυση της άμεσης προσέγγισης και της αποτροπής, βλ. Κ. Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 19-22.

²⁵ Το 1962 οι ΗΠΑ κατείχαν 8 φορές περισσότερους πυραύλους από την ΕΣΣΔ. John Lewis Gaddis, *We Know Now, Rethinking Cold War History*, (Oxford: Oxford University Press, 1998), σελ. 261.

²⁶ Κουσκουβέλης, *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, σελ. 144-146.

τιωτικού στρατηγικού επιπέδου, συχνά δε, ούτε ο συντονισμός των διπλωματικών και μυστικών υπηρεσιών ήταν ο καλύτερος, για την υποστήριξη και προώθηση του κοινού στόχου, που ήταν η εφαρμογή της πυρηνικής πολιτικής των ΗΠΑ.

Δ.3 Υψηλή Στρατηγική στο Πολιτικό Σύμπλοκο Κούβας- Βερολίνου

Η αλληλουχία των πολιτικών γεγονότων και κρίσεων που αντιμετώπισε ο JFK αμέσως μόλις ανέλαβε την προεδρία των ΗΠΑ, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι δύο κρίσεις της Κούβας και η ενδιάμεση χρονικά κρίση του Βερολίνου, συνδέονται μεταξύ τους πολύπλευρα. Η άποψη του Kennedy ήταν πως οι σοβιετικοί με την εγκατάσταση των πυραύλων στο έδαφος της Κούβας θέλησαν να δημιουργήσουν τετελεσμένο, ώστε να εκβιάσουν τις ΗΠΑ²⁷ και να επιτύχουν την εκκένωση του Βερολίνου από τους δυτικούς, επιβάλλοντας τους δικούς τους όρους. Άλλωστε αυτή η επιδίωξη αποτελούσε σταθερό και μακρόπνοο στόχο της σοβιετικής Υψηλής Στρατηγικής από τη δεκαετία του 1950 και ήταν το θέμα του 1^{ου} τελεσιγράφου που επέδωσε ο Χρυστόφορ στον Eisenhower το 1958.

Δ.3.1 Κρίση του Κόλπου των Χοίρων

Ο Kennedy είχε πολλές αμφιβολίες για την υλοποίηση της επιχείρησης «*Zapata*», που είχε σχεδιάσει η CIA με την έγκριση του Eisenhower για την ανατροπή του Κάστρο, οι οποίες δεν είχαν να κάνουν τόσο με την πιθανότητα αποτυχίας, όσο με το φόβο για τις πολιτικές συνέπειες του εγχειρήματος.²⁸ Ήταν βέβαιος πως κάθε βήμα για την εξομάλυνση των σχέσεων με χώρες σαν την Κούβα και την Κίνα, θα αντιμετωπιζόταν σαν κατευνασμός από τους εσωτερικούς του

²⁷ Graham Allison, Philip Zelikow, *Η Κρίση της Κούβας - Η ουσία της απόφασης*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2006), σελ. 191.

²⁸ Οικονομίδης, *Το Σύνδρομο του Οδυσσέα*, σελ.311.

αντιπάλους.²⁹ Επίσης, αισθανόταν υποχρεωμένος να εφαρμόσει το παραπάνω σχέδιο, γιατί κάθε προοπτική ταλάντευσης απέναντι στον κομμουνιστικό επεκτατισμό, πίστευε ότι διακύβευε την εμπιστοσύνη του κόσμου στον ηγετικό ρόλο των ΗΠΑ.³⁰

Τελικά ο Kennedy ενέκρινε την εισβολή μιας «ταξιαρχίας εξόριστων κουβανών» στον *Κόλπο των Χοίρων* της Κούβας τον Απρίλιο του 1961, αφού έκανε τροποποιήσεις στο σχέδιο, ώστε να μην είναι εμφανής η αμερικανική συμμετοχή, ενώ τη 2^η κιάλας ημέρα απαγόρευσε τη συνέχιση της αεροπορικής υποστήριξης, εξ αιτίας της διεθνούς κατακραυγής.³¹ Έτσι, η επιχείρηση κατέληξε σε οδυνηρό φιάσκο. Οι συνέπειες για τον Kennedy ήταν αρνητικές, εντείνοντας τον αντιαμερικανισμό στη Λατινική Αμερική κι εξασφαλίζοντας την αδυσώπητη έχθρα του Κάστρο.³²

Παρά την έντονη πίεση που του ασκήθηκε από τη CIA και τους Αρχηγούς των Γενικών Επιτελείων κατά τη διάρκεια της κρίσης του Κόλπου των Χοίρων, ο Kennedy παρέμεινε σταθερός στην πεποίθησή του, ότι με κανένα τρόπο οι ΗΠΑ δεν θα επέμβουν με στρατιωτική δύναμη για να υποστηρίξουν την εισβολή.³³ Αν και η κοινή γνώμη των ΗΠΑ που επιθυμούσε την ανατροπή του Κάστρο συμφωνούσε με την απόφαση του Προέδρου,³⁴ η Κούβα υπήρξε η αχίλλειος πτέρνα του JFK. Η αποτυχημένη απόπειρα απόβασης γέννησε αμφιβολίες για την ορθή κρίση του και έδωσε την εικόνα του αναποφάσιστου, ενώ δημιούργησε την

²⁹ David Horowitz, *Από τη Γιάλτα στο Βιετνάμ, Ανατομία της Διεθνούς Πολιτικής ζωής (1945-1967)*, (Αθήνα: Κάλβος, 1975), σελ. 507.

³⁰ Richard M. Bissell jr, *Reflections of a Cold Warrior: From Yalta to the Bay of Pigs*, (New Haven and London: Yale University Press, 1996), σελ. 163.

³¹ Ο Bissell έγραψε: «[...] η πολιτική βούληση στο Λευκό Οίκο ήταν μακριά από το να θεωρείται αποφασιστική [...]», Bissell, *Reflections of a Cold Warrior: From Yalta to the Bay of Pigs*, σελ. 189.

³² Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 191.

³³ Robert S. McNamara, *In Retrospect, The Tragedy and Lessons from Vietnam*, (N. Υόρκη: Times Books-Random House, 1995), σελ. 96.

³⁴ Οικονομίδης, *Το Σύνδρομο του Οδυσσέα*, σελ.319.

πεποίθηση στην κοινή γνώμη ότι η Κούβα αποτελεί σοβαρή απειλή για την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ.³⁵ Το χειρότερο ίσως όλων, υπήρξε η χρυσή ευκαιρία που δόθηκε στους σοβιετικούς που μέχρι τότε δεν είχαν στενή σχέση με τον Κάστρο, να τον προσεγγίσουν και να του προσφέρουν βοήθεια, αποκτώντας έτσι ερείσματα στο μαλακό υπογάστριο των ΗΠΑ.

Δ.3.2 Κρίση του Βερολίνου

Τον Ιούνιο του 1961 ο Χρουντσόφ, κατά τη διάρκεια συνάντησης με τον Kennedy στη Βιέννη, επέδωσε ένα ακόμη τελεσίγραφο,³⁶ απειλώντας να συνάψει ξεχωριστή συνθήκη ειρήνης με την Α. Γερμανία, εφόσον οι δυτικοί δεν θα απέσυραν τις δυνάμεις τους από το Δ. Βερολίνο. Ο Kennedy επιστράτευσε 120.000 εφέδρους τον Ιούλιο, ώστε να ν' αντιδράσει με συμβατικά αντίμετρα σε τυχόν επιθετική σοβιετική κίνηση. Η απάντηση του Χρουντσόφ ήρθε τον Αύγουστο με τη μορφή του τείχους του Βερολίνου, που σε συμβολικό επίπεδο ισοδυναμούσε με ομολογία αποτυχίας του κομμουνιστικού συστήματος. Ο JFK δεν αντέδρασε ουσιαστικά στην ανέγερση του τείχους, εφόσον δεν αμφισβητούσε το κατοχικό status quo του Βερολίνου. Ο Χρουντσόφ ήρε το τελεσίγραφο και δέχτηκε την έναρξη συνομιλιών,³⁷ εκτονώνοντας την κρίση που ο ίδιος δημιούργησε. Η αλήθεια είναι όμως, ότι οι ΗΠΑ και το NATO δεν είχαν τις απαραίτητες δυνάμεις να υπερασπιστούν το Δ. Βερολίνο με συμβατικά όπλα και οι ενισχύσεις αυτές, απλά δεν ήταν αρκετές. Ο Kennedy εφαρμόζοντας τη στρατηγική της *αποτροπής μέσω παρουσίας*, καθώς και την *προεκτεινόμενη αποτροπή*, πίστευε ότι μπορούσε ν' απο-

³⁵ Theodore Sorensen, *Kennedy*, (N. Υόρκη: Harper & Row, 1965), σελ. 670.

³⁶ Το πρώτο τελεσίγραφο είχε επιδοθεί το 1958 στον Eisenhower, απαιτώντας από τους δυτικούς να εγκαταλείψουν το Βερολίνο, ό.π., σελ. 86.

³⁷ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 181

τρέφει την ΕΣΣΔ μόνο με την απειλή κλιμάκωσης πιθανής σύγκρουσης, σε πυρηνικό πόλεμο.³⁸

Δ.3.3 Κρίση των πυραύλων της Κούβας.

Από το Νοέμβριο του 1961 οι ΗΠΑ ξεκίνησαν την επιχείρηση «Mongoose» της CIA, που αφορούσε 33 απόπειρες δολοφονίας του Κάστρο και άλλες ενέργειες για την αποσταθεροποίηση του καθεστώτος.³⁹ Ο Χρυσόστοφ για να μεταβάλλει την ισορροπία ισχύος υπέρ του και με πρόφαση την προστασία του Κάστρο από πιθανή αμερικανική εισβολή,⁴⁰ αποφάσισε να τοποθετήσει μυστικά πυρηνικούς πυραύλους μεσαίου βεληνεκού στην Κούβα, ικανούς να πλήξουν τις περισσότερες μεγάλες πόλεις των ΗΠΑ.⁴¹ Δεδομένης της μεγάλης υπεροχής των ΗΠΑ σε διηπειρωτικά πυραυλικά συστήματα (ICBM) που είχαν στο βεληνεκές τους την ΕΣΣΔ, η τοποθέτηση σοβιετικών πυραύλων στην Κούβα θα άλλαζε δραστικά την πυρηνική ισορροπία ισχύος, αντισταθμίζοντας την αμερικανική υπεροπλία σε πυραύλους ICBM, πυρηνικά υποβρύχια και βομβαρδιστικά μακράς ακτίνας δράσης.⁴² Ο McNamara βέβαια πίστευε ότι η συνολική πυρηνική ισορροπία δεν θα επηρεαζόταν σημαντικά, διότι το πρόβλημα δεν ήταν στρατιωτικό, αλλά πολιτικό και σαν τέτοιο έπρεπε ν' αντιμετωπιστεί, αφού η ΕΣΣΔ προκαλούσε ανοιχτά την αμερικανική ισχύ,⁴³ ανάγοντας την κρίση στο ευρύτερο πλαίσιο της αντιπαλότητας των υπερδυνάμεων.

³⁸ Allison, Zelikow, *Η Κρίση της Κούβας - Η ουσία της απόφασης*, σελ. 192.

³⁹ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 192.

⁴⁰ «Η Σοβιετική συνδρομή στην Κούβα γίνεται αποκλειστικά για αν βελτιώσει την αμυντική δυνατότητα της Κούβας» δήλωση της Σοβιετικής Κυβέρνησης την 23-10-1962, στο David L.Larson, *The Cuban Crisis of 1962: Selected Documents, Chronology and bibliography* (Lanham: University Press of America, 1986), σελ. 72.

⁴¹ Σύμφωνα με τον Arthur Schlesinger, «[...] η αποστολή των πυρηνικών πυραύλων στην Κούβα αποτελούσε τον τελικό σοβιετικό έλεγχο των Αμερικανικών προθέσεων», Arthur Schlesinger jr, *A Thousand Days, John F. Kennedy in the White House*, (Boston: Houghton Mifflin Co., 1965), σελ. 728.

⁴² Allison, Zelikow, *Η Κρίση της Κούβας - Η ουσία της απόφασης*, σελ. 176-177.

⁴³ Allison, Zelikow, *Η Κρίση της Κούβας - Η ουσία της απόφασης*, σελ. 499.

Ο Kennedy νωρίτερα, είχε καταστήσει σαφές ότι δεν θα ανέχονταν την παρουσία επιθετικών όπλων στην Κούβα, διακινδυνεύοντας το κύρος του. Σε αυτή την περίπτωση δεσμεύτηκε να δράσει, ακολουθώντας πιστά τη *στρατηγική της αποτροπής*.⁴⁴ Όταν τον Οκτώβριο του 1962 η κατασκοπία των ΗΠΑ συγκέντρωσε αεροφωτογραφίες που αποδείκνυαν την εγκατάσταση των πυραύλων, η κυβέρνηση Kennedy αιφνιδιάστηκε και ξέσπασε η γνωστή ως «*κρίση των πυραύλων της Κούβας*», η οποία θεωρείται ότι έφερε τις δύο υπερδυνάμεις πλησιέστερα στον πυρηνικό πόλεμο, από οποτεδήποτε άλλοτε. Ο Πρόεδρος και τα μέλη της ομάδας (ExComm) που συνέστησε για την αντιμετώπιση της κρίσης, πέρασαν μερικά δραματικά 24ωρα, στα οποία ο JFK απέρριψε προτάσεις για ολοκληρωτικές λύσεις κλιμάκωσης, όπως της εισβολής ή του βομβαρδισμού της Κούβας. Επέλεξε να δημοσιοποιήσει την εγκατάσταση των σοβιετικών πυραύλων και να δείξει την αποφασιστικότητά του: προκειμένου να εμποδίσει την ολοκλήρωση της διαδικασίας εγκατάστασης, προχώρησε σε ναυτικό αποκλεισμό της Κούβας (quarantine) κι απαίτησε την άμεση απόσυρση των πυραύλων, για να μην επέμβει στρατιωτικά. Επέλεξε στο σημείο αυτό της κρίσης να εφαρμόσει τη στρατηγική του *πειθαναγκασμού*, προκειμένου να πιέσει την ΕΣΣΔ και να πείσει τον Χρουστσόφ ότι του επιφυλάσσεται μεγαλύτερο κόστος αν δεν συμμορφωθεί. Κρίσιμος παράγοντας υπήρξε το μήνυμα αποφασιστικότητας που εξέπεμψε ο Kennedy, ώστε να διατηρήσει την αξιοπιστία της απειλής. Αν και διέθετε συντριπτική υπεροπλία, έκρινε πως αυτή η κίνηση ήταν λιγότερο επικίνδυνη από το βομβαρδισμό των σοβιετικών θέσεων στο έδαφος της Κούβας, ενέργεια που μπορεί να οδηγούσε σε αντίποινα της ΕΣΣΔ με προσβολή του Βερολίνου ή της Τουρκίας με πυρηνικές ή συμβατικές δυνάμεις, με συνεπακόλουθο ένα πυρηνικό ολοκαύτωμα.

⁴⁴ Η θεωρία είχε ήδη διατυπωθεί πληρέστερα από τον Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict*, (Cambridge: Harvard University, 1960), κεφ.3.

Ο Χρουντσόφ τελικά υποχώρησε όχι λόγω του αποκλεισμού, αλλά για ν' αποφύγει την αμερικανική επέμβαση που επέκειτο.⁴⁵ Η κρίση αποκλιμακώθηκε με μυστικές διαβουλεύσεις μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ που κατέληξαν σε συμφωνία άμεσης απόσυρσης των πυραύλων και των σοβιετικών δυνάμεων από την Κούβα και σε απόσυρση των αμερικανικών πυραύλων Jupiter από την Τουρκία στους επόμενους μήνες, που δεν δημοσιοποιήθηκε. Αν και η απομάκρυνση των Jupiter είχε ήδη αποφασιστεί από την αμερικανική κυβέρνηση, με αυτό τον τρόπο ο Kennedy πέτυχε να φανεί ανυποχώρητος μπροστά στο Χρουντσόφ και να διατηρήσει την αξιοπιστία της στρατηγικής του τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο εξωτερικό.

Ο Kennedy κέρδισε χωρίς αμφιβολία τις εντυπώσεις, ενώ ο Χρουντσόφ αναγκάστηκε να υποχωρήσει ταπεινωτικά εμπρός στη σθεναρή αμερικανική στάση, με αποτέλεσμα να ανατραπεί το 1964.⁴⁶ Στην κρίση της Κούβας έγινε πλήρης εφαρμογή της *θεωρίας παιγνίων* και συγκεκριμένα εκτυλίχθηκε ένα δραματικό «*Chicken Game*», στο οποίο απειλήθηκε μετωπική σύγκρουση των δύο υπερδυνάμεων⁴⁷ και κατέδειξε την αποφασιστικότητα του αμερικανού προέδρου.

Πίσω από αυτή τη δυναμική κι ανυποχώρητη στάση του JFK, ανιχνεύει κανείς μια σειρά από κίνητρα που σε μεγάλο βαθμό αφορούν στην προσωπικότητά του. Καθοριστικό ρόλο στη συνολική πολιτική συμπεριφορά του κι ιδιαίτερα κατά την εξέλιξη της κρίσης, έπαιξε η ψυχογραφία του.⁴⁸ Η κρίση επίσης αυτή, κατέδειξε την «ενός ανδρός αρχή» στην ηγεσία, με την έννοια της ανάληψης της τελικής ευθύνης αποφάσεων από τον Kennedy, ο οποίος μαζί με τον αδερφό του

⁴⁵ Allison, Zelikow, *Η Κρίση της Κούβας - Η ουσία της απόφασης*, σελ. 222-233.

⁴⁶ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 194.

⁴⁷ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγματεύση*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1997), σελ. 63-64.

⁴⁸ Thomas M. Mongar, *Personality and Decision Making: John F. Kennedy in Four Crisis Decisions* στο Gordon J. DiRenzo (ed), *Personality and Politics* (Garden City-N.Y: Doubleday - Anchor, 1974), σελ.334.

διεύθυναν την ομάδα χειρισμού κρίσεων (ExComm), κατευθύνοντάς την προς την αποκλιμάκωση.⁴⁹ Ο τρόπος που άσκησε τη διοίκηση, αποδεικνύει την ανάγκη του Kennedy για επιβολή προσωπικού ελέγχου, αλλά και λήψη βοήθειας από τους άλλους. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι κατά το ναυτικό αποκλεισμό της Κούβας επέβλεπε προσωπικά τη θέση κάθε πλοίου του ναυτικού των ΗΠΑ,⁵⁰ ενώ απαιτούσε από τους στενούς του συνεργάτες να βρίσκονται συνεχώς στο πλάι του, χωρίς να τους διαθέτει χρόνο ούτε για ανάπαυση.⁵¹

Η κρίση της Κούβας αποτέλεσε την αρχή της πυρηνικής σύγκλισης, συνεννόησης και τελικά ύφεσης μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, που κατέληξε το 1972 στην περίφημη ABM Treaty και η οποία υπήρξε αναμφίβολα μία κατάκτηση του μεταπολεμικού πολιτικού κόσμου, προς επίτευξη και παγίωση μιας στοιχειώδους πυρηνικής μετριοπάθειας μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Άλλωστε από την αρχή της προεδρικής του θητείας ο JFK είχε δεχτεί μια σειρά από σοβαρές ήττες στην υλοποίηση της εξωτερικής του πολιτικής και η κρίση των πυραύλων της Κούβας υπήρξε ένα κρίσιμο ορόσημο και σημείο μη επιστροφής γι' αυτόν, όπου ήταν δύσκολο ν' αντιδράσει διαφορετικά. Η αποφασιστική στάση του JFK κατά την κρίση των πυραύλων, διέσωσε την αξιοπιστία και το γόητρό του, του προσέδωσε πρόσθετο κύρος στον Αμερικανικό λαό αλλά και παγκόσμια. Ο Arthur Schlesinger υποστήριξε ότι «κανένας δεν μπορεί ν' αμφιβάλει ότι η αποτυχία στην Κούβα το 1961 συνέβαλε στην επιτυχία στην Κούβα το 1962».⁵²

⁴⁹ N. Χατζηϊωακείμ, *Operatsia "Anadyr"*, Εθνικές Επάλξεις, vol 13, τεύχος 67, (Μάιος-Ιούλιος 2005), σελ. 42.

⁵⁰ Martin Van Creveld, *Η Διοίκηση στον Πόλεμο*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2001), σελ. 201.

⁵¹ Pierre Accoce, Dr. Pierre Rentchnick, *Αυτοί οι άρρωστοι που μας κυβερνούν*, (Αθήνα: Διεθνείς εκδόσεις, 1977), σελ. 86.

⁵² Arthur Schlesinger jr, *A Thousand Days, John F. Kennedy in the White House*, (Boston: Houghton Mifflin Co., 1965), σελ. 199.

Δ.3.4 Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Kennedy

Η εισβολή στον Κόλπο των Χοίρων είχε στόχο την ανατροπή του Κάστρο και την αλλαγή του Κομμουνιστικού καθεστώτος της Αβάνας. Παρ' όλο που ο σκοπός αυτός εξυπηρετούσε την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ κι αποτελούσε σφοδρή επιθυμία του ίδιου του Kennedy, δεν τον υποστήριξε αρκετά για πολιτικούς λόγους.

Κατά την κρίση του Βερολίνου και των πυραύλων της Κούβας, πρωταρχικός στόχος της Υψηλής Στρατηγικής του Προέδρου υπήρξε η διατήρηση του status quo αρχικά και στις δύο περιπτώσεις. Ο Kennedy επιθυμούσε την παραμονή των δυτικών στρατευμάτων στο Δ. Βερολίνο και την απόσυρση των σοβιετικών πυρηνικών πυραύλων και στρατευμάτων από την Κούβα. Εξ ίσου πρωτεύουσα σημασία έδινε στη διατήρηση του παγκόσμιου κύρους κι αξιοπιστίας των ΗΠΑ ως υπερδύναμη, έναντι των συμμάχων τους αλλά και ολόκληρου του πλανήτη.⁵³

Για την επίτευξη των στόχων αυτών προέβη σε σημαντική ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων της χώρας, τόσο των συμβατικών, όσο και των πυρηνικών στις οποίες έδωσε ιδιαίτερη έμφαση, επιτυγχάνοντας *εσωτερική εξισορρόπηση*. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η δημοσιονομική πολιτική που εφάρμοσε, για την οικονομική ανάπτυξη των ΗΠΑ.⁵⁴ Η υλοποίηση της *εξωτερικής εξισορρόπησης* κατά την κρίση του Βερολίνου, έγινε με την υποστήριξη της Συμμαχίας του NATO απέναντι στη Σοβιετική Ένωση και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, ενώ κατά την κρίση των πυραύλων επετεύχθη με την εμπλοκή του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών και του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών κατά των ενεργειών της ΕΣΣΔ.

⁵³ Allison, Zelikow, *Η Κρίση της Κούβας - Η ουσία της απόφασης*, σελ.172

⁵⁴ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ.183.

Η *εσωτερική νομιμοποίηση* της Υψηλής Στρατηγικής σε όλες τις περιπτώσεις, έγινε δυνατή με την αξιοποίηση του ψυχροπολεμικού κλίματος και της αντικομμουνιστικής ρητορικής, αν και στο χειρισμό της κρίσης του Κόλπου των Χοίρων ο Kennedy αντιμετώπισε έντονη κριτική και αντιπαράθεση από το σύνολο του Κρατικού μηχανισμού και του πολιτικού κατεστημένου της Washington.⁵⁵ Ήταν η κρίση στην οποία στερήθηκε πλήρως την *εξωτερική νομιμοποίηση*, γι' αυτό και προσπάθησε να αποστασιοποιηθεί και να μην τη στηρίξει πολιτικά. Αντίθετα, στην περίπτωση του Βερολίνου και των πυραύλων, διέθετε την *εξωτερική νομιμοποίηση*, αφού και στις δύο κρίσεις φάνηκε ως αμυνόμενος έναντι ενός επιθετικού αντιπάλου, ενώ στην Κούβα επιπλέον πέτυχε να εκθέσει το Χρουστσόφ στη διεθνή κοινότητα ότι ψεύδεται.

Δ.3.5 Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Kennedy

Όπως στη σχεδίαση και υλοποίηση της πυρηνικής στρατηγικής της χώρας, έτσι και κατά τις κρίσεις που αναλύθηκαν παραπάνω, ο Πρόεδρος Kennedy εφάρμοσε *άμεση προσέγγιση* απέναντι στη Σοβιετική Ένωση. Ειδικότερα στις κρίσεις της Κούβας, υπήρξε σταθερός στις επιλογές του ενάντια σε κάθε είδους κλιμάκωση, στάση που ήταν αντίθετη με τις απόψεις του συνόλου του πολιτικού και κυρίως του στρατιωτικού του επιτελείου. Ενώ η κρίση των πυραύλων θα είχε ενδεχομένως αποφευχθεί εάν ο Kennedy είχε κινηθεί μυστικά, ώστε να δώσει στο Χρουστσόφ το περιθώριο να υποχωρήσει, χωρίς να πληγεί το γόητρό του.⁵⁶

Κατά την κρίση του Βερολίνου η στρατηγική του JFK ήταν *προεκτεινόμενη αποτροπή* και *αποτροπή μέσω παρουσίας*, αφού ενίσχυσε τις στρατιωτικές δυνάμεις που ήδη βρίσκονταν στην περιοχή, αλλά δεν επαρκούσαν για να εμπλακούν

⁵⁵ Οικονομίδης, *Το Σύνδρομο του Οδυσσέα*, σελ.317-319.

⁵⁶ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 193.

σε συμβατικό πόλεμο. Στην κρίση των πυραύλων εφάρμοσε αρχικά την *αποτροπή*, κι όταν βρέθηκε προ τετελεσμένων γεγονότων, εφάρμοσε τη Στρατηγική του πειθαναγκασμού,⁵⁷ αφού με το τελεσίγραφο που επέδωσε στο Χρυστόφ απείλησε με επέμβαση στην Κούβα αν δεν απομακρυνόταν άμεσα οι πύραυλοι.

Όσον αφορά την *καταλληλότητα* στις κρίσεις του Βερολίνου και ιδιαίτερα των πυραύλων της Κούβας, η Υψηλή Στρατηγική που εφάρμοσε ο JFK ήταν προσαρμοσμένη στο διεθνές και εσωτερικό περιβάλλον. Δεν διέτρεχε κίνδυνο απονομιμοποίησης από τις διπλωματικές και στρατιωτικές επιλογές του, ενώ εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο το παράθυρο ευκαιρίας που άνοιξε ο Χρυστόφ, επιχειρώντας να εγκαταστήσει εν κρυπτώ πυρηνικούς πυραύλους στην Κούβα, ψευδόμενος στην αμερικανική Κυβέρνηση και στη διεθνή κοινότητα.

Η *αποδοτικότητα* της Υψηλής Στρατηγικής του στον Κόλπο των Χοίρων ήταν απογοητευτική, ενώ αντίθετα στο Βερολίνο και στην κρίση των πυραύλων υπήρξε εξαιρετική. Πέτυχε τους πολιτικούς στόχους του με την οικονομικότερη χρήση των διαθέσιμων πόρων, καταγράφοντας καθαρή διπλωματική νίκη έναντι της αντίπαλης υπερδύναμης με χρήση στρατιωτικής στρατηγικής. Ο Kennedy πέτυχε πλήρη *συσχετισμό ικανοτήτων και στόχων* στην κρίση των πυραύλων, αφού κινήθηκε εντός των (τεράστιων) δυνατοτήτων της χώρας και πέτυχε τους στόχους του με τα διαθέσιμα μέσα, χωρίς να κινδυνέψει από στρατηγική υπερεπέκταση. Στις κρίσεις του Βερολίνου κι ιδιαίτερα του Κόλπου των Χοίρων, δεν χρησιμοποίησε σε καμία περίπτωση τα μέσα που είχε στη διάθεσή του. Υπήρχε *αντοχή σε σφάλματα* της Υψηλής Στρατηγικής που εφαρμόσθηκε στο Βερολίνο και ιδιαίτερα στους πυραύλους, όπου πολλά σφάλματα και απρόβλεπτες εξελίξεις δεν στάθηκαν

⁵⁷ Ανάλυση της αποτροπής και του πειθαναγκασμού από Κ. Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 21-27.

εμπόδιο στην επιτυχή υλοποίηση της επιλεγμένης Στρατηγικής. Αντίθετα, η εισβολή στον Κόλπο των Χοίρων αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα προς αποφυγή.

Τέλος, στην *εσωτερική συνοχή* διαπιστώνουμε ότι δεν υπήρχε πλήρης αλληλοϋποστήριξη και συνέργεια όλων των φορέων της εξωτερικής πολιτικής. Τα προβλήματα που υπήρχαν ιδιαίτερα μεταξύ διπλωματικής και στρατιωτικής διάστασης, επιλύθηκαν πάλι με την αταλάντευτη μετριοπαθή στάση που κράτησε ο Πρόεδρος. Αυτό φυσικά δεν ίσχυσε στην περίπτωση του Κόλπου των Χοίρων.

Δ.4 Υψηλή Στρατηγική στις Αναπτυσσόμενες Χώρες⁵⁸

Ο Kennedy θεωρούσε ότι το επίκεντρο ανταγωνισμού των δύο υπερδυνάμεων μετατοπιζόταν από την Ευρώπη όπου το μεταπολεμικό *status quo* είχε σταθεροποιηθεί, στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου οι διαδικασίες αποαποικιοποίησης κι εκσυγχρονισμού των παραδοσιακών κοινωνιών αποτελούσαν εύφορο έδαφος για την κομμουνιστική διείσδυση.⁵⁹ «Το πεδίο της μάχης για την υπεράσπιση και την επέκταση της ελευθερίας σήμερα, είναι ολόκληρο το νότιο τμήμα του πλανήτη, οι χώρες των ανερχόμενων λαών», έλεγε ο JFK στις αρχές του 1961.⁶⁰ Πίστευε ότι οι ΗΠΑ και ο κόσμος ολόκληρος αντιμετώπιζε κομμουνιστική απειλή, η επέκταση της οποίας ήταν επικίνδυνη για την ελευθερία οπουδήποτε στην υφήλιο. Έτσι, η Υψηλή Στρατηγική του Kennedy χαρακτηριζόταν από απουσία ιεράρχησης των γεωπολιτικών στόχων, ανάγοντας τη *στρατηγική της ανάσχεσης* σε οικουμενική εμβέλεια.⁶¹ Αυτή η πεποίθηση φαίνεται πως υπήρξε από τις βασικές αιτίες που ο JFK έλαβε την απόφαση μεγαλύτερης εμπλοκής των ΗΠΑ στις χώρες του Τρίτου Κόσμου.

⁵⁸ Περισσότερο γνωστές σε όλους μας σαν χώρες του Τρίτου Κόσμου

⁵⁹ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 186.

⁶⁰ D. Downing, *Τζον Φ. Κένεντι*, (Αθήνα: Σαββάλα, 2001), σελ. 27.

⁶¹ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 182.

Δ.4.1 Λατινική Αμερική – Αφρική

Η Κυβέρνηση Kennedy είχε μια απλοϊκή και υπεραισιόδοξη αντίληψη για την ικανότητα της αμερικανικής πολιτικής να διαμορφώσει τις εξελίξεις στον Τρίτο Κόσμο στην κατεύθυνση του δυτικού προτύπου και υποεκτίμησε την πολυπλοκότητα του εκσυγχρονισμού των αναπτυσσομένων χωρών. Θέλησε να ξεφύγει από τη διαίρεση του κόσμου σε καλούς και κακούς, υποστηρίζοντας πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές μεταρρυθμίσεις στην κατεύθυνση του εκδημοκρατισμού των κρατών του Τρίτου Κόσμου, θεωρώντας τον εκσυγχρονισμό και εκδημοκρατισμό τους ως το καταλληλότερο μέσο για την απόκρουση της κομμουνιστικής επιρροής.⁶² Η άποψη του Kennedy ήταν ότι αν η Αμερική υπερασπίσει τον εαυτό της αποτελεσματικά, αργά ή γρήγορα «ο ιός της ελευθερίας» θα μεταδοθεί και στον κομμουνιστικό κόσμο.⁶³

Με αυτό το πνεύμα προσέγγισε το κίνημα των αδεσμεύτων, ωστόσο επέδειξε ανοχή στη διεθνή πολυμορφία μόνο όσο παρέμενε εκτός κομμουνιστικών πλαισίων. Υποκινούμενος από γνήσιο, αλλά και αφελή, ή τουλάχιστον υπεραισιόδοξο ιδεαλισμό μιας κεντροαριστερής φιλελεύθερης πολιτικής, υποστήριξε προοδευτικά καθεστώτα ενάντια στις διεφθαρμένες ολιγαρχίες των χωρών τους. Σε αυτά τα πλαίσια ίδρυσε τη «Συμμαχία για την Πρόοδο», επιδιώκοντας να προσεγγίσει αναπτυσσόμενες χώρες του Δυτικού ημισφαιρίου. Σε κράτη της Λατινικής Αμερικής που υπέγραψαν τη διακήρυξη της Punta del Este το 1961 και δεσμεύτηκαν να υλοποιήσουν δημοκρατικές, αναπτυξιακές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, υποσχέθηκε δεκαετές πρόγραμμα βοήθειας ύψους είκοσι δισεκατομμυρίων δολαρίων. Οι επαναστάσεις και οι ανταρτοπόλεμοι όμως που ξέσπασαν στη Λ.

⁶² Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 186-187.

⁶³ Downing, *Τζον Φ. Κένεντι*, σελ. 24.

Αμερική σε Βενεζουέλα, Γουατεμάλα, Κολομβία κι αλλού, είχαν κομμουνιστικό προσανατολισμό και αυτό ανάγκασε τις ΗΠΑ να συνεργαστούν με τα κατά τόπους αντιδραστικά ολιγαρχικά καθεστώτα που η «Συμμαχία για την Πρόοδο» επεδίωκε ν' αντικαταστήσει. Την αρχική αισιοδοξία ενταφίασαν οριστικά οι «βρόμικοι πόλεμοι» που διεξήγαγε η CIA ενάντια σε αυτά τα αριστερά επαναστατικά κινήματα.⁶⁴

Δ.4.2 Βιετνάμ

Ενδεικτική των προοδευτικών οραματισμών, των αντικομμουνιστικών εμμονών και της στρατηγικής σκέψης του Kennedy, όσον αφορά τις αναπτυσσόμενες χώρες, ήταν η πολιτική που ακολούθησε στο Ν. Βιετνάμ.⁶⁵ Μιλώντας για τον καθορισμό της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ στα πλαίσια της Υψηλής Στρατηγικής της χώρας στη Ν.Α. Ασία, δήλωσε ότι: «ήταν αποφασισμένος να μην αφήσει το Βιετνάμ να περιέλθει στους κομμουνιστές από έλλειψη οιασδήποτε συμπαράστασης, την οποία θα μπορούσε να παράσχει η Κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών».⁶⁶ Με αυτό το σκεπτικό, η κυβέρνηση Kennedy ανέδειξε το Βιετνάμ ως σύμβολο του παγκόσμιου αγώνα ενάντια στην εξάπλωση του κομμουνισμού. Ενώ απέφυγε να εμπλέξει τις ΗΠΑ στο Λάος, συνάπτοντας συμφωνία ειρήνης κι ουδετερότητας, δεν έπραξε το ίδιο στο Ν. Βιετνάμ, όπου θεώρησε ότι είχε αναλάβει δεσμεύσεις κι ότι διακυβεύονταν η αξιοπιστία της χώρας έναντι των συμμάχων της.

Ο Kennedy αρχικά διατηρούσε αμφιβολίες για τη στρατιωτική εμπλοκή της χώρας στο Βιετνάμ και επάνω σε αυτό το θέμα υπήρχε διάσταση απόψεων με τη στρατιωτική ηγεσία των ΗΠΑ.⁶⁷ Επιθυμούσε να εξαντλήσει τα διπλωματικά μέσα πριν τη στρατιωτική επέμβαση, η οποία στερούνταν διεθνούς νομιμοποίησης.

⁶⁴ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 195.

⁶⁵ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 195.

⁶⁶ M. Sivaram, *Τούτος ο πόλεμος - Γιατί;* [μτφ. Β. Καζαντζή], (Αθήνα: Γκόνη, 1966), σελ.110.

⁶⁷ Οικονομίδης, *Το Σύνδρομο του Οδυσσέα*, σελ.367.

Θέλησε μάλιστα να προβεί σε μυστικές συνομιλίες με τους Σοβιετικούς για να εξηγήσει ότι δεν θα επέτρεπε την επικράτηση του κομμουνισμού στο Βιετνάμ. Παρ' όλα αυτά, η εμπλοκή των ΗΠΑ στην περιοχή ήταν ήδη γεγονός.⁶⁸ Έτσι, ο JFK έθεσε στόχο της Υψηλής Στρατηγικής του τη νίκη στο Ν. Βιετνάμ, πιστεύοντας ότι οι ανεπάρκειες του καθεστώτος Ντιέμ μπορούσαν να ξεπεραστούν με εσωτερικές μεταρρυθμίσεις. Επίσης, το επέλεξε ως πεδίο εφαρμογής της νέας *στρατηγικής ευέλικτης ανταπόδοσης* εναντίον του ανταρτοπολέμου, ώστε ν' αποτρέψει την κομμουνιστική απειλή και από άλλες περιοχές του κόσμου. Η εσφαλμένη αυτή ψυχροπολεμική αντίληψη υποεκτιμούσε την εγχώρια δυναμική της χώρας και υπερεκτιμούσε τα διεθνή κομμουνιστικά κέντρα.⁶⁹

Παρ' όλα αυτά, η αμερικανική Υψηλή Στρατηγική έμεινε αναλλοίωτη στον προσανατολισμό της και το Διακλαδικό Γενικό Επιτελείο ζήτησε στις αρχές του 1962 την ανάπτυξη μάχιμων Μονάδων στο έδαφος του Βιετνάμ για ν' αντιμετωπιστούν οι επιτυχίες των Βιετκόνγκ. Αν και ο Πρόεδρος με τους άμεσους συνεργάτες του ήταν αντίθετοι σε αυτή τη λύση, λίγο αργότερα και υπό το βάρος της επιδείνωσης της κατάστασης στο θέατρο επιχειρήσεων, ενέκρινε την ενίσχυση της στρατιωτικής παρουσίας των ΗΠΑ με προσωπικό κι ελικόπτερα. Ωστόσο, η κατάσταση δεν βελτιώθηκε μέχρι το καλοκαίρι του 1963 και ο Kennedy συναίνεσε στην ανατροπή του Προέδρου Ντιέμ, λίγες μόλις εβδομάδες πριν τη δολοφονία του.⁷⁰

Ο David Horowitz ανέφερε ότι ο Kennedy ακολούθησε τη συγκεκριμένη πολιτική στη Νοτιοανατολική Ασία από φόβο μήπως κατηγορηθεί ως «κατευναστής», από το πολιτικό και στρατιωτικό κατεστημένο της Ουάσινγκτον.⁷¹ Στο ίδιο μήκος κύματος ο Noam Chomsky υποστήριξε ότι ο Kennedy ήταν ένας τυπικός

⁶⁸ Marilyn B. Young, *Οι Πόλεμοι του Βιετνάμ 1945-1990*, (Αθήνα: Οδυσσέας, 2008), σελ. 147.

⁶⁹ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ. 197.

⁷⁰ Οικονομίδης, *Το Σύνδρομο του Οδυσσέα*, σελ. 368.

⁷¹ Horowitz, *Από τη Γάλα στο Βιετνάμ, Ανατομία της Διεθνούς Πολιτικής ζωής (1945-1967)*, σελ. 213.

εκπρόσωπος της παγκόσμιας πολιτικής των ΗΠΑ στον 20^ο αιώνα, που αν και είχε επιφυλάξεις, εντούτοις κλιμάκωσε τον πόλεμο στο Βιετνάμ.⁷² Ενώ ο Υπουργός Άμυνας Robert McNamara ισχυρίστηκε ότι ο φόβος των ΗΠΑ για την κυριαρχία του κομμουνισμού, που προερχόταν από την εκτόξευση του Σπούτνικ και την εγγύτητα του Κάστρο, υπήρξε ισχυρό κίνητρο για τη χάραξη της συγκεκριμένης Υψηλής Στρατηγικής της κυβέρνησης Kennedy.⁷³

Δ.4.3 Στόχοι και Μέσα της Υψηλής Στρατηγικής του Kennedy στις Αναπτυσσόμενες Χώρες

Ο Kennedy απευθυνόμενος με τη δράση του στις αναπτυσσόμενες χώρες, επεδίωκε την ανάσχεση της εξάπλωσης του κομμουνισμού μέσω της διάδοσης της δυτικής Δημοκρατίας και ελευθερίας, όπως αυτός και οι σύμβουλοί του οραματίζονταν. Ο στόχος αυτός ωστόσο δεν είναι ανεξάρτητος από το σταθερό προσανατολισμό του JFK προς εκπλήρωση του σκοπού της διατήρησης κι ενίσχυσης του παγκόσμιου κύρους κι επιρροής των ΗΠΑ. Ειδικά στο Ν. Βιετνάμ, η διάσωση του εθνικού γοήτρου της Αμερικής υπήρξε σημαντικός παράγοντας στη λήψη των πλέον κρίσιμων αποφάσεων για τη συνέχιση του πολέμου.

Ο Kennedy για την υποστήριξη της Υψηλής Στρατηγικής του στη Λατινική Αμερική και στην Αφρική επεδίωξε την *εσωτερική εξισορρόπηση* μέσω αλλαγών στην οικονομική πολιτική της Κυβέρνησης, που ενίσχυε τη ζήτηση και προέβλεπε μείωση του φόρου εισοδήματος.⁷⁴ Ενώ για τη Στρατηγική που εφάρμοσε στη Ν.Α. Ασία, στηρίχθηκε στην αναδιοργάνωση των συμβατικών αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων, που έπρεπε ν' αναλάβουν δράση στο έδαφος του Βιετνάμ. Η πολιτική

⁷² Noam Chomsky, *Έτος 501, Η κατάκτηση συνεχίζεται*, (Αθήνα: Τύπος, 1994), σελ.315.

⁷³ «Νιώθαμε κυκλωμένοι και σε κίνδυνο. Αυτός ο φόβος κρύβεται πίσω από την ανάμιξή μας στο Βιετνάμ», Robert S. McNamara, *In Retrospect, The Tragedy and Lessons from Vietnam*, (Ν. Υόρκη: Times Books-Random House, 1995), σελ. 30.

⁷⁴ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 183.

που ακολούθησε ο JFK στη Λατινική Αμερική είναι ο ορισμός της *εξωτερικής εξισορρόπησης* απέναντι στην επεκτατική κομμουνιστική τακτική της ΕΣΣΔ προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ στην περίπτωση του Βιετνάμ, προχώρησε στη σύναψη συμφωνίας ειρήνης κι ουδετερότητας με το Λάος.

Η δημοσιοποίηση των ευγενών σκοπών της στήριξης και χρηματοδότησης των αναπτυσσομένων χωρών της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής για την προώθηση του εκσυγχρονισμού, ανάπτυξης και υλοποίησης κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, παρείχε αρκετά σημαντική *εσωτερική και εξωτερική νομιμοποίηση* στην κυβέρνηση Kennedy, μέχρι του σημείου να συμμετέχει κι ο Τσε Γκεβάρα στη διάσκεψη της Punta del Este.⁷⁵ Αντίθετα, στην περίπτωση του Βιετνάμ υπήρχε δυστοκία στην επαρκή αιτιολόγηση της στρατιωτικής επέμβασης. Και πάλι, η θεωρία ανάσχεσης του κομμουνιστικού κινδύνου ήταν αυτή που έδωσε στην Κυβέρνηση τα επιχειρήματα για να υποστηρίξει την πολιτική της στη Ν.Α. Ασία.

Δ.4.4 Αξιολόγηση της Υψηλής Στρατηγικής του Kennedy στις Αναπτυσσόμενες Χώρες

Ενώ στη Λατινική Αμερική ο Kennedy προσπάθησε να εφαρμόσει σε μεγάλη κλίμακα μία *Στρατηγική συμμαχιών* και μέσω οικονομικής βοήθειας να κερδίσει την πολιτική κηδεμονία των χωρών αυτών, στο Ν. Βιετνάμ ανέπτυξε τη *Στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης* απέναντι στους Βιετκόνγκ και στο Β. Βιετνάμ.

Η Υψηλή Στρατηγική του Αμερικανού Προέδρου όσον αφορά την *καταλληλότητα* σε σχέση με τις αναπτυσσόμενες χώρες της Λατινικής Αμερικής, ήταν προσαρμοσμένη στις εξελίξεις του διεθνούς περιβάλλοντος. Εκμεταλλεύτηκε τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας του που ήταν η οικονομική ευρωστία, για να

⁷⁵ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, σελ 189.

προσελκύσει τις φτωχές χώρες της Ν. Αμερικής. Προσπάθησε με αυτό τον τρόπο να προβάλει τις αρχές και τα ιδεώδη της δυτικής Δημοκρατίας και της ελεύθερης αγοράς, ώστε να κάνει πιο ελκυστική την πρότασή του απέναντι σε αυτά τα κράτη και να υλοποιήσει την πολιτική απομόνωσης της ΕΣΣΔ. Αντίθετα, στο Ν. Βιετνάμ συνεχίζοντας τις επιλογές του προκατόχου του, παρέμεινε εγκλωβισμένος σε μια αδιέξοδη πολιτική, που δεν λάμβανε υπ' όψη της τον κίνδυνο απονομιμοποίησης της Υψηλής Στρατηγικής του, ούτε και τις κοινωνικοπολιτικές ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης χώρας. Επίσης, η *αποδοτικότητα* της Στρατηγικής Kennedy σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, μπορεί να χαρακτηριστεί τουλάχιστον φτωχή. Η εξωτερική εξισορρόπηση που εφάρμοσε δεν έφερε το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, ούτε και οι Στρατηγικές των Συμμαχιών και της Ανάσχεσης, αφού η κατάσταση στο Ν. Βιετνάμ έβαινε συνεχώς επιδεινούμενη μέχρι και τη δολοφονία του, ενώ η πρωτοβουλία της «Συμμαχίας για την Πρόοδο» βούλιαξε στα θολά νερά του ανταρτοπολέμου και των επιχειρήσεων της CIA στη Ν. Αμερική. Οι τεθέντες στόχοι της Υψηλής Στρατηγικής στη Λατινική Αμερική ήταν εντός των οικονομικών δυνατοτήτων της χώρας και δεν κινδύνευε από υπέρβαση και κατάρρευση. Ο *συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων* όμως στο Βιετνάμ, οδηγούσε με μαθηματική ακρίβεια σε Στρατηγική υπερεπέκταση, κάτι που στα αρχικά στάδια του πολέμου δεν ήταν ορατό, λόγω της ασύγκριτης αμερικανικής υπεροπλίας. Εδώ ίσως να υπήρξε καθοριστικός παράγοντας η απειρία της κυβέρνησης Kennedy –των νεαρών μελών της και του Προέδρου συμπεριλαμβανομένου- στη διεθνή πολιτική και διπλωματία, που δεν της επέτρεψε να κάνει πλήρη χρήση των συντελεστών ισχύος των ΗΠΑ.

Η αντοχή σε σφάλματα της Στρατηγικής Kennedy υπήρξε μικρή, με αποτέλεσμα στο τέλος αυτή να καταρρεύσει τόσο στη Ν. Αμερική, όσο και στο

Βιετνάμ. Δεν υπήρχαν οι αντοχές που θα απορροφούσαν τις αρνητικές συνέπειες σφαλμάτων και κακοτυχιών που πάντα συμβαίνουν. *Η εσωτερική συνοχή* τέλος, που αφορά όλες τις επί μέρους πτυχές της Υψηλής Στρατηγικής, δεν υπήρξε ιδιαίτερα συνεκτική, αφού σε πολλές περιπτώσεις η μεταξύ τους αλληλοϋπόνομευση οδήγησε στην αποτυχία επίτευξης των τεθέντων στόχων.

Δ.5 Το Ηγετικό Προφίλ του Kennedy – Έλεγχος Θεωρίας

Ο John F. Kennedy έμεινε στο Λευκό Οίκο λιγότερο από τρία χρόνια, αλλά αυτά υπήρξαν από τα πιο κρίσιμα στη νεότερη ιστορία των ΗΠΑ. Τελικά η όλη προεδρία του ήταν ισχυρή στην εικόνα και πεινιχρή στην ουσία, ειδικά όσον αφορά την εσωτερική πολιτική των ΗΠΑ. Ο Kennedy ήταν ο νέος Roosevelt μονάχα στις ανεκπλήρωτες προσδοκίες των κεντροαριστερών φιλελεύθερων.⁷⁶

Ο JFK ήταν υπέρμαχος της Στρατηγικής της αποτροπής, με την οποία πέτυχε θετικά αποτελέσματα. Κύριος τομέας εφαρμογής της αποτροπής υπήρξε η πυρηνική στρατηγική των ΗΠΑ, όπου υιοθέτησε το δόγμα της ευέλικτης ανταπόδοσης. Αποτροπή επίσης εφάρμοσε στο Βερολίνο, τόσο με επεκτεινόμενη αποτροπή, όσο και μέσω παρουσίας (αμερικανικών στρατευμάτων). Όσο αφορά στην κρίση των πυραύλων της Κούβας, όταν η αποτροπή δεν λειτούργησε, εφάρμοσε τον πειθαναγκασμό. Στο σύνολο των Στρατηγικών του επιλογών, εφάρμοσε άμεση προσέγγιση απέναντι στην ΕΣΣΔ. Οι βασικές πολιτικές του επιλογές που όρισαν τους στόχους της Υψηλής του Στρατηγικής υπήρξαν η στρατιωτική και οικονομική ενίσχυση των ΗΠΑ με αύξηση του κύρους κι επιρροής της και ταυτόχρονη υπερίσχυση επί της ΕΣΣΔ. Ακόμη, επιδιώξεις του ήταν η εξάπλωση των δυτικών προτύπων ελευθερίας και δημοκρατίας στον Τρίτο κόσμο, με ταυτόχρονη αναχαίτιση εξάπλωσης του κομμουνισμού. Ωστόσο, στις παραπάνω

⁷⁶ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, σελ. 177.

επιλογές του υπήρξε απουσία ιεράρχησης των γεωστρατηγικών στόχων, με αποτέλεσμα την ανισοκατανομή μέσων και πόρων για την επίτευξή τους και τη συνεπακόλουθη κατάρρευση μερικών από αυτές.

Από τις αρχέτυπες και μικτές μακροσκοπικές Στρατηγικές διαπιστώσαμε ότι για να αντιμετωπίσει την εξάπλωση της κομμουνιστικής απειλής στις αναπτυσσόμενες χώρες, εφάρμοσε τη Στρατηγική της ανάσχεσης – επέκτασης, αποφεύγοντας όπου ήταν δυνατόν το στρατιωτικό σκέλος (με εξαίρεση το Βιετνάμ), σε συνδυασμό με τη Στρατηγική της εξισορρόπησης, προκειμένου ν' αποστερήσει από την ΕΣΣΔ πιθανούς συμμάχους στον Τρίτο Κόσμο. Οι παραπάνω Στρατηγικές του στέφθηκαν με επιτυχία όσον αφορά την πυρηνική στρατηγική και την κρίση των πυραύλων της Κούβας, ενώ απέτυχαν παταγωδώς στον Κόλπο των Χοίρων και στην προσπάθεια προσεταιρισμού των αναπτυσσομένων χωρών, με προεξέχον παράδειγμα την εμπλοκή των ΗΠΑ στον πόλεμο του Βιετνάμ. Ωστόσο, σύμφωνα με κάποιους αναλυτές, η εξωτερική πολιτική του JFK απέναντι στην Κούβα υπήρξε ανεπαρκής, φέρνοντας ως επιχείρημα ότι τόσο αυτός, όσο κι όλοι οι επόμενοι Πρόεδροι των ΗΠΑ, απέτυχαν να υλοποιήσουν το μακροπρόθεσμο στόχο της αμερικανικής Υψηλής Στρατηγικής, ν' απομακρύνουν τον Κάστρο από την εξουσία και να αλλάξουν το καθεστώς.⁷⁷

Ο Kennedy δεν μπορούσε να ξεπεράσει την εικόνα των «κακών» σοβιετικών που είχε χαράξει ανεξίτηλα στους Αμερικανούς ο Ψυχρός Πόλεμος, αποδεικνύοντας ότι ήταν από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της θεωρίας του κομμουνιστικού κινδύνου⁷⁸ και επαληθεύοντας τον Boulding, που υποστήριξε ότι η συμπεριφορά των πολιτικών ηγετών δεν είναι άμεση συνάρτηση των

⁷⁷ John Lewis Gaddis, *We Know Now, Rethinking Cold War History*, (Oxford: Oxford University Press, 1998), σελ. 278.

⁷⁸ Alexander L. George, Richard Smoke, *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*, (Νέα Υόρκη: Columbia University Press, 1974), σελ. 489.

αντικειμενικών γεγονότων, αλλά της εικόνας που έχουν διαμορφώσει για τα γεγονότα αυτά.⁷⁹ Οπότε, ο JFK σύμφωνα με το Σύστημα πεπιοθήσεων του George (βλ. Σχήμα 1.4), λειτουργούσε και λάμβανε τις αποφάσεις του κάτω από το αντικομμουνιστικό πρίσμα. Το ψυχολογικό του υπόβαθρο αλλά και η κληρονομιά της κομμουνιστικής αντίληψης που κουβαλούσε στους ώμους του, δεν του άφησαν περιθώρια για έναν ενδεχομένως πιο ήπιο χειρισμό της κρίσης των πυραύλων της Κούβας. Το τηλεσίγραφο που επέδωσε στους σοβιετικούς για την απόσυρση των πυραύλων και ο ναυτικός αποκλεισμός, ήταν το λιγότερο που μπορούσε να κάνει με βάση την εσωτερική λογική των κινήτρων που κατεύθυναν την πολιτική του συμπεριφορά στα κρίσιμα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής.⁸⁰ Συμπερασματικά, ο Πρόεδρος αντιμετώπιζε τις πολλές όψεις εντελώς διαφορετικών προβλημάτων ανάλογα με το χαρακτήρα του, την υπευθυνότητά του και κυρίως τις εμπειρίες του.⁸¹

Η ερμηνεία αυτή, δικαιολογεί σε μεγάλο βαθμό την τοποθέτηση του Kennedy στην τυπολογία των Προέδρων των ΗΠΑ από τον Barber, όπως είδαμε νωρίτερα,⁸² στην κατηγορία Ενεργητικού – Θετικού (βλ. Σχήμα 1.3), σύμφωνα με την οποία ο JFK δαπανούσε πράγματι πολλή ενέργεια στην εκπλήρωση των προεδρικών του καθηκόντων, αλλά επίσης αποκόμιζε και μεγάλη ευχαρίστηση από το αξίωμα του Προέδρου. Επίσης καταγεγραμμένη είναι η εξαιρετική προσαρμοστικότητα του, ενώ από την ανάλυση του κεφαλαίου που προηγήθηκε, φάνηκε ότι η αυτοπεποίθησή του ήταν επίπλαστη. Η παραπάνω διαπίστωση στοιχειοθετείται περαιτέρω με βάση την ψυχοπολιτική προσέγγιση, όπου σύμφωνα με τον Thomas Mongar, ο JFK υπέφερε στο μεγαλύτερο μέρος της ζωής του από μια

⁷⁹ Kenneth E. Boulding, *National Images and International Systems* στο James N. Rosenau (ed.) *International politics and Foreign Policy. A reader in research and theory*, (N. Υόρκη: The Free Press, 1961), σελ. 391.

⁸⁰ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, σελ. 186.

⁸¹ Allison, Zelikow, *Η Κρίση της Κούβας - Η ουσία της απόφασης*, σελ. 509.

⁸² Κεφάλαιο Πρώτο της Διατριβής, σελ. 18.

νευρωτικού τύπου σύγκρουση ανάμεσα σε έναν ισχυρό φόβο για κάποια ενδεχόμενη αποτυχία και σε μια έντονη ανάγκη για βοήθεια. Τα δύο εντονότερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του ήταν η μεγάλη του θέληση για εξουσία κι ο έντονος φόβος του για αποτυχία.⁸³ Ο Chester Bowles που ανήκε στο στενό περιβάλλον του Kennedy, έγραψε ότι στην τελική διαμόρφωση της πολιτικής φιλοσοφίας και πρακτικής του, καθοριστικό ρόλο έπαιξε η επιρροή της οικογένειας, σημαδεύοντας την προσωπικότητα και το χαρακτήρα του με ένα αίσθημα χαμηλής αυτο-επιβεβαίωσης.⁸⁴

Με βάση την τυπολογία του Wolfenstein, ο Kennedy κατατάσσεται στην κατηγορία του Φιλελεύθερου, που απενίζει με αισιοδοξία το μέλλον, με θετική στάση ζωής και αντλεί ευχαρίστηση από την εκτέλεση των υποχρεώσεων και καθηκόντων του (βλ. Σχήμα 1.2). Όσον αφορά την κατάταξη του Kennedy στους ιδεατούς τύπους ηγετών με βάση το μοντέλο του Lasswell, από τα εμφανή χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Παρορμητικού ηγέτη, αυτός συγκεντρώνει τα περισσότερα στο πρόσωπό του (βλ. Σχήμα 1.1). Ήταν απείθαρχος, αμφισβητίας, προέβαλε το συναίσθημα κι απολάμβανε το χειροκρότημα, προτιμούσε την ποικιλία, παρουσιαζόταν με διάφορα προσωπεία και πάνω απ' όλα, ήταν ιδεολόγος.

Ο Kennedy υπήρξε ένας πολιτικός ηγέτης με έντονη προσωπικότητα, που με τις αποφάσεις και τις επιλογές του στην Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ σημάδεψε την εξέλιξη του Ψυχρού πολέμου και για μια στιγμή έφερε την ανθρωπότητα στο κατώφλι του πυρηνικού ολοκαυτώματος. Παρ' όλα αυτά, υπήρξε οπαδός της ειρήνης. Η προσωπικότητά του, ο μοναδικός συνδυασμός ατομικών χαρισμάτων, προσωπικών ελαττωμάτων κι ενός πολιτικού και διεθνούς περιβάλλοντος υψηλού

⁸³ Horowitz, *Από τη Γιάλτα στο Βιετνάμ, Ανατομία της Διεθνούς Πολιτικής ζωής (1945-1967)*, σελ. 520.

⁸⁴ Chester Bowles, *Promises to Keep. My years in Public Life 1941-1969*, (Νέα Υόρκη: Harper & Row, 1971), σελ. 448.

κινδύνου, δημιούργησαν τις συνθήκες να χαρακτηριστεί από πολλούς χαρισματικός ηγέτης. Από τις τυπικές προϋποθέσεις εξέλιξης της χαρισματικής ηγεσίας, ο JFK συγκεντρώνει τους παράγοντες της αμερικανικής κοινωνίας που βρισκόταν σε αντικομμουνιστική – ψυχροπολεμική κρίση και την παρουσία του στη θέση του Προέδρου ως προικισμένης προσωπικότητας που επικοινωνούσε άμεσα με το λαό, με αποτέλεσμα τη δημιουργία δεσμού μεταξύ λαού - ηγέτη. Η αντίφαση που παρουσιάζεται κατά τη μεταμόρφωση του Kennedy από χαρισματικό φιλελεύθερο ηγέτη σε μεταρρυθμιστή, είναι ότι στις ανεπτυγμένες κοινωνίες όπως η αμερικανική, ο κυρίαρχος τύπος πολίτη είναι ο ορθολογικός κι ο ενδεδειγμένος τύπος ηγέτη ο θεσμικός.

Από αυτή την περιπτωσιολογική μελέτη, όσον αφορά στην επιβεβαίωση της θεωρίας που αναφέρεται στους ιδεατούς τύπους ηγετών, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι ο συνδυασμός ιδεοτύπων του Παρορμητικού ηγέτη με τον ενεργητικό – θετικό που ταυτίζονται με το πρόσωπο ενός φιλελεύθερου πολιτικού, δεν αποτελεί σταθερή συνταγή επιτυχίας, αφού στην περίπτωση του JFK, παρ' όλο που συγκέντρωσε τα παραπάνω χαρακτηριστικά, τα αποτελέσματα της Υψηλής Στρατηγικής του υπήρξαν μέτρια και μερικές φορές φτωχά. Πιθανόν η έλλειψη συμβατότητας μεταξύ του τύπου της Αμερικανικής κοινωνίας (ανεπτυγμένη με ορθολογικούς πολίτες) και του πολιτικού ηγέτη (αν όχι χαρισματικός, σίγουρα μη θεσμικός) να προκάλεσε κάποιου είδους εσωτερικής σύγκρουσης στο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ, με αποτέλεσμα αυτή την ανακολουθία.

Συνοψίζοντας, από τον έλεγχο της θεωρίας μέσω της περιπτωσιολογικής έρευνας που αφορά στο ιστορικό παράδειγμα του John Fitzgerald Kennedy, διαπιστώθηκε ότι κατά τη χάραξη της Υψηλής Στρατηγικής, η προσωπικότητα του ηγέτη είναι αυτή που παίζει το ρόλο της ανεξάρτητης μεταβλητής, ενώ η επίτευξη

των πολιτικών στόχων του Κράτους μέσω της παραγόμενης Υψηλής Στρατηγικής, το ρόλο της εξαρτημένης μεταβλητής, επαληθεύοντας την υπόθεση εργασίας μας.

Συμπερασματικά, επαληθεύεται η θεωρία του Κώδικα Λειτουργίας του Boulding, μέσα από το Σύστημα Πεπιοθήσεων του George, αφού καταδεικνύεται πόσο ισχυρός είναι ο ηθικός κώδικας του ηγέτη, που δεν του επιτρέπει ν' αντιλαμβάνεται τα αληθινά γεγονότα από αντικειμενική σκοπιά, αλλά μέσα από το πρίσμα των αντιλήψεων, απόψεων και πεπιοθήσεών του, επιδεχόμενα υποκειμενικής ερμηνείας, άρα κι αντιμετώπισης. Τέλος, η Προεδρία του Kennedy δικαιώνει απόλυτα τον Χαράλαμπο Παπασωτηρίου που αναφέρει μεταξύ άλλων ότι: «Η ιστορία του ψυχρού πολέμου θα ήταν διαφορετική, αν οι εντυπωσιακοί συντελεστές ισχύος των ΗΠΑ είχαν συνδυαστεί εξαρχής με μεγαλύτερη πείρα στη διεθνή πολιτική».⁸⁵

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάσαμε την Υψηλή Στρατηγική που διαμόρφωσε κι εκτέλεσε ο John Fitzgerald Kennedy, 35^{ος} Πρόεδρος των ΗΠΑ σε λιγότερο από τρία χρόνια που έμεινε στο Οβάλ Γραφείο, διαχειριζόμενος την τύχη της χώρας του, αλλά και του πλανήτη. Αναλύσαμε τους στόχους και τα μέσα της Υψηλής αυτής Στρατηγικής ελέγχοντας το σχεδιασμό της και προβήκαμε στην αξιολόγησή της σύμφωνα με τα κριτήρια της θεωρίας. Τέλος, πραγματοποιήσαμε έλεγχο της θεωρίας με επιβεβαίωση των υποθέσεων εργασίας, μέσα από το ιστορικό παράδειγμα. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα γίνει σύνοψη των ευρημάτων και καταγραφή των συμπερασμάτων που προκύπτουν από αυτά.

⁸⁵ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, σελ. 33.

ΜΕΡΟΣ 3^ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συχνά συμβαίνει ν' αντιμετωπίζουμε καταστάσεις κι εξελίξεις στη ζωή μας, οι οποίες δεν μας προκαλούν αρκετή ανησυχία ή προβληματισμό για το πώς διαμορφώθηκαν. Μέχρι, ένα τυχαίο γεγονός, να γίνει αφορμή να δούμε από άλλη οπτική γωνία τα γεγονότα και τον τρόπο που αυτά προέκυψαν. Αυτό περίπου συνέβη και με τούτη την εργασία, η οποία έγινε αφορμή να κατανοήσω καλύτερα εκφάνσεις της ελληνικής εξωτερικής, αλλά και διεθνούς πολιτικής και να συνειδητοποιήσω το ρόλο που παίζουν πολλές κι αφανείς μεταβλητές, στη χάραξη κι εφαρμογή της Υψηλής Στρατηγικής από τους πολιτικούς ηγέτες.

Αυτό το ρόλο ανακαλύπτουμε στα επιμέρους συμπεράσματα του 2^{ου} Μέρους αυτής της μελέτης, από όπου προκύπτουν αρκετά ενδιαφέροντα ευρήματα, τα οποία δίνουν απαντήσεις στα ερωτήματα και στις υποθέσεις εργασίας που κάναμε στο 1^ο Μέρος της διατριβής. Φάρος σε αυτή τη διαδικασία, υπήρξε η περιπτωσιολογική έρευνα που βασίστηκε στον Πρωθυπουργό της Ελλάδας Ελευθέριο Βενιζέλο και τον Πρόεδρο των ΗΠΑ, John Fitzgerald Kennedy.

Ο Βενιζέλος, ένας χαρισματικός φιλελεύθερος πολιτικός που ξεκίνησε ως ριζοσπάστης, στα χρόνια της πρωθυπουργίας του μετεξελίχθηκε σε ρεαλιστή οραματιστή και τέλος σε μεταρρυθμιστή, έχοντας πλήρη συναίσθηση της διεθνούς πραγματικότητας κι ισορροπίας ισχύος στο υποσύστημα των Βαλκανίων, προσπάθησε να υλοποιήσει το όραμά του για ενίσχυση του ρόλου της Ελλάδας στο γεωστρατηγικό αυτό σύμπλοκο, μέσω της εθνικής ολοκλήρωσης. Δυστυχώς, οι πολιτικοί του αντίπαλοι ακολούθησαν εντελώς αντίθετη Υψηλή Στρατηγική, χωρίς

να λάβουν υπ' όψη τους τις ανακατανομές στο διεθνές Σύστημα ισχύος και καταπόντισαν το όραμα αυτό, μαζί με την προοπτική για μια ισχυρή Ελλάδα. Ο δεύτερος, *χαρισματικός(;) ηγέτης των Δημοκρατικών, διατήρησε τη φιλελεύθερη πολιτική του προσπαθώντας να μετεξελιχθεί σε μεταρρυθμιστή της αμερικανικής κοινωνίας και της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, χωρίς τελικά να το κατορθώσει.* Η Υψηλή Στρατηγική που οραματίστηκε και θέλησε να πραγματώσει, ήταν υπερβολικά φιλόδοξη και ταυτόχρονα, χαρακτηριζόταν από απουσία ιεραρχημένων στόχων. Το αποτέλεσμα ήταν να βαλτώσει στα γρανάζια των γραφειοκρατικών θεσμών της αμερικανικής διοίκησης και του πολιτικού κατεστημένου της Ουάσινγκτον, αφήνοντας όμως το στίγμα της σε πολλούς τομείς της εσωτερικής κι εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ.

Από την περιπτωσιολογική έρευνα που προηγήθηκε, διαπιστώνουμε βάση της τυπολογίας τους, ότι και οι δύο ηγέτες, τόσο ο Βενιζέλος, όσο κι ο Kennedy κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο αξίωμα, - και για το Βενιζέλο υπήρξε μακρά η περίοδος διακυβέρνησης - δεν παρέμειναν προσκολλημένοι στον ίδιο ιδεότυπο ηγέτη. Με την πάροδο των ετών και κυρίως επηρεασμένοι από τις ευθύνες κι εμπειρίες της θέσης τους, αμφότεροι διαφοροποίησαν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους και μετεξελίχθηκαν ανάλογα με τις ιστορικές συνθήκες και σύμφωνα με τις ανάγκες της κοινωνίας, όπως είδαμε παραπάνω.¹

Μπορεί οι δομικοί περιορισμοί του διεθνούς συστήματος να επιβάλλουν μια ορισμένη συμπεριφορά στον πολιτικό ηγέτη, κανείς ωστόσο δεν μπορεί να θέσει το ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής ερήμην της ηγετικής προσωπικότητας. Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις διεθνών κρίσεων, αναδεικνύεται ο κώδικας λειτουργίας του πολιτικού ηγέτη, το φιλοσοφικό και λειτουργικό του προφίλ, η ιδιοσυγκρασία

¹ Τυπολογία Μεταμόρφωσης πολιτικών Ηγετών Κλεομένη Κουτσούκη, βλ. Κεφ. Πρώτο, σελ.23-24.

του, το ύφος της διοίκησης που ασκεί, εν τέλει η ικανότητά του ή η ανεπάρκειά του ν' ανταποκριθεί στη μέγιστη ευθύνη της διακυβέρνησης ενός κράτους - μεγάλου ή μικρού - και της διαχείρισης της ανθρώπινης ζωής,² μέσα από τη χάραξη της εθνικής Υψηλής Στρατηγικής, της οποίας έχει και την ευθύνη υλοποίησης. Τα παραπάνω ισχύουν ιδιαίτερα, αν πρόκειται για χαρισματικό ο ηγέτη, ο οποίος διαθέτει ισχυρή προσωπικότητα και σταθερή άποψη για την Υψηλή Στρατηγική της χώρας του. Συμπερασματικά, το άτομο - το πρώτο εκ των τριών διακριτών επιπέδων ανάλυσης του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων - υπήρξε και συνεχίζει να υπάρχει ως κεντρικός φορέας της πολιτικής διαδικασίας, όσο κι αν θεσμοί, Οργανισμοί και συλλογικά Όργανα περιορίζουν ή και αναιρούν με τις πολύπλοκες δομές τους και διαδικασίες την αυτόνομη δράση του. Χωρίς να αποδεχόμαστε την ύπαρξη και λειτουργία της «αυθεντίας», καταδεικνύεται από την περιπτωσιολογική μελέτη ο σημαντικός - και συχνά κυρίαρχος - ρόλος του ατόμου / πολιτικού ηγέτη, στη χάραξη και υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής, με βάση κυρίως τον ηθικό του κώδικα, το σύστημα πεποιθήσεών του.

Αυτή η διαπίστωση μας μεταφέρει στο επόμενο συμπέρασμα, που αφορά στην επαλήθευση της θεωρίας του Κώδικα Λειτουργίας του Boulding, μέσα από το Σύστημα Πεποιθήσεων του George.³ Σύμφωνα με τα ευρήματα που αφορούν και στους δύο πολιτικούς ηγέτες και ιδιαίτερα στον Kennedy, καταδεικνύεται πόσο ισχυρός είναι ο ηθικός κώδικας του ηγέτη, που δεν του επιτρέπει ν' αντιλαμβάνεται τα αληθινά γεγονότα από αντικειμενική σκοπιά, αλλά μέσα από το πρίσμα των αντιλήψεων, απόψεων και πεποιθήσεών του, επιδεχόμενα υποκειμενικής ερμηνείας, άρα κι αντιμετώπισης. Η σημασία του παράγοντα αυτού εκτιμώ ότι είναι

² Σπύρος Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2007), σελ. 199.

³ Κώδικας Λειτουργίας του Kenneth E. Boulding, βλ. Κεφ. Πρώτο, σελ. 20-21.

ιδιαίτερα μεγάλη, γιατί επεξηγεί όχι μόνο τα ιστορικά παραδείγματα που εξετάσαμε στην εμπειρική μας μελέτη, αλλά αποφάσεις και στρατηγικές που υλοποιούνται καθημερινά στο Διεθνές Σύστημα. Οπότε, αγνοώντας τον ηθικό κώδικα του κάθε ηγέτη, αδυνατούμε συχνά να τις επεξηγήσουμε ή ακόμη να τις κατανοήσουμε.

Οι πολιτικές επιλογές τόσο του Βενιζέλου, όσο και του Kennedy, υπήρξαν κρίσιμες για τη μελλοντική πορεία των χωρών τους, ενώ μερικές από αυτές τις αποφάσεις καθόρισαν ή επανακαθόρισαν την ισορροπία ισχύος στο διεθνές σύστημα ή υποσύστημα που αυτές ανήκουν. Η περιπτωσιολογική έρευνα που προηγήθηκε, μας απέδειξε ότι στο σύνολο των περιπτώσεων η Υψηλή Στρατηγική που ακολούθησε τόσο ο Βενιζέλος στην Ελλάδα, όσο και ο JFK στις ΗΠΑ, υπήρξε κατά το πλείστο έμπνευση και δημιουργήμα του πολιτικού ηγέτη, που προσπάθησε μέσα από αυτή να υλοποιήσει το όραμά του. Ο Βενιζέλος το όραμα της ισχυρής Ελλάδας και ο Kennedy της ισχυρής Αμερικής. Έκανε ό, τι μπορούσε ο καθένας τους για να υλοποιήσει αυτό το όραμα, μέσα από την εφαρμογή μιας Υψηλής Στρατηγικής που θα έφερνε το ποθητό αποτέλεσμα, αντίθετα από εισηγήσεις συνεργατών και γνώμες άλλων, ακόμη και του λαού μερικές φορές. Συνοψίζοντας, από τον έλεγχο της θεωρίας που αφορά τόσο στο ιστορικό παράδειγμα του Ελευθερίου Βενιζέλου, όσο και σε αυτό του John Kennedy, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι η προσωπικότητα του ηγέτη είναι καθοριστικός παράγοντας για την επιλογή συγκεκριμένων Στρατηγικών. Εν κατακλείδι οι παραπάνω εμπειρικές διαπιστώσεις επαληθεύουν την υπόθεση εργασίας, ότι η προσωπικότητα του ηγέτη παίζει καταλυτικό ρόλο στη χάραξη της Υψηλής Στρατηγικής ενός κράτους, ως ανεξάρτητη μεταβλητή, ενώ η επίτευξη των πολιτικών στόχων που απορρέουν από αυτή τη Στρατηγική, εξαρτώνται άμεσα από τον τρόπο που ο ηγέτης επιλέγει να την υλοποιήσει.

Ένα άλλο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε από αυτή την περιπτωσιολογική μελέτη, όσον αφορά στην επιβεβαίωση της θεωρίας σχετικά με τους ιδεατούς τύπους ηγετών, είναι ότι δεν υπάρχει ιδανικός ιδεότυπος πολιτικού ηγέτη, ή ιδανικός συνδυασμός ιδεατών τύπων, ο οποίος να εγγυάται την αποτελεσματική κι επιτυχή χάραξη κι εφαρμογή της Υψηλής Στρατηγικής της χώρας του. Ο συνδυασμός ιδεοτύπων του Παρορμητικού ηγέτη με τον ενεργητικό - θετικό που ταυτίζονται με το πρόσωπο ενός φιλελεύθερου πολιτικού, εξετάστηκε διεξοδικά στην παρούσα μελέτη μέσω της εφαρμογής στα δύο ιστορικά παραδείγματα και δεν αποτελεί σταθερή συνταγή επιτυχίας, αφού ο παραπάνω συνδυασμός λειτούργησε ικανοποιητικά στην περίπτωση του Βενιζέλου, όχι όμως και στην περίπτωση του JFK.

Από την επεξεργασία των στοιχείων που παρατέθηκαν παραπάνω, πέραν των διαπιστώσεων και συμπερασμάτων στα οποία καταλήξαμε, προκύπτουν και μερικοί προβληματισμοί. Ο πρώτος αφορά στα προβλήματα ή τις συγκρούσεις που μπορεί να συμβούν στις διεθνείς σχέσεις, από το έλλειμμα χάραξης Υψηλής Στρατηγικής με όραμα και σεβασμό στο διεθνές σύστημα ισορροπίας ισχύος και στο διεθνές δίκαιο. Ο ίδιος προβληματισμός μπορεί να επεκταθεί δευτερευόντως και στον τομέα που αφορά στην έλλειψη των χαρισματικών ηγετών με υψηλές πνευματικές και ηθικές ηγετικές προδιαγραφές, στο παρόν και στο μέλλον. Ίσως ήδη να βιώνουμε την απάντηση σε αυτό το δύσκολο ερώτημα, με όσα διαδραματίζονται αυτές τις κρίσιμες στιγμές για την ασφάλεια και ειρήνη στη διεθνή κοινότητα και την έλλειψη Υψηλής Στρατηγικής με όραμα από τους σημερινούς ηγέτες, που αδυνατούν ν' ανταποκριθούν στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε.

Η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, αποτελεί ένα τεράστιο φάσμα γνώσεων και τομέων έρευνας, που όσο κι αν έχει διερευνηθεί, απομένει πολύς πλούτος ακό-

μη για εξόρυξη. Η μελέτη αυτή αποτελεί έναν κόκκο άμμου σε αυτή την προσπάθεια κι ευελπιστεί να συνεισφέρει κατά το δυνατόν στην έρευνα γύρω από τη λειτουργία των πολιτικών ηγετών που αφορά στη χάραξη και υλοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής των χωρών τους. Όμως, η ενδελεχής μελέτη της Ηγεσίας και της Υψηλής Στρατηγικής, συνιστά από μόνη ένα ευρύ πεδίο έρευνας. Προτείνεται λοιπόν, η διεξοδική περαιτέρω έρευνα επί του θέματος, για τον ακριβή προσδιορισμό των μηχανισμών διαμόρφωσης κι εκτέλεσης της Υψηλής Στρατηγικής από την πολιτική ηγεσία, ώστε να προβούμε στην έγκυρη διακρίβωση των συνθηκών και κατανόηση των περιορισμών σε αυτή τη διαδικασία, που μπορεί να οδηγήσουν σταδιακά στην εξασθένηση της παραγόμενης Υψηλής Στρατηγικής, εις βάρος των εθνικών συμφερόντων και επιδιώξεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Accoce Pierre, Dr. Rentchnick Pierre, *Αυτοί οι άρρωστοι που μας κυβερνούν*, (Αθήνα: Διεθνείς εκδόσεις, 1977).
- Allison Graham, Zelikow Philip, *Η Κρίση της Κούβας - Η ουσία της απόφασης*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2006).
- Αναστασιάδου Ιφιγένεια, *Ο Βενιζέλος και το ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930*, (Αθήνα: Φιλιππούτης, 1982).
- Aron Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, (Malabar, FL: R. E. Krieger Publishing Company, 1981).
- Axerold Alan, *Eisenhower on Leadership: Ike's Enduring Lessons in Total Victory Management*, (San Francisco: Jossey-Bass, 2006)
- Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Ιστορία της Ελλάδος, Από τη Γένεση του Νέου Ελληνισμού στη Σύγχρονη Ελλάδα* (Θεσσαλονίκη: Σταμούλη, 2005).
- Ball D., *Targeting for Strategic deterrence*, (London: Adelphi Papers, 1983).
- Barber D. James *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, 4th edition, (N. Υόρκη: Pearson, 2008).
- Beaufre André, *Εισαγωγή στη Στρατηγική*, [μτφ. Μαυρόπουλος Παν.], (Αθήνα: ΓΕΕΘΑ, 2015).
- Bennis, W. & Nanus, *Visionary Leadership*, (N. Υόρκη: Free Press, 1985).
- Bissell M. Richard jr, *Reflections of a Cold Warrior: From Yalta to the Bay of Pigs*, (New Haven and London: Yale University Press, 1996).
- Βλάχος Κ. Γεώργιος, *Πολιτική*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1978).
- Boulding E. Kenneth, *National Images and International Systems* στο James N. Rosenau (ed.) *International politics and Foreign Policy. A reader in research and theory*, (N. Υόρκη: The Free Press, 1961).
- Bowles Chester, *Promises to Keep. My years in Public Life 1941-1969*, (Νέα Υόρκη: Harper & Row, 1971).

- Buhite D. Russell, *From Kennedy to Nixon: the end of consensus*, στο Gordon Martel (ed), *American Foreign Relations Reconsidered, 1890-1993*, (Νέα Υόρκη & Λονδίνο: Routledge, 1998).
- Cashman Kevin, *Leadership from the inside out: Becoming a leader for life*, (San Francisco, Cal: Berrett-Koehler, 1998).
- Chomsky Noam, *Έτος 501, Η κατάκτηση συνεχίζεται*, (Αθήνα: Τύπος, 1994).
- Γιαννουλόπουλος Ιωάννης, *Η επανάσταση του 1922, η δίκη των Εξ και η Συνθήκη της Λωζάννης, Ιστορία του ελληνικού έθνους, τόμος ΙΕ'*, (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2008).
- Clark B. Kenneth, *Pathos of Power*, (N Υόρκη: Harper & Row, 1974).
- Colin S. Gray, *Modern Strategy*, (Oxford: Oxford University Press, 1999).
- Collin S. Gray, *Η Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή: Οι ΗΠΑ 1945-1991*, στο H. Murray, M. Knox, A. Bernstein (eds) *Η Ιστορία της Στρατηγικής Κυβερνήτες, Κράτη & Πόλεμος*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2007).
- Collins M. John, *Grand Strategy: Principles and Practices*, (Annapolis, Maryland: Naval Institute Press, 1973).
- Collins M. John, *American and Soviet Military trends since the Cuban missile crisis*, (Washington DC: Georgetown University, 1978).
- Downing D., *Τζον Φ. Κένεντι*, (Αθήνα: Σαββάλα, 2001).
- Eisenstadt S. N., Roniger Luis, *Patrons, Clients and Friends*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).
- *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, (Αθήνα: Δνση Ιστορίας Στρατού, 1987).
- *Επίτομη Ιστορία της Συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού στον Α' Π.Π. 1914-1918*, (Αθήνα: Δνση Ιστορίας Στρατού, 1993).
- Freedman Lawrence, *The Evolution of Nuclear Strategy*, (London: Macmillan Press, 1993).
- Fulbright W. J., *Η Αλαζονεία της Δυνάμεως*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1970).

- Gaddis Lewis John, *We Know Now, Rethinking Cold War History*, (Oxford: Oxford University Press, 1998).
- George L. Alexander, Smoke Richard, *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*, (Νέα Υόρκη: Columbia University Press, 1974).
- George L. Alexander, *Bridging the Gap. Theory and Practice in Foreign Policy*, (Washington D.C: United States Institute of Peace Press, 1993).
- Hastedt P. Glenn, *American Foreign Policy, Past, Present and Future*, (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1991).
- Hatzivassiliou Evanthis, *Greek Policy in the Balkans, 1923-1981: Toward a synthesis of Greek Bibliography*, *Modern Greek Studies Yearbook*, 12/13 (1996/1997).
- Horowitz David, *Από τη Γιάλτα στο Βιετνάμ, Ανατομία της Διεθνούς Πολιτικής ζωής (1945-1967)*, (Αθήνα: Κάλβος, 1975).
- Isaak Robert, *Individuals and World Politics*, (Monterey, Cal: Duxbury Press, 1981).
- Καραμανλής Α. Κώστας, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Εξωτερικές μας Σχέσεις, 1928-1932*, (Αθήνα: Παπαζήσης, 1995).
- Kegley W. Charles Jr., Wittkopf R. Eugene, *American Foreign Policy: Pattern and Process*, (N.Υόρκη: St. Martin's Press, 1996).
- Kennan F. George, *The Other Balkan Wars*, (Washington: Carnegie Endowment book, 1993).
- Kennedy Paul, *Η Άνοδος και η πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων*, τόμος Α', (Αθήνα: Αξιωτέλη, 1990).
- Κιπρομηλίδης Π., Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο στο Δ.Γ. Τσαούση (ed) *Ελληνισμός και Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*, (Αθήνα: Εστία, 1983).
- Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945 Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι το Β' Π.Π.* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2000).

- Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, *Ο φιλελευθερισμός και το παρ' ημίν Σύστημα*, στο Χρ. Ζαχόπουλος (ed) *Περί Φιλελευθερισμού*, (Αθήνα: Ι.Σιδέρης, 2002).
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2001).
- Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008).
- Kornhauser William, *The Politics of Mass Society*, (N. Υόρκη: Routledge, 2010).
- Κουσκουβέλης Ι. Ηλίας, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1997).
- Κουσκουβέλης Ι. Ηλίας, *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2000).
- Κουτσούκης Κλεομένης, *Η Πολιτική Ηγεσία*, (Αθήνα: Αναστασίου, 1990).
- Κουτσούκης Κλεομένης, *Πολιτική Ηγεσία - Ηγέτες: Ταυτότητα - Προσωπικότητα - Συμπεριφορά. Εισαγωγή στη Θεωρία, τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις και την εμπειρική έρευνα*, (Αθήνα: Αναστασίου, 2001).
- Κραιγκ Α. Γκόρντον, *Ντελμπρύκ: Ο στρατιωτικός ιστορικός*, στο Peter Paret (ed) *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής, από τον Μακιαβέλι στην Πυρηνική Εποχή*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2004).
- Κώνστας Δημήτρης, Αρβανιτόπουλος Κων/νος, *Διεθνείς Σχέσεις. Συνέχεια και Μεταβολή*, Τόμος Α' (Αθήνα: Ι.Σιδέρης, 1997).
- Larson L. David, *The Cuban Crisis of 1962: Selected Documents, Chronology and bibliography* (Lanham: University Press of America, 1986),
- Lasswell H., *Psychopathology and Politics*, (N. Υόρκη: Viking Press, 1960).
- Λεονταρίτης Β. Γεώργιος, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 2005).
- Liddell Hart H. B., *Η Έμμεσος Στρατηγική*, (Αθήνα: ΓΕΣ, 1963).

- Liddell Hart H. B., *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας 1995).
- Luttwak Edward, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2009).
- Μακρής Σπύρος, *Φιλελευθερισμός, Ιστορικές και Φιλοσοφικές Καταβολές και Σύγχρονες Θεωρητικές Τάσεις*, (Αθήνα: Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κων/νος Καραμανλής κ' Ι. Σιδέρης, 2002).
- Μακρής Σπύρος, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2007).
- McNamara S. Robert στο Endicott E. & Stafford W. R., (eds), *American Defense Policy*, (Baltimore, The John Hopkins University, 1977).
- McNamara S. Robert, *In Retrospect, The Tragedy and Lessons from Vietnam*, (N. Υόρκη: Times Books-Random House, 1995).
- Mongar M. Thomas, *Personality and Decision Making: John F. Kennedy in Four Crisis Decisions* στο Gordon J. DiRenzo (ed), *Personality and Politics* (Garden City-N.Y: Doubleday - Anchor, 1974).
- Morgan K. Patrick, *Deterrence, a Conceptual Analysis*, (London: Sage Publications, 1977).
- Morgenthau Henry, *Τα Μυστικά του Βοσπόρου*, (Αθήνα: Τροχαλία, 1998).
- Μπουραντάς Δημήτριος, *Ηγεσία, ο Δρόμος της Διαρκούς Επιτυχίας*, (Αθήνα: Κριτική, 2005).
- Nye Joseph, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2008).
- Οικονομίδης Φοίβος, *Το Σύνδρομο του Οδυσσέα*, (Αθήνα: Ορφέας, 1999).
- Paige G., *The scientific study of political Leadership*, (N. Υόρκη: The free Press, 1977).
- Παπανούτσος Π. Ε., *Ο Βενιζέλος και οι κριτικοί του*, στο Τσάτσος Κ., Μαύρος Ι. Γ., Παπανούτσος Π. Ε., κ.ά. *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος σήμερα*, (Αθήνα: Ευθύνη, 1990).

- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945 - 2002*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2002).
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο αιώνα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008).
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος-11ος αι.* (Αθήνα: Ποιότητα, 2011).
- Pearson Frederic, Rochester Martin, *International Relations: The Global Condition in the Late Twentieth Century*, (N. Υόρκη: McGraw-Hill, 2007).
- Πετρίδης Παύλος, *Ξένη Εξάρτηση και Εθνική Πολιτική*, (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1981).
- Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 2010).
- Rosecrance N. Richard, Stein A. Arthur, *The Domestic Base of Grand Strategy* (London: Cornell University Press, 1993).
- Sartiaux Felix, *Η Ελληνική Μικρασία*, (Αθήνα: Ιστορητής, 1993).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά την συνθήκη της Λωζάννης. Η κρίσιμος καμπή, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1928*, (Θεσσαλονίκη: Επιστημονικά δημοσιεύματα Ινστιτούτου Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων Θεσσαλονίκης, 1977).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ο Βενιζέλος και η νέα ελληνική εξωτερική πολιτική, στο Ο Ελευθέριος Βενιζέλος Σήμερα, Σαράντα χρόνια από το θάνατό του*, Τετράδια ευθύνης, τ. 2, (Αθήνα: Φεβρ. 1990).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Εθνικισμός και Φιλελευθερισμός: Οι Φιλελεύθεροι στην Ελλάδα και η «Μεγάλη Ιδέα» στο Ο Φιλελευθερισμός στην Ελλάδα. Φιλελεύθερη θεωρία και πρακτική στην Πολιτική και στην Κοινωνία της Ελλάδος*, (Αθήνα: Εστία, 1991).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, (Αθήνα: Εστία, 1992).

- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος*, τόμος ΙΕ, (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2008).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Απόφαση για Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Ίκαρος, 2009).
- Schelling Thomas, *Arms and Influence*, (N. Haven: Yale University Press, 2008).
- Schlesinger Arthur jr, *A Thousand Days, John F. Kennedy in the White House*, (Boston: Houghton Mifflin Co., 1965).
- Sivaram M., *Τούτος ο πόλεμος - Γιατί;* [μτφ. Β. Καζαντζή], (Αθήνα: Γκόνη, 1966).
- Sorensen Theodore, *Kennedy*, (N. Υόρκη: Harper & Row, 1965),
- Στεφάνου Στέφανος, *Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου Πολιτικά Υποθήκαι* (Αθήνα: Αθήναι, 1969).
- Τούντα - Φεργάδη Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2005).
- Τσιριγώτης Διονύσιος, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, Διδακτορική Διατριβή, (Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006).
- Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010).
- Van Creveld Martin, *Η Διοίκηση στον Πόλεμο*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2001).
- Walt M. Stephen, *The Origins of Alliances*, (Ithaca, Νέα Υόρκη: Cornell University Press, 1990).
- Weber Max, *The Theory of Social and Economic Organizations*, (N. Υόρκη: The Free Press, Reprint ed. 1997).
- Wilson W., *Leaders of Men* (Princeton: Princeton University Press, 1952).
- Young B. Marilyn, *Οι Πόλεμοι του Βιετνάμ 1945-1990*, (Αθήνα: Οδυσσέας, 2008).
- Yukl Gary, *Leadership in Organizations*, (New Jersey: Prentice Hall Int., 1989).

- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια 1928-1931*, (Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, 1999).
- Χρονόπουλος Δημήτριος, *Δημήτριος Γούναρης*, (Αθήνα: Ευρωεκδοτική, 1987).

ΑΡΘΡΑ

- George L. Alexander, *The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making*, στο *Reviews and Other Discussion*, Vol. 13, No 2, (June 1969).
- Χατζηϊωακείμ Ν., *Operatsia "Anadyr"*, *Εθνικές Επάλξεις*, έτος 13, τεύχος 67, (Μάιος-Ιούλιος 2005).

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- http://www.dod.gov/pubs/foi/ReadingRoom/Joint_Staff/337.pdf: History and Research Division, *HQ Strategic Air Command, History of the Joint Strategic Target Planning Staff: Preparation of SIOP-63*, DOD: DC, January 1964.
- <http://www.jstor.org/stable/2538916>: Sagan D. Scott, *SIOP-62: The Nuclear War Plan Briefing to President Kennedy*, *International Security*, Vol. 12, No. 1 (Summer, 1987).
- http://web.mit.edu/curhan/www/docs/Articles/15341_Readings/Leadership/Hackman.pdf: Hackman & Wageman, *When and How Team Leaders Matter*, *Research in Organizational Behavior*, Volume 26, 37 - 74, 2005.
- https://www.youtube.com/watch?v=OfB4_nmDNMo: Κοντογιώργης Γεώργιος, *Η προετοιμασία της Μικρασιατικής Καταστροφής*, ομιλία στην Εστία Νέας Σμύρνης, Αθήνα, 28-9-2009.

